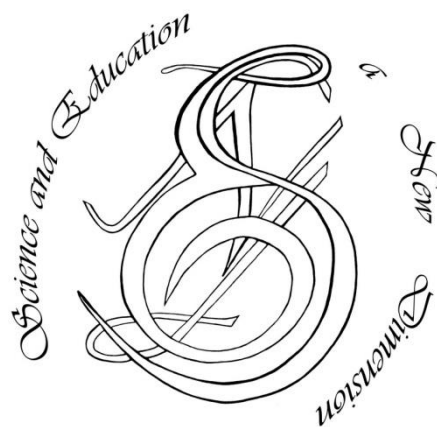

SCIENCE AND EDUCATION A NEW DIMENSION

HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

p-ISSN 2308-5258

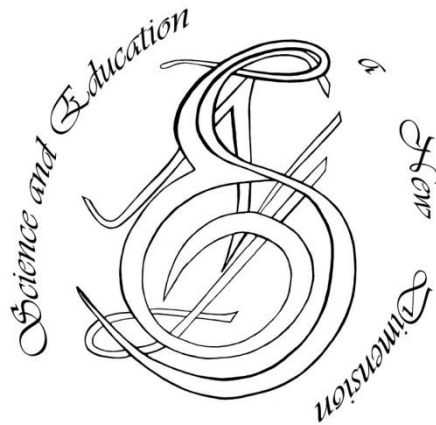
e-ISSN 2308-1996

IX(44), Issue 249, 2021 Feb.

SCIENCE AND EDUCATION A NEW DIMENSION

<https://doi.org/10.31174/SEND-HS2021-249IX44>

Humanities and Social Sciences

Editorial board

Editor-in-chief: Dr. Xénia Vámos

Honorary Senior Editor:

Jenő Barkáts, Dr. habil. Nina Tarasenkova, Dr. habil.

Andriy Myachykov, PhD in Psychology, Senior Lecturer, Department of Psychology, Faculty of Health and Life Sciences, Northumbria University, Northumberland Building, Newcastle upon Tyne, United Kingdom

Edvard Ayvazyan, Doctor of Science in Pedagogy, National Institute of Education, Yerevan, Armenia

Ferenc Ihász, PhD in Sport Science, Apáczai Csere János Faculty of the University of West Hungary

Ireneusz Pyrzyk, Doctor of Science in Pedagogy, Dean of Faculty of Pedagogical Sciences, University of Humanities and Economics in Wrocław, Poland

Irina Malova, Doctor of Science in Pedagogy, Head of Department of methodology of teaching mathematics and information technology, Bryansk State University named after Academician IG Petrovskii, Russia

Irina S. Shevchenko, Doctor of Science in Philology, Department of ESP and Translation, V.N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine
Department of Psychology, Faculty of Health and Life Sciences, Northumbria University, Northumberland Building, Newcastle upon Tyne, United Kingdom

Kosta Garow, PhD in Pedagogy, associated professor, Plovdiv University „Paisii Hilendarski”, Bulgaria

László Kótis, PhD in Physics, Research Centre for Natural Sciences, Hungary, Budapest

Larysa Klymanska, Doctor of Political Sciences, associated professor, Head of the Department of Sociology and Social Work, Lviv Polytechnic National University, Ukraine

Liudmyla Sokurianska, Doctor of Science in Sociology, Prof. habil., Head of Department of Sociology, V.N. Karazin Kharkiv National University

Marian Wloshinski, Doctor of Science in Pedagogy, Faculty of Pedagogical Sciences, University of Humanities and Economics in Wrocław, Poland

Melinda Nagy, PhD in Biology, associated professor, Department of Biology, J. Selye University in Komarno, Slovakia

Alexander Perekhrest, Doctor of Science in History, Prof. habil., Bohdan Khmeltsky National University of Cherkasy, Ukraine

Nikolai N. Boldyrev, Doctor of Science in Philology, Professor and Vice-Rector in Science, G.R. Derzhavin State University in Tambov, Russia

Oleksii Marchenko, Doctor of Science in Philosophy, Head of the Department of Philosophy and Religious Studies, Bohdan Khmeltsky National University of Cherkasy, Ukraine

Olga Sannikova, Doctor of Science in Psychology, professor, Head of the department of general and differential psychology, South Ukrainian National Pedagogical University named after K.D. Ushynsky, Odesa, Ukraine

Oleg Melnikov, Doctor of Science in Pedagogy, Belarusian State University, Belarus

Perekhrest Alexander, Doctor of Science in History, Prof. habil., Bohdan Khmeltsky National University in Cherkasy, Ukraine

Riskeldy Turgunbayev, CSc in Physics and Mathematics, associated professor, head of the Department of Mathematical Analysis, Dean of the Faculty of Physics and Mathematics of the Tashkent State Pedagogical University, Uzbekistan

Roza Uteeva, Doctor of Science in Pedagogy, Head of the Department of Algebra and Geometry, Togliatti State University, Russia

Seda K. Gasparyan, Doctor of Science in Philology, Department of English Philology, Professor and Chair, Yerevan State University, Armenia

Sokuriaynska Liudmyla, Doctor of sociological science. Prof. Head of Department of Sociology. V.N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine

Svitlana A. Zhabotynska, Doctor of Science in Philology, Department of English Philology of Bohdan Khmeltsky National University of Cherkasy, Ukraine

Tatyana Prokhorova, Doctor of Science in Pedagogy, Professor of Psychology, Department chair of pedagogics and subject technologies, Astrakhan state university, Russia

Tetiana Hranchak, Doctor of Science Social Communication, Head of department of political analysis of the Vernadsky National Library of Ukraine

Valentina Orlova, Doctor of Science in Economics, Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas, Ukraine

Millousheva-Boykina Dobrinka Vassileva, PhD, assoc. professor at the Faculty of Mathematics and Informatics, Plovdiv University „Paisii Hilendarski”

Veselin Kostov Vasilev, Doctor of Psychology, Professor and Head of the department of Psychology Plovdiv University „Paisii Hilendarski”, Bulgaria

Vladimir I. Karasik, Doctor of Science in Philology, Department of English Philology, Professor and Chair, Volgograd State Pedagogical University, Russia

Volodimir Lizogub, Doctor of Science in Biology, Head of the department of anatomy and physiology of humans and animals, Bohdan Khmeltsky National University of Cherkasy, Ukraine

Zinaida A. Kharitonchik, Doctor of Science in Philology, Department of General Linguistics, Minsk State Linguistic University, Belarus

Zoltán Poór, CSc in Language Pedagogy, Head of Institute of Pedagogy, Apáczai Csere János Faculty of the University of West Hungary

Managing editor:

Barkáts N.

© EDITOR AND AUTHORS OF INDIVIDUAL ARTICLES

The journal is published by the support of Society for Cultural and Scientific Progress in Central and Eastern Europe

BUDAPEST, 2015

Statement:

By submitting a manuscript to this journal, each author explicitly confirms that the manuscript meets the highest ethical standards for authors and co-authors. Each author acknowledges that fabrication of data is an egregious departure from the expected norms of scientific conduct, as is the selective reporting of data with the intent to mislead or deceive, as well as the theft of data or research results from others. By acknowledging these facts, each author takes personal responsibility for the accuracy, credibility and authenticity of research results described in their manuscripts. All the articles are published in author's edition.

THE JOURNAL IS LISTED AND INDEXED IN:

INDEX COPERNICUS: ICV 2014: 70.95; ICV 2015: 80.87; ICV 2016: 73.35; ICV 2018: 90.25;
ICV 2019: 89.50

GOOGLE SCHOLAR

CROSSREF (DOI prefix:10.31174)

ULRICHS WEB GLOBAL SERIALS DIRECTORY

UNION OF INTERNATIONAL ASSOCIATIONS YEARBOOK

SCRIBD

ACADEMIA.EDU

CONTENT

ART HISTORY	7
Arabic Political Caricature. History and Poetics <i>A. Anisimov</i>	7
CULTUROLOGY	13
Формування графічної культури митця в контексті становлення нонконформного руху в культурі України (70 – ті роки ХХ – початок ХХІ століття) <i>О. О. Лежнев</i>	13
Stanislav Zhukovsky: an underrated artist <i>A. Zadoia, I. Syzonenko</i>	17
ECONOMICS	21
Проблеми інноваційно активних підприємств та шляхи їх вирішення <i>Л. М. Будняк</i>	21
Ефективність використання ресурсного потенціалу сільськогосподарських підприємств <i>Е. В. Добровольська</i>	25
Economic impact of COVID-19 pandemic measures on functioning of the enterprises from the selected branches in Poland <i>В. О. Pavlichenko</i>	29
HISTORY	32
Церковь и революции: сравнительный анализ борьбы за духовную власть на примере Великой французской революции, украинской революции 1917-21 гг. и украинской революции Достоинства <i>Т. Н. Дубликаш</i>	32
Гімназійний професор Іван Добушак (1883–1965) <i>Коваль Р. С., Романчук О. В., Базиляк Н. О., Матлашенко Л. В.</i>	36
METHODOLOGY	39
Трансверсальні компетентності як нова форма універсальності підготовки фахівця з вищою освітою <i>Л. В. Пшенична, О. О. Скиба</i>	39
PHILOSOPHY	43
Formation existentialist beliefs of V. Stus <i>У. Kotets</i>	43

RECREATION AND TOURISM..... 46

Հյուրանոցային համակարգի դերը գրասաշրջության մեջ
Գ.Ա. Ադամյան..... 46

SOCIAL COMMUNICATION..... 50

Правове регулювання діяльності медій в контексті наукового дискурсу
Т. О. Приступенко..... 50

«Харківський» правопис на сторінках газети «Волинь» (1941–1944 рр.)
Р. В. Радчик..... 54

SOCIAL SCIENCES

Концепт «УНІВЕРСИТЕТ» як структурний елемент образотворення української вищої школи (на прикладі тижневика «Освіта України»)
А. В. Волик..... 59

ART HISTORY

Arabic Political Caricature. History and Poetics

A. Anisimov

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine
Corresponding author. E-mail: sublustrum1@gmail.com

Paper received 20.11.21; Accepted for publication 13.01.21.

<https://doi.org/10.31174/SEND-HS2021-249IX44-01>

Abstract. In the modern Arab world caricatures have undergone an evolution from humorous illustrated anecdotes to a considerably influential and socially valuable form of literature and visual art [5, p. 11], within approximately a century of development. However caricatures are still relatively novel and unorthodox, mainly because of their capacity to depict social problems in a way that would interest native and foreign readership through elementary symbolism and simple language. Also, linguistically, caricatures are usually rich with references to historical data, which make them suitable material for the present study. The article revises the linguistic and visual features of the genre based on Arabic caricatures dedicated to the Second Lebanon War (2006).

Keywords: cartoon, caricature, détournement, Middle East, politics, war.

Poetics of caricature as a “hybrid” genre can be studied, taking into account their two intertwined components: visual symbolism and semantics (provided that text adds a new dimension to the picture).

By way of illustration, Emad Hajjaj in his drawing printed in *Al Quds Al Arabi* [5, p. 24] depicts a cedar tree – the national symbol of Lebanon – as a pile of rubble and dead bodies, where the root of the tree takes the form of a hand, reaching for the AK-47; which, for its part, is an allusion to the Hezbollah logo (image 1a). The real emotional content behind the picture (redemption? mourning?) may be known only to the author, however, the picture gives an accurate idea of what the most influential military power in Lebanon was and what the war has amounted to in the end. In such a way, cartoons like this can provide the reader with an insight into history (pre-history) of the conflict using only one visual metaphor.

Image 1a.

Image 2.

Whereas in terms of linguistics, caricature can offer an

ironic representation of the political time using metaphors like “throwing the red carpet” (“*basf*”) which, in case of Amjad Rasmi’s cartoon (image 3), is the job of the Lebanese Prime Minister – As-Sinyora – who is stretching the lands of his country like a carpet, motivated to do so by the Israeli devastation (“*ijtiyah*”) forces. In this key, caricature may serve as a visual deconstruction of multiple terms and expressions which are used regularly by the media.

Image 3.

In the same way, today it covers all the important political events and factions in the Middle East. In fact, it has been for a long time (starting from XIX century), since caricature became a part of Arab mass media. In spite of Islamic culture not being the most conducive an environment for pictorial art, political cartoons were introduced regardless. This, according to Göçek [3, p. 8], was a result of western influence on the Ottoman Empire in the mid-nineteenth century: “[Political cartoons] accompanied Europe’s gradual technological, economic, and political domination over the rest of the world. The non-Western world including the Middle East promptly started to employ this medium to scorn their own Westernizing selves and to ridicule and delegitimize their Western rulers. Local myths, folktales, and aesthetic forms were quickly synthesized into these new interpretations, first to symbolically authenticate the burgeoning nationalist movements and then to resist them”.

Thus, the traditionally western art-form was adapted by eastern cartoonists. Therefore, there is a question about authenticity of Arabic caricatures – do they copy the style of their western colleagues or have a fresh approach to the matter? A possible answer is presented by Susan and Joseph Slymovics in their monograph dedicated to the Gulf war

caricatures [6, p. 73]: “There are affinities and a shared visual vocabulary between Western and Arab notions of caricature, but the traditions and public roles which they are linked to are very different”; showing what exactly the difference is – is going to be revised hereinafter.

In any case, Arab caricaturists first internationally succeeded in offering a fresh perspective on the reported information during the Gulf war, while having mocked the official version of events. Moreover, their oeuvres incited the viewer to ponder on the issues that are often misrepresented on television. In other words: “Caricatures explicitly reduce the political expression of a country, say Iraq or the United States, to a single individual: Saddam Hussein, Bush, or to a woman who symbolizes that country. At the same time, the graphic image allows for a speculative and interrogative dimension. In contrast, television discourages reflection upon complex issues of context, history, gender, culture, and international relations. Images are discrete and self-contained and exclude any discussion. Television, then, is a more powerful caricature, if you will, than any cartoon” [Ibid. p. 97].

In addition to that, in the 1990s, creation of global, digitaly powered Arab media (Al-Jazeera, Al-Arabiya and Abu Dhabi) provided caricaturists with a new lane to develop the genre, owing to the necessity of newly created media to compete with each other by presenting a more provocative and, as a result, more engaging take on a given political event. In this situation, political cartoons became quite a tool of swaying public opinion on various topics: “Print media content critical of domestic government policies is common in the press systems of Egypt, Morocco, Kuwait, Jordan, and Lebanon. More space is being devoted to readers’ views and to those of intellectuals on issues ranging from Arab solidarity, to the stalled Middle East processes, to the rehabilitation of Iraq” [Aish in Hafez, p. 124].

Thus, studying the ways through which the audience was provoked – in terms of visual presentation and text – constitutes the **objective** of the present article.

In terms of **methodology**, the influence that caricatures wield over their readership will be analyzed by means of deconstruction, or, in other words, by uncovering historical aspects of caricature and contrasting them to the viewpoint offered by the author. This method is uniquely suited for analyzing political cartoons, as most of them combine two dimensions – linguistic and visual – which normally automatically “deconstruct” each other by means of *détournement* (French “hijacking”); i.e. a way of subverting a political message. The method was offered by a French writer and philosopher Guy Debord in the 1950 [11], and the essence of such “cultural hijacking” – in the context of the present article – lies in the integration of past and present (national and international, Israeli and Arab etc.) sides of the same ideological meme with the purpose of overturning the initial propagandistic charge. This usually means rearranging or omitting words and phrases in populist (corporate) slogans, e.g. “reformatting” of the iconic Marlboro billboard, so it reads “It’s a bore” (image 1.1)

The history of implementation of a similar technique is covered in the present study in the chronological order of the main events of the war, for the sake of a more profound understanding of the logic of the conflict and, therefore, motivation of the cartoonists.

Thereby, the proverbial “big picture” is contained within numerous caricatures dedicated to Lebanon war, 2006. De-

spite the large number of caricatures created during the time, as well as numerous long-standing political effects on the region, the conflict as such was short and devastating – 34 days of fighting between Israel Defense Forces (IDF) and Hezbollah, on the territory limited to Lebanon, Northern Israel and the Golan Heights. Naturally, the war has resulted in numerous deaths among civilians as a number of historical events have been transformed into literary and visual art form, the analysis of which will follow shortly [13].

First of all, it is necessary to remark that visual symbolism of the reviewed political cartoons is quite elementary, as well as its vocabulary. Little erudition is needed when the author draws a bird in the colors of Hezbollah (image 2), whose beak (an AK-47 automatic rifle) is gradually destroying the Lebanese cedar tree. On examples like this we may observe that such iconography has a lot more to do with a combination of hand-picked symbols that convey a simple metaphorical phrase, rather than with conventional genres of visual art, which usually offer an opportunity for a variety of “readings”. This makes caricature stand closer to illustrated literature, on the crossroads between written word and comics.

Image 1b.

Image 4. “Daughter of the mountain vs. son of a...”

Second, with the help of the fore-mentioned example, we may take note of the most distinctive features of caricature as a genre: universality, pertinent historical context, as well as candor that does not call for interpretation of author’s point of view.

In the light of the above, ideological acuteness of caricature is a big part in what makes this genre popular and above all, by the standards of XXI c., “re-postable”; especially when it is directed against the opposing faction. Such is the case with the drawings of Jalal ar-Rifa’y who generally depicted Israeli politicians as blood thirsty and too incompetent to obtain their presumed goals. Expectedly, nearly every Arabic mass media outlet in 2006 was picturing Israel as the aggressor, justifying nearly all the actions of their opponents – Hezbollah [5, p. 41].

The flipside of this coin is that Hezbollah, being a terrorist organization, almost always is supported by the majority of Arab cartoonists when it comes to depicting important events of the war. Thus, the battle of Bint Jbeil (July 23 – August 11) which has not been objectively won by any side, as both of them suffered heavy losses [7], was depicted by Jalal ar-Rifa'y as a strategic victory of Hezbollah (image 4). In this case, the caricaturist uses visual personalization, as the mountain (the literal translation of the name of the mountain being “daughter of the mountain”) is depicted as a young woman who stops the “son of a...”, impersonalized by an Israeli tank.

Image 5.

Image 6. “There is still Lebanon...”

Image 7.

As for the third side of the conflict – Lebanon – it has undoubtedly suffered the heaviest destruction. In the aftermath of the war, a big part of the country’s population – as is shown in the cartoon by Amjad Rasmi (5) – were forced to abandon their native land in search for more plausible life conditions. At the same time, many artists expressed cautious optimism about the future of Lebanon: for instance, Baha Boukhari used the symbol of a cedar tree in the form of a kerosene lamp (6) shining in darkness; dubbed: “ويبقى لبنان” (“There is still Lebanon”).

Above all, though, during and after the war, cartoonists were constantly ridiculing Arab politicians who, unlike IDF or Hezbollah, preferred compromises to military action. Hence the cartoon by Jalal ar-Rifa'y, where we can observe the collective representation of the Arab world (“solidarity” which neither of nations reaps great benefits from), who is bleeding with three streams: Lebanon, Iraq and Palestine (7).

Mocking the actual absence of the proclaimed “Arab solidarity” is a recurring motif in caricatures of the period. Thus, on the cartoon by Stavro Jabra (image 8) we see a crocodile

tagged “وزراء الخارجية العرب” – “Arabs’ ministries of foreign affairs” – who sheds tears holding a sign: “نستنكر العدوان” (“We denounce violence”); while Lebanon is smoldering on the background after a bombing.

The reader will also see similarly ironic visuals in the cartoon by Abdallah Darqawi, namely the broken umbrella tagged “الجامعة العربية” (the League of Arab Nations), which proves to be a feeble attempt to cover Gaza from the shelling.

Image 8. “We condemn violence!”

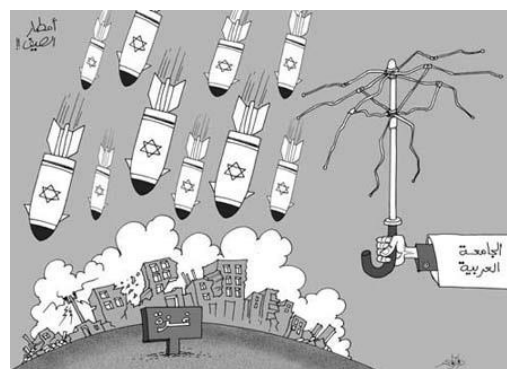

Image 9. The League of Arab Nations. Gaza

There is also a segment of the studied material dedicated to UN’s policies at the time of Lebanon war. Artists, such as Hamed Najeeb (image 10) and Hamed ‘Atta (image 11), have made the UN out to appear as a two-faced organization which does not function according to its own alleged values. On the cartoon by Najeeb, the reader sees the international community depicted as literally the globe who cannot pass the resolution 1701 (“الحماية الدولية لفلسطين و لبنان”), which, in fact, was intended to end the conflict; but eventually has failed, due to the veto imposed by Uncle Sam who holds the key from the Security Council in the form of the star of David [9].

Image 10. “Veto lock vs. UN Lebanon-Palestine Resolution”

Image 11. UN: “We blame the UN troops for being killed”

Whereas on ‘Atta’s caricature of Kofi Annan, the acting Secretary General of the UN at the time, is stating: “و من هنا و ندين أفراد قواتنا من الأمم المتحدة الذين قتلوا نتيجة تواجدهم في مكان القصف الإسرائيلي” – “Thus we blame the killed troops for placing themselves on the way of the shelling”. The narrative of the cartoon is based on the event in summer 2006, when an Israeli bombardment hit a UN outpost by mistake and killed three workers of the UN envoy. Both in reality and cartoon, the organization failed to blame IDF for the deaths.

The aforementioned “press-meme” is afterwards mocked by Baha Boukhari (image 12), with the cartoon expressing the absurdity of the situation with a form of wordplay. Thus, the inscription on the bomb says “القتال الغبية” (“stupid bombs”) instead of the actual term for the type of bomb that is shown – “القتال الذكية” (smart bombs). All the while, the blue helmets try to hide behind an excuse: “نحن دوليين و لسنا من جنين” (“We are internationals, not nationals”), thus refraining from taking responsibilities they were supposed to be taking.

Image 12. «We are internationals, not nationals” helmet

Image 13. The Qana Carnage: American support of Israel

In any case, during a war, casualties are never limited to the armies involved, or to the peacemakers’ corps. As was

supported by official statistics and illustrated by the artists, the substantial number of casualties among women and children was quite substantial. In this regard, the most remarkable of the mentioned works are those by Hamed ‘Atta and the unknown artist (13, 14), displaying the impact of the tragedy of Qana which happened on the 30th of July, when an Israeli air strike killed 16 children who were buried under an apartment block [10].

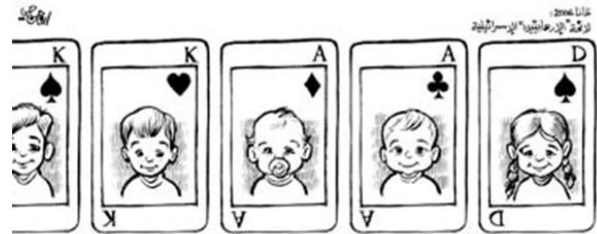

Image 14.

Image 15. Resolution 1701 – a vessel for the “water of the face”

Graphic content of the first picture does not need any further explanation once the observer notices the “material” that makes up the American flag. The second, however, needs to be remarked on as a prominent example of the difference between the Western and the Arabic school of caricature. While Western cartoon-makers seek to impress the public with their wit and satire, their Arabic counterparts want to shock the reader with an explicit and down-to-earth example of how tragic wartime deaths can be, without losing the sense of bitter irony. Thus, in caricature 14, the faces of children are placed on playing cards, which are a direct reference to the playing decks published in the US after the war in Iraq, featuring Saddam Hussein and his generals; dissimilar to the war in Lebanon, where the faces are somewhat more innocent.

Nevertheless, this segment of Arab political cartoons is not limited to emotional imagery – it also contains linguistic deconstruction of such known colloquial expressions of the Literary Arabic as “ماء الوجه” (“the water of the face”), i.e. the concept of saving one’s good face. Caricatures by Jihad Awartani and Amjad Rasmi (image 15 and 16 respectively) show us the artists’ vision of how literally such a phrase may sound through the prism of governmental propaganda.

By means of comedic inconsistency, the first cartoon portrays the infamous resolution 1701 in the form of a paper cone, which contains “the good face” of Israel. While Rasmi’s visual parody represents the partnership between Israel and Uncle Sam, who seems to be losing his “water of the face” thanks to his partner.

However, literary Arabic expressions are not the only ones that are used by artists in their continuous ridicule of different sides of the conflict. Some of the phrases are taken from Israeli propaganda, e.g. “جيش الذي لا يقهر” (the Unbeatable army), referring to IDF’s slogan [1]. However, the syntax of the sentence is quite fragile and hinges on one negative particle, as Hamed Najeeb has demonstrated in the corresponding caricature with the help of *détournement par excellence* – omitting a word from the widely-known slogan (17) in order to distort the message.

Image 16. American Water of The Face

Image 17. “The army that does not win”

The same phrase is the headline for another caricature by Mohammed Seebaneh (18) – a picture of a maimed Israeli soldier, posed as a threat by the media, while not presenting any real danger to any one, on account of lacking several limbs and standing on a crutch [12].

However, the ridicule does not attack Israel exclusively. Using yet another mass-media meme – “أمطار الصيف” (“the summer rains”) – the name of the Israeli operation in the Gaza sector – is interpreted by some artists not as a malevolent Israeli agenda, but as a reflection of Arab policies. Thus, a cartoon created by A’la al-Luqta (image 19) offers a visual deconstruction of the archetypal politician, i.e. an Arab political leader who is pouring the rain from his mouth onto a poor inhabitant of Palestine.

Nevertheless, the largest number of Arabic caricatures at the time displayed the artists’ disaccord with the actions of the US and Israel. For instance, the following two cartoons created by Amjad Rasmi (20) and Hamed Najeeb (21). The first one depicts an Israeli general who changes his shoes for ones that seem to be of the same model, only the pair from the box is marked “الشرق الأوسط الجديد” (“the new Middle East”).

Image 18.

Image 19. “The Arab Rains of Summer”

“The New Middle East” was a project suggested by Condoleezza Rice, US Secretary of State in 2006, which constituted a new geo-political make-up of the Middle East and introduced an Anglo-American military roadmap for the Middle East and Central Asia. However, the project seemed to have been stalled at the time, although it did open up a new topic for ridiculing American foreign policy, which – through the prism of literary deconstruction – appears to be no newer than a pair of the same shoes.

In this context, Hamed Najeeb expresses comedic inconsistency as follows: Uncle Sam is asks an Israeli soldier “مين أعداء السلام اللي أعطوك السلاح الخطير ده؟” – “Who are the enemies of peace who gave you these weapons?” While the bomb held by the Israeli obviously says: “Made in US”.

Image 20. “The New Middle East”

Thus, caricature as a combination of visual art and literature can offer great amount of scientifically intriguing material while transmitting a popular cultural opinion on any relevant matter. However, unlike visual novel and comics, political cartoon cannot depict moral ambiguity, as the latter only confirms what the readers already believe in, using

satirically “weaponized” stylistics and slogan-like text.

Image 21. The American-led cluster-bomb investigation: “Could you tell me who the enemy of peace, who supplied you with this bomb is?”

Therefore, the presentation is one-sided: the majority of

Arab cartoonists during Lebanon war chose to ridicule Israel and allies, and almost completely ignored the destructive role of Hezbollah in the conflict.

With regards to the artistic instruments by which Arabic political cartoons do influence the reader: they encompass literary (self-)deconstruction; icon-text, icon-icon and text-text comic inconsistency; comedic personalization, hyperbolization under the umbrella concept of Debordian détournement (distorting and “hijacking” populist slogans in one way or another). The studied imagery appears to be more blatant and literally more bloody than mainstream western analogues (depicting more blood and comic gore, dead children), turning the attention of the reader towards the emotional aspect of the social problem, instead of pointing out strictly logical discrepancies, as the latter is chiefly characteristic of western cartoonists.

REFERENCES

1. Cleveland, William. A History of the Modern Middle East. – Westview Press, 2004
2. Douglas, Allen and Malti-Douglas, Fedwa. Arab Comic Strips: Politics of an Emerging Mass Culture, Bloomington & Indianapolis, 1994
3. Göçek, Fatma Müge (ed.) Political Cartoons in the Middle East. – Princeton, 1998
4. Hafez, Kai (ed.) Mass Media, Politics and Society in the Middle East. – Hampton Press, 2001
5. Qassim, Andreas. Arab Political Cartoons. The 2006 Lebanon War. – Lunds University Press, 2007
6. Slyomovics, Susan and Joseph (eds.) Women and Power in the Middle East. – University of Pennsylvania Press, 2001
7. نسرین إدريس. Sajid ad-Duwayr: Bint Jbeil – The Last Battlefield). – Available at: <https://web.archive.org/web/20110303014607/http://www.bintjbeil.org/index.php?show=news&action=article&id=8443>
8. American university of Beirut. – Online Catalogue of Comic Books. – Available at:
9. Behind the Headlines: UN Security Council Resolution 1701. – Israel Ministry of Foreign Affairs. – Available at: <https://mfa.gov.il/mfa/foreignpolicy/issues/>
10. Civilian Deaths in Lebanon Provoke International Outcry, Israel Suspends Aerial Bombardment. – Global Insight: 2009. – Available at: <https://web.archive.org/web/20090108012242/http://www.globalinsight.com/SDA/SDADetail6485.htm>
11. Débord, Guy-Ernest; Wolman, Gil J. Mode d'emploi du détournement. – Bibliothèque Virtuelle. – Available at: http://sami.is.free.fr/Oeuvres/debord_wolman_mode_emploi_detournement.html
12. Pentagon Learning from IDF’s Disaster. – Y-net News. Available at: <https://www.ynetnews.com/articles/0,7340,L-3697924,00.html>
13. Timeline of the July War 2006. – Daily Star. Available at: https://web.archive.org/web/20060928081123/http://www.dailystar.com.lb/July_War06.asp

CULTUROLOGY

Формування графічної культури митця в контексті становлення нонконформного руху в культурі України (70 – ті роки ХХ – початок ХХІ століття)

О. О. Лєжнев

Київська державна академія декоративно-прикладного мистецтва та дизайну імені Михайла Бойчука м. Київ, Україна
Corresponding author. E-mail: alexle@ukr.net

Paper received 08.12.21; Accepted for publication 26.12.21.

<https://doi.org/10.31174/SEND-HS2021-249IX44-02>

Анотація. Наголошено на актуальності визначення графічної культури митця у контексті становлення нонконформного руху в художній культурі України як однієї з складових самоздійснення творчого потенціалу мистецтва 70-тих років ХХ – початку ХХІ століття. Проаналізовано культурно-історичну ситуацію щодо формування київської, харківської, львівської шкіл графічного мистецтва. Прослідковується логіка трансформації нонконформізму у постнонконформізм в зв'язку з постмодерними настановами 90-х років.

Ключові слова: графічне мистецтво, культура, нонконформізм, постнонконформізм, мистецька школа.

Постановка проблеми. Загальнокультурна ситуація, яка зараз пов'язується з радикальними трансформаціями культури, глобалізацією в цілому, з колонізацією одних культур іншими, широким розвитком медіатехнологій у комунікації, зокрема графічної культури, потребує системного аналізу, орієнтованого на міждисциплінарний синтез філософсько-естетичних, культурологічних, психологічних дисциплін. Вплив західної культури на культуру, яка визначається як культура пострадянського простору, спонукає до того, щоб визначити пріоритети розвитку та певний локус позиціонування сучасної графічної культури. Особлива актуальність реконструкції формування графічної культури митця в художній культурі України пов'язана з європейським вектором інтеграції української національної культури, що спонукає до визначення культурних артефактів культурного діалогу як комунікативної цілісності передання інформації, де важливу роль грає графічна культура як складова медіакультури.

Не аби яка роль належить регіональним школам – київській, львівській, харківській. Становлення їх як культурно-історичної реальності припадає на 70-ті 90-ті роки ХХ століття. Саме в цей період відбулася трансформація соцреалізму та перехід до нонконформного простору культуротворчості, що надзвичайно гостро позначилося в графічному мистецтві. Втім, згодом нонконформізм трансформується в просторі постмодерних альянсів та модифікацій. Нонконформізм визначається вже як постнонконформізм, тобто та реальність, яка є контекстуальною або контекстним виміром опору, що сформувався в семидесяті роки і перманентно переходить в сьогоднішній час.

Огляд останніх досліджень і публікацій. З проблем нонконформізму в українській культурі на сьогодні проведено багато досліджень, зокрема це роботи Г. Склярєнко, Ю. Легенького, Л. Смирної, в яких визначилися контексти протестних рухів, що сформувалися в мистецтві посттоталітарної доби [9; 7; 10]. Так, 60-ті роки визначалися ганебним тиском ідеологічного зразка, але хрущовська відлига дала можливість змінити пріоритети, у 70-ті роки відкрили шляхи

зі ідеологічних заборонів. Власне в цей час виникає феномен, який назвуть „мистецький нонконформізм”, коли митці вже уникають ідеологічних протистоянь, політичних конфронтацій і зосереджується у вимірі власне мистецьких адекватностей творчості.

Що стосується культурологічного підґрунтя, орієнтованого на інтерпретацію візуальної культури в цілому, то, звичайно, це широкий простір. Так, можна вказати на дослідження М. Бахтіна, В. Бичкова, Б.Гройса, О.Зінкевич, О. Лагутенко, К. Сальнікової, В. Фаворського та ін. [1; 2; 3; 4; 6; 8; 11].

Можна стверджувати, що і музичний, і сценічний, і образотворчий простір, і навіть архітектурний стають релевантними, тобто, еквівалентними у плані самоздійснення можливостей творити. Художник усвідомлює, що він стає вільним. Якщо раніше існували дві «шухляди» культуротворчості: одна офіційна, за гроші, коли художник мав замовлення від Художнього фонду або якихось інших організацій, та інша – неофіційна, коли художник працював в іншому вимірі, був художником андеграунду (підпільного мистецтва), то у 80-ті роки проблема андеграунду відпадає. Проте, знаходяться митці, які продовжують лінію підпілля. Це так звані „другий авангард”, нескінченне «відновлення» К. Малевича, Ель Лисицького, Ле Корбюзьє тощо. А вже у 90-ті роки творчі пошуки орієнтовані на національну ментальність, національне становлення як графічної культури, так і культури в цілому. Власне у 90-ті роки з набуттям Незалежності в Україні сформувалася парадигма національного мистецтва, яке не може бути вузько стильовим, має бути поліфонічним.

Мета статті – визначити культурологічні виміри формування графічної культури митця в контексті становлення провідних шкіл в Україні.

Методологію дослідження дослідження становлять системний та компаративний підходи, метод культурно-історичної реконструкції явищ мистецтва та культури, проектно-аналоговий та модельно-прогностичний методи. Проблема визначення експлікації, а також характеристики соціодинаміки творчої

діяльності митця має передумову застосування методів міждисциплінарних досліджень з філософії, культурології, психології. Якщо говорити про філософський локус методології дослідження, то це достатньо опрацьований інструментарій трьох методів, які визначаються як трансцендентальний, феноменологічний і діалектичний. Трансцендентальний відповідає на питання, „як можливо щось”, що дає можливість охарактеризувати явища графічної культури як евристичну можливість здійснення творчості. Феноменологічний метод характеризує наявність здійснення цієї можливості в певних регіональних, субкультурних і інших локусах. Діалектичний метод свідчить про те, як те, що є наявним у світі комунікації, зокрема у графічній культурі, перетворюється у свою протилежність.

Виклад проблеми. В Україні 70-х – 90-х років формується національна художня спільність творчого пошуку, орієнтована на глибинні шари візантійської культури, яка дісталась у спадок з середньовіччя, з українського бароко. яке розтяглося аж до XVIII сторіччя. Ця реальність у 30-ті роки XX століття знайшла свої виміри в чудових творах Михайла Бойчука, Івана Падалки, Василя Седляра, Оксани Павленко, які опанували неовізантійський стиль в графіці. Георгій Нарбут опанував барочні інтенції культуротворення. Іван Падалка відкрив у графічному просторі єдність наїву та етнографічних мотивів. Художники монументалісти, графіки були переважно учнями Бойчука, і, так чи інакше, виходили від великої форми, великого стилю. Графічна та монументальна спадщина бойчукістів перевідкривається у 90-ті роки, особливо актуально стає проблема адекватної реконструкції формотворчої системи композиції у М. Бойчука.

Нонконформізм стає однією із значних реалій мистецького життя, коли люди збираються в майстернях, домівках, робили виставки неформального типу. Виставки відбуваються в Одесі, Києві, Москві, формується та культура, яка поєднує в собі андеграунд і своєрідне експресивне самовизначення митця. Можна назвати багато імен. В київській школі це, звичайно, Алла Горська з її трагічною долею, Віктор Зарецький з його пізнім захопленням Клімтом. В Харкові – це Джолос Соловійов, Наталія Вергун, це роботи графіків – Володимира Ненадо, Наталії Мироненко, і уже пізніх постмодерних митців – Павло Маков та ін. З львівських графіків слід визначити парадигмічні імена Володимира Пінігіна, Івана Остафійчука, Олега Денісенка, Романа Романішина. Саме вони вплинули на формування графічної культури регіону.

Феномен виникнення поняття „мистецький нонконформізм” виникає пізніше, але його маркують 70-ми роками як перенесення протестних рухів з політичних та ідеологічних контекстів у простір мистецьких вподобань.

Протест як політичний ярмарок стає актуальним в 90-ті роки, протест як постнонконформна реальність дає ще одну грань митця переходної доби. Протест як гра, як своєрідні альянзи, коли власне протестування стає своєрідною моделлю майбутнього – це своєрідна реальність, яку некритично наслідують художня молодь нульових років XXI століття. Це своєрідна реальність усунення економічного пресінгу, який виникає у кон-

тексті сучасних галерейних бізнесових реалій. Отже, все це спонукає до того, щоб визначити образ митця в діяхронії, у динамічному просторі розвитку культури від 70-х років до сьогодення. Не менш актуальною є потреба визначити специфіку постмодерних трансформацій у графічній культурі. Так, інтенсивне засвоєння комп’ютерних реалій цифрової графіки, особливо це характерно для дизайну середовища та графічного дизайну, створює новітні естетичні пріоритети розвитку графічного мистецтва.

Комунікативна реальність сучасного графічного простору культури вбирає в себе реалії поліграфії, реклами, віртуального простору, моушн-дизайну, образи муралей на стінах архітектурних споруд. Митець не може змиритися і працювати в рамках тотального маркетингу віртуального диснейленду, пов’язаного з усім тим, що навіюється фентезі в контексті візуальних інсталяцій. Виникають неформальні графічні альтернативи: журнали фензіни, графітті, несанкціонований стінопис, які не потрапляють у поле зору мистецької практики. Коли попсова культура вписується в культурно-історичний образ міста і руйнує його, то всі контексти візуальної культури, зокрема культури графічної, так чи інакше мають бути визначені як ціннісний модус культуротворення. Проте, ціннісні орієнтири варто шукати тоді, коли вони зародилися – у 70-ті – 90-ті роки XX століття – як бескомпромісний вчинок, де людина йшла на страту, як Василь Стус або маньєристично варіювала свою творчість, як Віктор Зарецький, або починає шукати якийсь інший шлях поєднання андеграунду і постмодерну.

Інтерпретація феномена графічної культури митця як мистецької цілісності в контексті регіональних визначень досвіду нонконформного руху в київській, харківській та львівській графічних школах дає можливість стверджувати, що глобалізація культури впливає на процеси графічної презентації інформації як в екстенсивному вимірі (збільшення можливості технологічного озброєння творчого процесу), так і в інтенсивному (відбувається інтенсифікація графічної творчості). Нонконформізм та постнонконформізм інтерпретується як реалії протестних рухів і водночас як художній артефакт. Історико-культурна реконструкція нонконформізму в українському графічному мистецтві свідчить, що він виникає, починаючи від протестних рухів 20-тих років XX століття в школі М. Бойчука.

Трансформативні процеси, що відбуваються в графічній культурі України 70-х, 80-х, 90-х років як діалогізація комунікативного простору мистецтва графіки свідчать про тяжіння до проектно-поліфонії, набуття нових системних якостей графічної презентації інформації завдяки застосуванню дигітальних технологій. Роль митця визначається у становленні національного образу графічної культури України XX століття як певної протестної реальності неспокою, набуття креативності проектного процесу, що формується як український андеграунд та нонконформізм. Наприкінці XX століття домінують пріоритети синтезу мистецтв, який був сформований в рамках львівської генерації графічної школи 70-х – 90-х років, що охоплює в собі впливи віденської сецесії і польського авангарду, зародки постмодернізму.

Київська графічна школа корелювала з образами харківської і львівської шкіл, які здійснювали єдиний проект національної реконструкції культури за певною домінантою. Київська графіка була орієнтована на історико-культурну реконструкцію, яку можна зазначити в роботах графіків, починаючи від І. Падалки і творчості Г. Якутовича. Харківська графіка орієнтована на широкий діапазон неконформної трансформації графічного простору, львівська – на синтетичні інтенції діалогу культур. Графічні образи дизайну сучасних проектних шкіл виникають у контексті традиційних та нетрадиційних технологій проектування, пов'язаних або з надмірною віртуалізацією проектного простору, або з певними табу на використання дигітальних технологій.

Формування графічної культури митця в українських школах 70-тих роках ХХ – початку ХХІ століття здійснюється як певний діалог регіональних та професійних традицій, настанов. Так, київська школа тяжіє до адаптації європейського досвіду передання графічної інформації (деконструкція, генетичний алгоритм), харківська проектна школа підтримує традиції, завдані В. Єрміловим, Б.Косаревим та новітньою генерацією графічних дизайнерів, львівська школа зберігає досвід сецесії та знахідки графіків-неконформістів 70-х – 90-х років ХХ століття.

Образні пріоритети графічних шкіл, зокрема львівської школи, спираються на образ митця як носія національних традицій проектування, досвід носіїв протестної реальності у складний період набуття національної самосвідомості. Так, драматичної постаті В. Пінігіна і О.Аксініна, які працювали в контексті андеграунду, стають взірцем для мистецької молоді.

Інституалізація графічної культури в рамках провідних шкіл України здійснювалася згідно регіональним традиціям київської, харківської та львівської шкіл. Сучасний стан трансформації комунікативного простору засобами графічного мистецтва залежить від розвитку дигітальних технологій у графічному дизайні.

Психологічні та естетичні засади самоздійснення митця визначаються як сфера виходу за межі табу і

норм соцреалізму, як певні синтези з іншими стильовими моделями і напрямками творчості. Так, на відмінну від класичного авангарду 20-х років ХХ століття, нонконформізм та постнонконформізм у графічному просторі художньої культури України широко адептував іконографію графічного стилю модерн, Віденської сецесії, актуалізував намагання реалізувати барочні інтенції, а також образні настанови постмодернізму. 90-ті роки – це межа становлення Незалежності України, що підштовхувала до формування і мистецької незалежності.

Поняття „мистецький нонконформізм” в контексті графічної культури українських шкіл презентується як низка понять: „нонконформізм”, „постнонконформізм”, „графічна школа”, „образ митця” як продуцента протестних реалій культури 70-х–90-х років. Львівської генерація нонконформізму 70-х–90-х років стає домінантним фактором мистецького опору ідеологічному тиску в контексті взаємодії неконформних інтенцій київської, харківської і східноукраїнської шкіл. Специфіка київської школи графіки неконформістів визначається у впливі та ідеологічний локус мистецького неспокою, який формувався у 60-ті, 70-ті–90-ті роки.

Стильові ознаки харківської графічної школи неконформістів формувалися, починаючи від 20 років ХХ століття, зокрема у графіці А.Страхова, а також у творчості 70-х, 90-х років, зокрема у роботах В.Ненадо, Джолоса Соловйова та ін. Стилестика львівської графіки неконформізму тяжіє до своєрідного межового образотворчого напрямку, який став демаркацією діалогу культур Сходу і Заходу, зокрема впливу Віденської сецесії, авангарду на творчість митців пострадянського простору, творчість яких формувалися в рамках модерної та постмодерної реальності культури. Персональні ландшафти неконформного графічного простору львівської школи графіки 70-тих–90-тих років найбільш яскраво визначилися у графіці І. Остафійчука як певний палімпсест культурних інновацій, а також у графічних візіях В. Пінігіна, Р.Романишина, О. Денісенка, О. Аксініна як постмодерних реаліак культуротворення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бахтин М. М. Эстетика словесного творчества. Москва: Искусство, 1979. 424 с.
2. Бычков В. В. Эстетика. Москва : Гардарика, 2002. 556с.
3. Гильдебрандт А. Проблемы формы в изобразительном искусстве / пер. с нем. В. А. Фаврского, Н.Б.Розенфельда. Москва : Изд-во МПИ, 1991. 137 с.
4. Гройс Б. Утопия и обмен. Москва : Знак, 1993. 371 с.
5. Зінкевич О. С. Дискусійні питання мультикультурних процесів // Часопис Національної музичної академії України імені П.І. Чайковського. Науковий журнал. № 1. 2008. С.82 – 89.
6. Лагутенко О.Ф. Українська графіка першої третини ХХ століття: загальноєвропейські тенденції та національні особливості розвитку. Автореферат на здобуття нук. ступ. доктора мистецтвознавства. Спеціальність 17.00.05 – образотворче мистецтво. Київ, 2008. 36 с.
7. Легенький Ю.Г. Мир как культура. Культура как мир (очерки дифференциальной культурологии). Киев : НПУ имени М.П. Драгоманова, 2012. 488 с.
8. Сальникова Е. Феномен визуального. От древних истоков к началу XXI века. Москва : Прогресс-Традиция, 2012. 576 с.
9. Склярєнко Г. Українське мистецтво другої половини 1980 – 2000-х років: події, явища, спрямування // Нариси з історії образотворчого мистецтва України ХХ ст. кн II. С. 353 – 393.
10. Смирна Л. Мистецький нонконформізм: історичний і світоглядний вимір // Нариси з історії образотворчого мистецтва України ХХ ст. кн II. С.5 – 77.
11. Фаворский В.А. Литературно-теоретическое наследие. Москва: Советский художник 1988. 587 с.

REFERENCES

1. Bakhtyn M. M. Éstetyka slovesnoho tvorчества. Moskva: Yskusstvo, 1979. 424 s. 2. Bychkov V. V. Éstetyka. Moskva : Hardaryka, 2002. 556s.
3. Hyldebrandt A. Problemy formy v yzobrazitelnom yskusstve / per. s nem. V. A. Favrs'koho, N.B.Rozenfel'da. Moskva : Yzd-vo MPY, 1991. 137 s.
4. Hroys B. Utopyya y obmen. Moskva : Znak, 1993. 371 s.
5. Zinkevych O. S. Diskusiyini pytannya multykulturnykh protsesiv // Chasopys Natsionalnoyi muzychnoyi akademiyi Ukrainy imeni P.I. Chaykovs'koho. Naukovyy zhurnal. № 1. 2008. S.82 – 89.
6. Lahutenko O.F. Ukrainiska hrafika pershoyi tretyny KHKH stolittya: zahalnoyevropeyski tendentsiyi ta natsionalni osoblyvosti rozvytku. Avtoreferat na zdobuttya nuk. stup. doktora mystetstvovnavstva. Spetsialnist 17.00.05 obrazotvorche mystetstvo. Kyiv, 2008. 36 s.
7. Lehenkiy Y. Mir kak kultura. Kultura kak mir (ocherky dyfferentsyalnoy kulturolohyi). Kyeve : NPU ymeny M.P. Drahomanova, 2012. 488 s.
8. Salnykova E. Fenomen vyzualnoho. Ot drevnykh ystokov k nachalu KHKHI veka. Moskva : Prohress-Tradytssya, 2012. 576 s.
9. Sklyarenko H. Ukrainiske mystetstvo druhoyi polovyny 1980 – 2000-ky rokiv: podiyi, yavlyshcha, pryamuvannya // Narasy z istoriyi obrazotvorchoho mystetstva Ukrainy KHKH st. kn II. S. 353 – 393.
10. Smyrna L. Mystetskyi nonkonformizm: istorychnyy i svitohlyadnyy vymir // Narasy z istoriyi obrazotvorchoho mystetstva Ukrainy KHKH st. kn II. S. 5 – 77.
11. Favorskyi V.A. Lyteraturno-teoretycheskoe nasledye. Moskva : Sovet'skyy khudozhnyk 1988. 587 s.

Formation of graphic culture of the artist in the context of formation of nonconformal movement in culture of Ukraine (70s of the XX - beginning of the XXI century)

O. O. Lezhnev

Emphasis is placed on the relevance of defining the graphic culture of the artist in the context of the formation of the nonconformist movement in the artistic culture of Ukraine as one of the components of self-realization of the creative potential of art of the 70s of the XX - early XXI century. The cultural and historical situation regarding the formation of Kyiv, Kharkiv, Lviv schools of graphic art is analyzed. The logic of the transformation of nonconformism into postnonconformism in connection with the postmodern guidelines of the 90s is traced.

Keywords: *graphic art, culture, nonconformism, postnonconformism, art school.*

Stanislav Zhukovsky: an underrated artist

A. Zadoia, I. Syzonenko

Alfred Nobel University, Dnipro, Ukraine

John Paul II Catholic University of Lublin, Poland

Corresponding author. E-mail: zadoya@duan.edu.ua, 9sirena@gmail.com

Paper received 09.02.21; Accepted for publication 21.02.21.

<https://doi.org/10.31174/SEND-HS2021-249IX44-03>

Abstract. Stanislav Zhukovsky belongs to a galaxy of talented Polish artists, whose name and whose works have not been properly recognized in modern Poland. A study of his life and works at the end of the 19th - beginning of the 20th centuries demonstrates the great love of this artist for Poland, nature and art. Since the end of the 90s of the last century, a revival of interest in the artist's works has been observed, which is confirmed by an increase in the number of successful sales of paintings by S. Zhukovsky at auctions. If the first auctions were held mainly in the artist's homeland, then in subsequent years the center of trade moved to British auctions of world renown. The analysis showed an increase in the average price of paintings sold, which confirms the investment attractiveness of the paintings of this artist.

Keywords: *Stanislav Zhukovsky, painting auctions, average auction price of a painting.*

Introduction. An amazing feature of the management of the modern world art market is the ability to find genuine masterpieces of fine art, which, due to political, economic, social or some other circumstances, turned out to be "forgotten art" buried in archives, storerooms of museums and galleries, and private collections. The phrase of the Russian writer Mikhail Bulgakov that "manuscripts do not burn" takes on a symbolic meaning to reveal to the world the personality and work of the famous Polish artist Stanislav Yulianovich Zhukovsky (1873-1944), although a large number of his works burned down in the fire of the Warsaw Uprising in 1944.

S. Zhukovsky was widely known as a master of landscape painting of the late 19th and early 20th centuries, he was gifted with talent. He was able to live his life brightly and diversely, had many passions of which three were the most important: love for Poland, nature, art.

Unfortunately, many works by S. Zhukovsky are not available to a wide range of art connoisseurs in Poland. Most of the best works of the artist are in private collections. A significant number of works are in museums on the territory of the former Soviet Union, where they tend to gather dust in storerooms and are rarely exhibited. And this despite the fact that at art auctions where the artist's works are exhibited, they are most often sold at prices higher than those stated. The painter's canvases belong to the sought-after and highly valued works of art of the late 19th - early 20th centuries, in which you can confidently invest. Therefore, there is a real need to study the creative heritage of Stanislav Zhukovsky in order to form an objective assessment of his contribution to the development of landscape painting of the late 19th - early 20th centuries.

Review of Publications on the Topic. Pre-revolutionary art critics in Russia drew attention to the work of Stanislav Zhukovsky quite early on. His talent, the results of artistic research and methods of creating works in the open air were appreciated by the leading art historians and painters of that time: A. Skalon, V. Stasov, M. Nesterov, S. Glagol and others.

At the beginning of the 60s of the last century in the USSR, after several decades of oblivion, interest in the work of S. Zhukovsky increased again. At that time, Soviet art historians (R. Badin, N. Stankevich, V. Lapshin and others) included him among the leading Russian landscape painters.

Another work that continues the research of Soviet art critics about the legacy of Zhukovsky is the monograph by M. Gorelov entitled "Stanislav Yulianovich Zhukovsky. Life and work 1875-1944" [1]. The content of the publication consists of a main part, divided into 14 chapters, and an informative

part. The main goal of the author is to explain the significance of S. Zhukovsky's legacy in the context of his work and its significance for Russian culture in the late 19th - early 20th centuries. On the other hand, the Polish period in the life and work of S. Zhukovsky was described from the point of view of Soviet ideology. Gorelov presented this period of the artist's work as "hesitant and wandering" in his creative search and identification with European painting, describing his work as "decorative and attracting attention." In this spirit, Gorelovski divided Polish artists into progressive and others (according to Gorelov, non-progressive). However, the main drawback of this monograph is the deliberate disregard of objective historical data and the falsification of Polish and European history when describing and assessing the events of 1939-1944, which undoubtedly affects the level of the work in question.

Russian critics of the fine arts believe that S. Zhukovsky is a great Russian artist who continues the best traditions of the Russian national landscape. This statement, which does not correspond to the real trends and directions of the artist's work, appears in all Russian publications devoted to him. The basis of this statement is the fact of S. Zhukovsky's residence since 1892-1923 on the territory of the Russian Empire, in Moscow (but at that time Poland as an independent state did not exist, and most of the territory of Poland was part of the Russian Empire!), although later, according to most of Russian critics, made a fatal mistake and emigrated to Poland. One of them, the Soviet critic N.I. Stankevich, argued that "under the influence of momentary weakness, Zhukovsky made a fateful mistake. In 1923 he left for Warsaw. He broke away from his native roots and with difficulty adapted to a different soil, did not create anything significant" [2, p.45]. Another Soviet art critic V.P. Lapshin shared a similar opinion, who wrote that "everything that he created is for the most part only a continuation of what he did earlier in Russia" [3, p.19-20]. For some reason, these two critics, like other Soviet researchers, did not notice that Zhukovsky first of all returned to his beloved homeland!

The image of the artist, created by Polish art historians in the interwar period, largely determined the level of interest in his work and the perception of Zhukovsky's works by recipients. Famous Warsaw art critics Vladislav Vanki, Felix Richling, Vaclav Husarsky, Stefania Zagorska, Jan Klechinsky and others wrote about Stanislav Zhukovsky's exhibitions of that period. Their opinions and judgments were very diverse and full of contradictions, from a sincere desire to understand and appreciate the artist's paintings to a categorical rejection

of the artist's creativity and personality.

In 1923, Eligiusz Nevyadomski published the book entitled "Polish Painting of the XIX and XX Centuries", in which Stanislaw Zhukovsky joined a group of such Polish artists as N. Weissenhoff, J. Rapacki, T. Ziomek, S. Popovsky, J. Mankovsky other. E. Nevyadomski presents a short biography of the artist to Polish readers, calling him "an excellent draftsman and a strange colorist". On the other hand, the artist himself belongs to the group of "the best representatives of the Russian landscape" [4]. This opinion should not be surprising, since this work was published in 1923, that is, in the year when the artist left the USSR and returned to Poland.

In the context of the issues discussed in this article, the publication of the art market expert Dr. Monika Bryl, published in a collective work entitled "Alternative Investments: How to Make Money Investing in Art, Brands, Wine, Whiskey and Other Goods" is very interesting. In her opinion, collecting can be combined with investing. In one of the articles of Dr. Monika Bryl, the name of Stanislaw Zhukovsky appears for the first time. He was listed in the table "Famous artists, favorite and popular in the market" [5]. Interestingly, the Polish landscape is one of the most demanded topics on the art market.

An article by Jerzy Cichovich, legal expert and art collector, contributes greatly to our topic about the underrated artist Stanislaw Zhukovsky. Works of art with a documented history have great potential in this collection.

The purpose of the article. The aim of our study is to introduce the verified life history and creative heritage of Stanislaw Zhukovsky into the context of contemporary Polish culture and art criticism. In the course of achieving this goal, the analysis of prices and sales of S. Zhukovsky's works at world auctions was carried out as a kind of catalyst for further scientific research of the artist's creative heritage on the part of representatives of the Polish scientific community, the inclusion of museum collections of S. Zhukovsky's works in the context of contemporary exhibition activities of Polish art museums.

Materials and methods. The main source of information for writing the article was a monographic study, articles and other materials on the study of S. Zhukovsky's creativity, published in domestic and foreign publications.

A separate group of source materials is archival materials studied during the museum survey and search for the collection of the artist's works in Polish museums: The National Museum in Warsaw, the National Museum in Krakow; Ukraine: Dnepropetrovsk Art Museum (Dnipro), Odessa Art Museum (Odessa), Sumy N. Onatsky Art Museum (Sumy), Kharkiv Art Museum (Kharkiv), Kyiv Art Museum "Art Gallery" (Kyiv), Russia: Central State Archives of Literature and Art, PGT (Moscow).

To estimate the value of Zhukovsky's works, materials from various auctions were analyzed at which the artist's paintings were exhibited. These auctions spanned over 120 years, from the first auctions in Moscow in 1896 to the last auctions in Poland in 2019. The study also used materials from well-known auction houses in Germany, Great Britain, Poland, Ukraine and other countries. In some cases, it was possible for the first time to compare the rating given by the author of the painting (at the first exhibitions), the rating of the auction organizers and the final price received after the auction.

Taking into account such a long period and the variety of prices and currencies (from the Tsarist rubles of Russia to the modern EU currency - the euro), in order to be as reliable and

comparable as possible, various methods are used to represent and transform these indicators. used, inter alia, the method of discounted cash flows, the method of translation into other units of value. In addition, the work uses a comparative method to present research results in the form of tables and diagrams.

The results of the study. S. Zhukovsky's paintings can be seen not only in Poland, Russia, Belarus, but also in 11 countries of the world. Thanks to the management activities of well-known auction houses in Europe and America, the work of Stanislaw Zhukovsky is experiencing its new discovery and popularity - it has become a subject of great interest both to owners and managers of auction houses, as well as historians and critics of fine arts, collectors.

Auctions for the sale of paintings by S. Zhukovsky were held at the end of the 19th century. The first information that has been preserved in the archives relates to an auction held by the Moscow Society of Art Lovers on March 17, 1896 (Table 1). 6 paintings by the artist were put up for sale. Unfortunately, there is no information about the results of the auction, so we can judge the value of the paintings by the estimated value of the corresponding lots. As you can see, the estimate ranges from 13 to 42 Russian rubles. Since there is no description of the paintings, it can be assumed that the differentiation of prices is related to their size, and not to artistic value. Most likely, following the practice of that time, the author himself played a decisive role in the assessment, since he was the beneficiary of this auction.

However, for the modern reader, the price expressed in Russian rubles at the end of the 19th century does not mean anything. In order to make the price palpable, let's make the following comparison. In 1890, the average wage of an unskilled worker in Russia was about 25 rubles a month [6]. Since as of January 1, 2019, the average minimum wage in Poland was 2,250 zlotys [7], this amount can be considered an analogue of Russian 25 rubles at the end of the 19th century. In other words, on average, each painting by S. Zhukovsky at the auction was put up at a price that corresponds to the current minimum monthly wage. Of course, by modern standards, this is a very low price for works of famous artists. But one must bear in mind the fact that 23-year-old S. Zhukovsky was just a student at the Moscow School of Painting, Sculpture and Architecture and a novice artist, for whom earning more than five minimum wages at one auction would be a great success.

We see a completely different picture at the exhibition and sale held in Warsaw in February 1932. The paintings displayed there (18 units) are united by a common idea and form a cycle called "Neman". Until 1939, most of this river flowed through Poland. And such a large number of paintings dedicated to this river testifies to the high creative activity of the artist after returning to his homeland (which once again confirms the groundlessness of the assertions of some authors about the erroneousness of this decision by the artist and the negative impact of the move on his work).

The estimated value of the paintings offered for sale ranges from PLN 1,000 to PLN 5,000. It should be noted that Poland in those years (like the whole world) was going through the Great Depression, which greatly affected both its economic situation and cultural life. Therefore, the sale of paintings even at such prices should be considered a real recognition of the talent of their author.

World auctions in the late XX - early XXI century showed

special attention to the artist's work. According to data presented on various websites, from 1995 to November 2019, paintings by S. Zhukovsky were exhibited 375 times at auctions. There is confirmed information on the effective sales of 212 paintings, which is 57% of the displayed ones (there are still about 40 positions for which there is no information). If we analyze the dynamics of sales over the years, it is easy to see that the owners of the paintings were very cautious in the late 90s, and the organizers of the auctions were not too optimistic in assessing the cost of the paintings. In 1995, only 4

paintings were sold, but three of them were sold at a price that significantly exceeded the price declared by the organizers. For example, on December 10, 1995 at the auction Agra-Art (Poland) was sold for 7 180 euros painting "Forest Landscape" (1914) (Painting, oil / canvas, 63 x 765 cm), the price of which was declared by the organizers of 3 433 euros. In 1996 and 1997, all successful auctions for the sale of paintings by S. Zhukovsky ended at prices that significantly exceeded those declared by the organizers.

Table 1. - Lifetime auctions of paintings by Stanislav Zhukovsky *

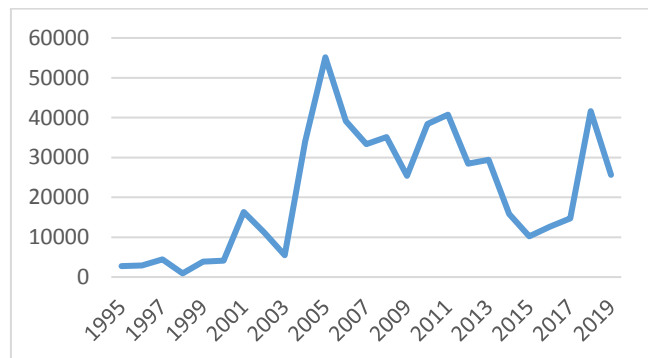
Country, auction	Date	Description of the painting	Grade
Russia , Auction in the Moscow Society of Art Lovers	March, 1896	After the fire	21 rub.
		Sokolniki	42 rub.
		By the evening	23 rub.
		Village	23 rub.
		Manor house	16 rub.
		In the spring	13 rub.
Poland , Society for the Promotion of Fine Arts in Warsaw exhibition-sale	February, 1932	1. Ice drift on Nemunas. Nightfall	5.000 zł
		2. Ice drift on the Nemunas. In the evening	5.000 zł
		3. Wind on the Nemunas	5.000 zł
		4. Autumn morning on the Nemunas	4.000 zł
		5. Forests on the Nemunas	3.500 zł
		6. The old alley over the Nemunas	2.500 zł
		7. Summer morning. Linden alley	3.000 zł
		8. Hepathes on the window. Nemunas overflowing	3.000 zł
		9. The banks of the Nemunas. Golden autumn	2.500 zł
		10. A cloudy day on the Nemunas	2.000 zł
		11. Quiet evening on the Nemunas	2.000 zł
		12. Rafts on the Nemunas River. Autumn	1.500 zł
		13. Flooded coastal forests of Niemen	1.500 zł
		14. Submerged alder and spruce forests across the Niemen	1.500 zł
		15. Sunken old oak	1.500 zł
		16. The gloomy mood of the Nemunas	1.500 zł
		17. Sandy cliffs of the banks of the Nemunas	1.000 zł
		18. The Nemunas spring water	1.300 zł

* Sources: Central State Archives of Literature and Art, Moscow, f.660, op.1, un. 1382, d. 5,6, 7,8; Salon1932, Przewodnik nr 71, luty1932, Warszawa1932

It should be noted that during these years the bulk of successful auctions for the sale of paintings by S. Zhukovsky took place in his homeland - in Poland. But gradually other countries are also joining this process. In 1995, three paintings were sold in Poland and one in the UK; in 1996 - 1 in Poland and 2 in Great Britain; in 1997 - 3 in Poland and 1 in Great Britain.

The successes of the early years of modern auctions activated both sellers and buyers. In 1999, 9 paintings were already sold, of which 5 in Poland, 3 in Great Britain and 1 in Ukraine. Gradually, the sales center moves from Polish to British auctions. More and more often, S. Zhukovsky's paintings are sold at the famous Sotheby's and Christie's (United Kingdom) auctions. Of particular note is the role of auctions in the Scandinavian countries (Sweden and Finland), which in many respects contributed to the subsequent approval of S. Zhukovsky's paintings at world auctions.

In the early years, paintings, as a rule, were exhibited for sale, which, in the opinion of their owners, did not have a large market value. That is why the average price of paintings sold did not exceed 5,000 euros. In 2000 alone, the average price was 16,295 euros for the first time. The maximum average cost of sales for the entire study period was reached in 2005, when it amounted to 55,152 euros (Fig.1).

Fig. 3. Dynamics of the average revenue from the sale of one painting by years

However, until 2006, trading took place only at European auctions. On February 25, 2006, a very small watercolor by S. Zhukovsky (12x7 cm) entitled "View of the Winter Coast" was first sold at an auction by Kaminski & co. in the United States of America for only 50 euros. But two months later (April 26, 2006) at Sotheby's, United States, S. Zhukovsky's painting "Elegant Interior" (Painting, oil / canvas, 85 x 103.5 cm) was sold for 64,552 euros. In general, 2006 was a record year both in terms of the number of paintings by S. Zhukovsky sold at auctions and in terms of total sales proceeds. She reached the amount of 743 737 euros!

In subsequent years, there has been a slight decrease in both the number of paintings sold and their total value. There are

several reasons for this. Firstly, the global financial crisis of 2008-2009 is ready and the protracted depression that followed it had a negative impact on all auctions, as it reduced the opportunities for buyers. Secondly, the active sale of paintings in previous years led to the redistribution of the creative heritage and its settling mainly in private collections, the owners of which are not inclined to sell only the recently acquired. The next cycle of redistribution may be repeated in 10-15 years, when the change of generations of owners begins.

Our analysis showed a close relationship between the number of paintings sold, total revenue and the average cost of one painting. This is also confirmed by calculations of the correlation coefficients between the number of paintings sold, total revenue and the average price of a painting. So, according to our estimates, the correlation coefficient between the number of paintings sold and the total revenue is 0.81, and between the total revenue and the average price of the painting even 0.86, which can be regarded as a very high degree of correlation.

Analysis of the auction results allows us to draw another very important conclusion: Stanislav Zhukovsky is a world-renowned artist. The artist's paintings were sold at auctions in 14 countries of the world located in Europe, America and Asia (Table 2). Most of the paintings were sold at UK auctions (64 paintings). And this is natural, because it is in this country that the most famous art auctions in the world work. The second position is occupied by Poland (45 paintings), which is also quite understandable. After all, it was here that a significant part of the artist's canvases was written and it is this country that rightfully considers him its compatriot. In this regard, the comparison of the results of auctions in the Russian Federation (which sometimes attributes to S. Zhukovsky that he is a

Russian artist), where only 4 paintings were sold in 25 years, is indicative in this regard.

A very significant contribution to the organization of sales of S. Zhukovsky's paintings was made by auctions in the USA, Germany, Austria and France.

Table 2. - Geographic structure of successful auctions for the sale of paintings by S. Zhukovsky for the period from 1995 to 2019

Country	Number of paintings sold at auctions	Country	Number of paintings sold at auctions
Great Britain	64	Switzerland	4
Poland	45	the Russian Federation	4
USA	34	Belgium	3
Germany	23	Finland	3
Sweden	11	Canada	2
France	10	Ukraine	1
Austria	6	Japan	1

Analysis shows that almost all of Stanislav Zhukovsky's TOP paintings are in private collections and do not have a full description. As a result, the general art criticism community not only cannot see these paintings, but also analyze their artistic value. Art museums do not participate in auctions, although, judging by the prices, the artist's paintings are quite affordable for purchase. Today it makes sense to unite the efforts of art critics, museum workers and patrons of art in order to open Stanislav Zhukovsky to a wide circle of art lovers, to give a well-deserved assessment of the talent of the great Polish artist.

REFERENCES

1. Gorelov M.I. Stanislav Yulianovich Zhukovsky. Life and work 1875 – 1944. - Moscow: Art, 1982.- 272 p.
2. Stankevich, N. I. Stanislav Yulianovich Zhukovsky / N. I. Stankevich. - L.: Artist of the RSFSR, 1974.- 48 p.
3. Lapshin V. P. Zhukovsky S. Yu. Album. The author of the text and compiler is V.P. Lapshin. - Moscow: Fine Art, 1972.- 64 p.
4. Niewiadomski E. Malarstwo polskie XIX - XX wieku. – Warszawa, 1923. - P. 252.
5. Janski J. Art-banking w Polsce - to fikcja? Available at: <https://www.karierawfinansach.pl/artykul/wiadomosci/art-banking-w-polsce-to-fikcja> (Accessed 18 October 2020)
6. Exact information about food prices in Russia in the 19th century. Available at: <https://yakapitalist.ru/finansy/stoimost-produktov-v-19-veke/> (Accessed 18 October 2020)
7. Average salary in Poland in 2019 Available at: <https://www.rupoland.com/finances/76-mid-salary-poland> (Accessed 25 October 2020)

ECONOMICS

Проблеми інноваційно активних підприємств та шляхи їх вирішення

Л. М. Будняк

Подільський державний аграрно-технічний університет, м. Кам'янець-Подільський, Україна
Corresponding author. E-mail: budnyakluba@gmail.com

Paper received 26.01.21; Accepted for publication 03.02.21.

<https://doi.org/10.31174/SEND-HS2021-249IX44-04>

Анотація. Інноваційна активність в умовах сьогодення є запорукою збереження та ефективного функціонування підприємств на ринку. Вона вже давно стала головною умовою їх конкурентоспроможності та вимагає системного управління. У XXI столітті у конкурентній боротьбі виграють ті підприємства, які є інноваційно активними. Якщо ж підприємство не є лідером галузі, саме інноваційна активність стає запорукою виживання його на ринку. У статті запропоновано бачення різних науковців з приводу ключових моментів аналізу інноваційної активності, показників і напрямів дослідження даного процесу. Проаналізовано динаміку кількісних і якісних показників підприємств, що задіяні в процесі інноватики, інноваційних технологій, продукції, понесених витрат, їх розподілу та отриманого ефекту. Розкрито проблеми інноваційно активних підприємств та запропоновано шляхи їх вирішення.

Ключові слова: Інновації, інноваційна активність, інноваційна продукція, інноваційні технології, поточні витрати, капітальні витрати, доходи, ефект.

Вступ. В умовах сьогодення втриматися підприємствам на плаву досить не просто. Для цього необхідно постійно вдосконалювати себе і те, чим займаєшся безпосередньо. Як наслідок, необхідно думати про майбутнє, вкладати кошти в майбутнє, здійснювати розширене відтворення, ґрунтуючись на принципах діалектики. Важелем такого руху виступає інновація.

У провідних країнах світу до 60 % підприємств щорічно впроваджують продукцію, яка містить нові знання і технологічні рішення, а витрати на науку і проектні рішення в цивільних галузях перевищують 3 % ВВП. Зарубіжний досвід переконливо свідчить про те, що інноваційні підприємства виконують дуже важливі функції в економіці розвинених країн. Країни-лідери мають головну перевагу — нове підприємницьке мислення і свідомість, що сформувалися у багатьох громадян в останні десятиліття. Інноваційна психологія гармонічно об'єднує діяльність урядових структур, бізнесменів, учених і фінансистів. [1, с.30]

Так, першою країною, яка зрозуміла зміни тенденцій світового виробництва, була Японія, що, у свою чергу, привело дану країну до числа світових лідерів у галузі інноватики. Це є основою актуальності обраної теми для дослідження.

Короткий огляд літератури по темі. У наукових працях з розкриття питання інноваційної активності прослідковуються певні напрямки. Так, дослідження динаміки, тенденцій, темпів і пропорцій інноваційного розвитку проведено в наукових працях Л. Федулової та Я. Жаліла.

С. Ільєнкова, О. Мазур, В. Шовкалюк розкрили вплив фактору підвищення інвестиційної активності підприємств на ріст конкурентоспроможності продукції та розвитку підприємства в цілому. Дослідження глобальних факторів та їх впливу на інноваційну діяльність економіки країни проведено у працях Т. Гринько, М. Джаман, В. Гусєва, А. Яковлева та інших. Оцінюванням інноваційної активності регіонів України займалися Т.А. Васильєва, О.Б. Жихора, Н.Ю. Гладинець, В.С. Мальцев, П.М. Григорук.

Інноваційну перспективу, як фактор розвитку національної економіки, розкрито у працях А. Гальчинського та В. Гейця. Питаннями реформування інноваційної політики України та фінансування інноваційної діяльності займалися О. Чемодурова, І. Одотюк, О. Фашевської та ін.

Метою проведених досліджень є аналіз стану інноваційного процесу в умовах сьогодення, розкриття проблем, що постали перед інноваційно активними підприємствами та шляхів їх вирішення.

Методологічною базою дослідження виступають такі прийоми і способи – аналіз і синтез, індукція і дедукція, порівняння, рядів динаміки, монографічний тощо.

Результати та їх обговорення. Інноваційна активність підприємства — це специфічна оцінка інтенсивності інноваційної діяльності підприємства як основного фактору його розвитку та нагромадження абсолютних конкурентних переваг.

Основними базисами інноваційної активності є інноваційна діяльність, активність діяльності фірми та потенціал підприємства.

Для оцінки інноваційної активності підприємств пропонується застосовувати три підходи:

- 1) формальний – надає можливість розподілити всі підприємства на інноваційно активні та інноваційно неактивні. Тут рахуються та аналізуються кількісні показники, пов'язані із інноваціями;
- 2) ресурсно-витратний – ґрунтується на визначенні розміру ресурсів або понесених витрат, що мали місце на всіх стадіях реалізації інноваційного проекту;
- 3) результативний підхід – передбачає оцінку ефекту від інноваційної діяльності застосувавши принцип «з інновацією» і «без інновації».

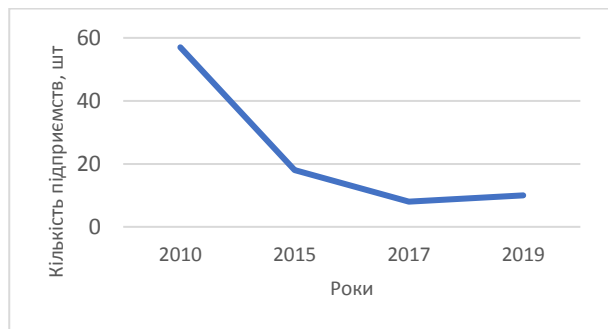
При проведенні досліджень нами використано змішаний підхід. В основі останнього лежить використання кількісних і якісних показників аналізу інновацій та розрахунок ефекту на базі порівняння отриманого результату та понесених витрат.

Дослідження інноваційної активності підприємств проводилося на базі Хмельницька область. Загальні

результативні показники останньої в динаміці зросли. Так, валовий регіональний продукт збільшився і на початку 2019 року становив 75646 млн. грн. Порівняно з 2015 роком темп його росту становили 84%.

В розрахунку на одну особу спостерігаємо також зростання валового регіонального продукту. Збільшення складає 88%.

Поряд з цим, інноваційно активних підприємств Хмельниччини в динаміці зменшилося. Якщо 2010 року ми мали 60 інноваційно активних підприємств, то 2019 р. – лише 10. Найгіршим по інноваціям виступає 2017 рік. Кількість інноваційно активних підприємств тут становила лише 8 (рис.1).

Рис.1. Динаміка промислових підприємств, що впроваджували інновації (продукцію та/або технологічні процеси)
Джерело: систематизовано на базі статистичної звітності Хмельниччини[5]

Як наслідок, показник питомої ваги інноваційно активних підприємств у загальній вартості підприємств, фактично повторив картину динамічного ряду

Таблиця 1. Динаміка упроваджених видів інноваційної продукції (товарів, послуг) у натуральних і вартісних одиницях

Показники	2010 р.	2015 р.	2017 р.	2019 р.	Відхилення 2019 р. від 2010 р. (+,-)
Кількість упроваджених видів інноваційної продукції (товарів, послуг)					
усього, од	36	24	7	13	-23
з них нових видів машин, устаткування, приладів, апаратів	13	13	к	13	0
Обсяг реалізованої інноваційної продукції (товарів, послуг)					
усього, тис. грн.	32309,1	127076	27769,1	219969	187660,3
відсотків до загального обсягу реалізованої промислової продукції (товарів, послуг)	0,3	0,7	0,1	0,7	0,4

Джерело: систематизовано на базі статистичної звітності Хмельниччини[5]

Дані таблиці 1 свідчать про те, що кількість упроваджених нових видів інноваційної продукції (товарів, послуг) в динаміці зменшилася. Так, якщо 2010 року ця величина становила 36 одиниць, то 2019 р. – 13, тобто у 2,8 рази менше. Щоправда, порівняно з попереднім роком спостерігаємо позитивну динаміку і збільшення вище зазначеної величини у 1,9 рази. Якщо, на початку динамічного ряду інноваційні упровадження не обмежувалися лише новими машинами, устаткуванням та апаратами, то 2019 р. – лише даними технічними засобами.

Поряд із зменшенням у кількісному плані інновацій, обсяг реалізованої інноваційної продукції (товарів, послуг) збільшився і причому суттєво. Величина росту у динаміці становила 680%. Останнє можливо пояснити тим, що реалізовані інновації були успішними і мали певний економічний зиск.

абсолютної величини таких підприємств. Тому маємо найвище значення питомої ваги – 2010 року – 16,9%, а найменше 2017 року – 5,7%. Звітного року величина даного показника мала трохи вище значення порівняно з 2017 р. і становила 6,6%.

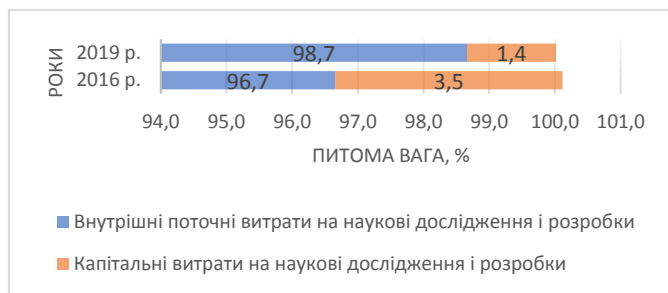
Рис.2. Динаміка упроваджених у виробництво нових технологічних процесів

Джерело: систематизовано на базі статистичної звітності Хмельниччини[5]

Плачевну картину спостерігаємо і на рисунку 2. Якщо 2010 року кількість упроваджених у виробництво нових технологічних процесів перевищувала 40 одиниць, то 2019 р. – лише п'ять, а це у вісім разів менше. Тобто, мова про розвиток і вдосконалення тут не йде. Мова може йти лише про виживання.

Наступним кроком аналізу є дослідження кількості упроваджень інноваційної продукції та обсягу реалізованої інноваційної продукції (таблиця 1).

Витрати на інновацію в динаміці зменшуються. Якщо 2010 р. витрачалося майже 750 млн. грн., то 2019 р. – лише 15,6 млн. грн. Зменшення відбулося у 48 разів. Тобто ми зовсім забули про такі поняття як розвиток, інновації, рух вперед тощо.

Рис.3. Питома вага витрат на наукові дослідження і розробки.

Джерело: систематизовано на базі статистичної звітності Хмельниччини[5]

Якісним показником ефективності витрат виступає співвідношення між їх поточною і капітальною складовими (рис. 3).

Отримані результати свідчать про те, що капітальні витрати звітного року майже не здійснювалися. Хоча базисного року вони також були несуттєвими і

становили лише 3,5% від загальної суми витрат. По суті можна зробити висновок, що Хмельниччина працює в основному на «сьогодні», а не на перспективу.

Важливим якісним показником аналізу витрат виступає їх розподіл в розрізі міст і районів. Базою при цьому слугує інформація, висвітлена в таблиці 2.

Таблиця 2. Розподіл витрат на інновації промислових підприємств по містах і районах

Область, міста і райони	2015 р.	2017 р.	2019 р.	Відхилення 2019 р. від 2015 р. (+,-) тис. грн	Відхилення 2019 р. від 2015 р. (+,-) тис. грн
Хмельницька область	66659,4	24552,5	15639,2	-51020,2	-8913,3
міста					
Хмельницький	41988	14509,5	15252,8	-26735,2	743,3
Кам'янець-Подільський	к	-	-	-	-
Нетішин	-	к	-	-	-
Славута	-	7125,2	-	-	-7125,2
Старокостянтинів	783,6	-	-	-783,6	-
Шепетівка	370,3	2913	-	-370,3	-2913
райони					
Красилівський	к	-	-	-	-
Старокостянтинівський	к	-	-	-	-
Теофіпольський	-	4,8	386,4	386,4	381,6

Джерело: систематизовано на базі статистичної звітності Хмельниччини[5]

Так, Хмельниччина за період дослідження нараховувала 20 районів, 13 міст, у тому числі 6 – обласного значення, 24 селища міського типу та 1414 сільських населених пунктів. До таблиці 2 увійшли 6 міст і 3 райони, які мали відношення до інновацій. Досліджуючи динамічний ряд можна зробити висновок, що процес інновації у вище зазначених територіальних одиницях здійснювався не рівномірно і не стабільно. Так, Красилівський і Старокостянтинівський райони здійснювали інноваційну діяльність лише 2015 р. Аналогічна картина прослідковується у містах Старокостянтинів, Кам'янець-Подільський, Нетішин та Славуту. Перших два міста мали витрати на інновації базисного (2015) року, других два – 2017 р. Кращу ситуація мали у місті Шепетівка та у Теофіпольському районі. Тут витрати на інновації здійснювалися на протязі двох років. Лише місто Хмельницький регулярно вкладало кошти в інновації, але без стабільної позитивної динаміки.

Порівняння доходів і витрат свідчить про те, що 2015 р. чистий фінансовий результат був із знаком мінус, а 2017 і 2019 рр. – із знаком плюс. Причому у 2017 р. доходи перевищували витрати на 102,5 млн. грн., а 2019 р. – на 204,3 млн. грн. Відповідно рентабельність даного процесу становила 417 та 1310%.

За результатами проведених досліджень, проблемами інноваційно активних підприємств в умовах

сьогодення є: слабкі комунікації, як зовнішні, так і внутрішні; ставлення до ризику – підприємства не готові брати на себе будь-які ризики або розділяти їх з партнерами; недостатня обізнаність у сучасних технологіях, у тому числі й цифрових; брак коштів та проблеми з пошуком джерел фінансування тощо.

Висновки. Одержані результати свідчать про те, що втриматися на плану можливо за умови вкладення коштів у розвиток свого підприємства. Вдала інновація буде вигідною для підприємства і укріпить його становище на ринку. В майбутньому це буде базою отримання сталих позитивних фінансових результатів.

Зокрема, за даними Державної служби статистики України, більша частина фінансування інноваційних розробок припадає саме на власні кошти підприємств.

Активізувати інноваційну діяльність підприємств Хмельниччини можливо за умов: вдосконалення податкового законодавства в контексті сприяння інноваційній діяльності; державної підтримки інноватики та наукових розробок пов'язаних з нею; використання бізнес-інкубаторів з позиції залучення матеріально-технічної та інтелектуальної бази вищих навчальних закладів для проведення досліджень з актуальних питань (щільний зв'язок між наукою і виробництвом); створення прийнятних умов для інвесторів, як іноземних так і національних.

ЛІТЕРАТУРА

- Гринько Т. В. Сутність, складові та особливості категорії «Інноваційна активність підприємств» // Інновації: практика та досвід, 2010. №8. С. 30-32
- Лаврук В.В., Будняк Л.М., Лаврук О.С. Проблематика залучення інвестицій у економічну модернізацію і підвищення конкурентоспроможності тваринництва //Агросвіт, 2020. №11. С.12-17 [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.agrosvit.info/pdf/11_2020/5.pdf
- Лаврук В. В., Будняк Л. М. Сучасний стан та завдання інвестиційного забезпечення розвитку та підвищення конкурентоспроможності галузей сільського господарства. // Інвестиції: практика та досвід, 2020. вип.2. С.5-11 [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.investplan.com.ua/pdf/2_2020/3.pdf
- Касич А. О. Інноваційна активність підприємств України: динаміка, проблеми та шляхи вирішення. //Інвестиції: практика та досвід, 2016 р. №22. С.21-24
- Статистичний щорічник Хмельницької області за 2019 р. /За редакцією начальника головного управління статистики у Хмельницькій області Л.О. Хамської,2020. м. Хмельницький. 457с.

REFERENCES

1. Hryanko T. V. Essence, components and features of the "Enterprises Innovative Activity" category // Innovations: practice and experience, 2010. №8. P. 30-32
2. Lavruk V, Budnyak L, Lavruk O. Problems of attracting investments in economic modernization and increasing competitiveness of animal husbandry // Agrosvit(Agro world), 2020. №11. P.12-17. Retrived from: http://www.agrosvit.info/pdf/11_2020/5.pdf
3. Lavruk V, Budnyak L. The current situation and the problems of investment development and improvement of the competitiveness of agricultural sectors // Investments: practice and experience, 2020. Issue 2. P.5-11 Retrived from: http://www.investplan.com.ua/pdf/2_2020/3.pdf
4. Kasych A. Innovative activity of Ukrainian companies: dynamics, problems and solutions // Investments: practice and experience, 2016 p. №22. P.21-24
5. Statistical yearbook of Khmelnytsky region for 2019/ L.O. Khamska [Ed], 2020. Khmelnytskyi. 457p.

Innovatively Active Enterprises Problems and the Ways to Solve Them

L. M. Budniak

Abstract. Innovative activity in today's conditions is the means to maintaining and effective functioning of enterprises in the market. It has long been the main condition for their competitiveness and requires systematic management. In the XXI century those enterprises that are innovatively active will win in the competition. If the company is not the leader of the industry, it is innovation activity that becomes the key to its survival in the market. The article offers the views of various scientists on the major points of innovation activity analysis, indicators and areas of this process research. The dynamics of quantitative and qualitative indicators of enterprises involved in the process of innovation, innovative technologies, products, incurred costs, their distribution and the obtained effect are analyzed. The problems of innovatively active enterprises are revealed and the ways of their solution are offered.

Keywords: *Innovations, innovative activity, innovative products, innovative technologies, current expenses, capital expenses, incomes, effect.*

Ефективність використання ресурсного потенціалу сільськогосподарських підприємств

Е. В. Добровольська

Подільський державний аграрно-технічний університет, м. Кам'янець-Подільський, Україна
Corresponding author. E-mail: dobrovolskaella@gmail.com

Paper received 02.02.21; Accepted for publication 16.02.21.

<https://doi.org/10.31174/SEND-HS2021-249IX44-05>

Анотація. Ефективне використання ресурсного потенціалу сільськогосподарських підприємств є об'єктивною необхідністю і важливою передумовою розвитку економіки сільського господарства. Однією з особливостей функціонування сучасних сільськогосподарських підприємств є кількісна, якісна та структурна недосконалість їх ресурсних потенціалів, яка зумовлена великими втратами ресурсів у процесі здійснення земельної реформою і складним фінансовим становищем сільського господарства. В даній статті розглянуто рівень і тенденцію зміни забезпеченості підприємства виробничими ресурсами. Проаналізовано економічну ефективність використання ресурсного потенціалу підприємства.

Ключові слова: сільськогосподарське підприємство, ресурсний потенціал, ефективність використання, показники, виробничі ресурси.

Вступ. На сучасному етапі функціонування сільськогосподарських підприємств є вирішення питань ефективності використання ресурсного потенціалу, що зумовлено великими втратами ресурсів у процесі здійснення аграрної та земельної реформ і складним фінансовим становищем господарств. Стратегія і тактика будь-якого підприємства з одного боку впливає на його ресурсний потенціал, а з іншого формує його обсяги та складові. Ресурсний потенціал підприємства виступає основним чинником, що забезпечує можливість та формує перспективи його стабільного розвитку. Для ефективного функціонування підприємства необхідна оптимальна структура ресурсного потенціалу та оцінка його раціонального та ефективного використання. Ресурсний потенціал, представляє собою максимально можливу наявність виробничих ресурсів, які можуть бути використані для виробництва та реалізації продукції (робіт, послуг). При цьому розглядається ця проблема повинна з урахуванням широкого спектру економічної категорії «ресурсний потенціал» в контексті агропромислового комплексу. Тому, все більшої актуальності набуває питання підвищення економічної ефективності використання аграрного ресурсного потенціалу сільськогосподарських підприємств. Аграрний ресурсний потенціал, є максимально можливою кількістю (сукупністю) наявних виробничих ресурсів, які можуть бути використані для виробництва сільськогосподарської продукції [3].

Сільське господарство є однією з головних складових економіки України, проте в результаті екстенсивної моделі його розвитку зберігається невідповідність між наявним ресурсним потенціалом та його віддачею, погіршуються показники продовольчої безпеки в країні.

Короткий огляд публікацій з теми. Проблема формування в кожному підприємстві раціонального за своїм розміром та складом ресурсного потенціалу і ефективного його використання належить до числа найбільш актуальних. Тому вона досліджується значною частиною науковців, серед яких В.Г. Андрійчук, В.А. Анічін, О.В. Березін, О.А. Бугуцький, Ю.В. Василенко, О.Ю. Єрмаков, М.І. Кісіль, І.І. Лукинов, П.М. Макаренко, Л.Ю. Мельник, П.О. Мосіюк, О.М. Онищенко, Б.Й. Пасхавер, В.В. Россоха, П.Т. Саблук,

В.М. Яценко та ін. Проте необхідно визнати, що незважаючи на значну кількість наукових досліджень низка питань потребує подальшого відповідного опрацювання.

Важливість питань, пов'язаних з ефективним використанням ресурсного потенціалу сільськогосподарських підприємств, їх теоретична і практична значимість та недостатня наукова розробленість зумовили вибір теми і визначили її мету та основні завдання.

Мета. Метою статті є дослідження складу і раціонального поєднання ресурсного потенціалу щодо забезпечення ефективності його використання в аграрних підприємствах.

Матеріали і методи. Теоретико-методологічною основою є діалектичний метод пізнання та системний підхід для вивчення ефективного використання ресурсного потенціалу.

Для досягнення поставленої мети у процесі дослідження використано такі загальнонаукові методи: логічного узагальнення для обґрунтування необхідності систематизації основних понять та підходів до визначення ефективності використання ресурсного потенціалу; монографічний при розгляді думок вчених стосовно теоретичних основ ефективності використання ресурсного потенціалу; аналізу та синтезу при обробці статистичної інформації, яка відображає сучасний стан та тенденції розвитку ефективності використання ресурсного потенціалу.

Результати і їх обговорення. Сучасний перспективний розвиток підприємств в Україні все більше пов'язується з рівнем і станом забезпечення ресурсним потенціалом, а також здатністю його ефективного використання.

Ресурсний потенціал грає важливу роль для ефективної роботи підприємства, оскільки він є засобом для отримання максимального прибутку і підвищення конкурентоспроможності. В етимологічному значенні термін «потенціал» — це засоби, запаси, джерела, які є в наявності та можуть бути мобілізовані, приведені до руху, використані для досягнення певних цілей, здійснення плану, вирішення якоїсь задачі, можливості окремої особи, суспільства, держави у певній області [7].

На наш погляд, потенціал характеризує сукупну можливість підприємства або іншого об'єкту дослі-

дження у вирішенні тих чи інших завдань. Він об'єднує фактори, ресурси, потужності підприємства.

Елементами потенціалу є всі ресурси, які відокремилися у процесі виробництва і будь-яким чином пов'язанні з функціонуванням підприємства. Потенціал підприємства можна розглядати з двох наступних позицій: ресурсної – як сукупності ресурсів та зв'язків між ними, функціональної – як комплексу функцій, що забезпечують реалізацію здібностей та можливостей. Слід вказати, що єдиної точки зору щодо тлумачення категорії «ресурсний потенціал» в економічній літературі поки що немає. Зокрема, В. Л. Анічін [2] під аграрним ресурсним потенціалом розуміє сукупність певним чином збалансованих трудових, земельних і матеріальних ресурсів, призначених для виробництва сільгосппродукції. На погляд Н.С. Краснокутської [5], ресурсний потенціал підприємства повинен включати такі складові: технічні, кадрові, фінансові, організаційні, технологічні та інформаційні.

Стосовно сільгосп підприємств склад цих ресурсів корегується з урахуванням того, що головним засобом тут є земля.

Дослідження свідчать, що ресурсний потенціал – економічна категорія, що поєднує в єдине ціле всі елементи виробничих ресурсів підприємства (району або іншого регіону) і відображає можливості даного об'єкту у випуску продукції та деяких інших питаннях.

Таким чином, чіткого і загально визнаного визначення сутності та складових ресурсного потенціалу в економічній літературі поки що немає. Вивчивши наведені вище та деякі інші визначення ресурсного потенціалу сільськогосподарського підприємства, ми дійшли до висновку, що він являє собою сукупність всіх ресурсів (як природних, так і трудових та промислових), необхідних йому для забезпечення ефективної діяльності.

За роки економічних реформ в аграрній сфері її ресурсний потенціал зазнав значних негативних змін. Трансформація системи господарювання привела до руйнування регульованої державою, налагодженої та ефективної системи формування і використання ресурсного потенціалу сільськогосподарських підприємств.

Тому сьогодні ефективне використання ресурсного потенціалу агроформувань є об'єктивною необхідністю

і важливою передумовою розвитку аграрного сектора економіки. Реформаційні перетворення у сільському господарстві не дали очікуваної економічної віддачі, підприємства знаходяться у важкому становищі, руйнується ресурсний потенціал галузі [1].

Проте особливістю сільськогосподарського виробництва є те, що земля – елемент, в якому повинно здійснюватися виробництво, вона входить у процес виробництва як одна з його умов. Земельні ресурси є матеріальною основою розвитку сільського господарства, базою для органічного поєднання всіх виробничих ресурсів.

Сільськогосподарський виробничий кооператив «Летава» (СВК «Летава») розташований в південно-західній частині Чемеровецького району Хмельницької області. Рівень розораності сільськогосподарських угідь СВК «Летава» становить 99,2 %, що свідчить про інтенсивне використання земельних ресурсів.

СВК «Летава» порівняно добре забезпечений робочою силою та засобами виробництва. Навантаження сільськогосподарських угідь на одного працівника, зайнятого в сільськогосподарському виробництві, становить понад 7 га.

За досліджуваний період вартість основного капіталу значно зросла, однак частина основних засобів виробництва потребує оновлення. У 2019 р., порівняно з 2015 р., капіталозабезпеченість підвищилася з 15,5 тис. грн. до 23,9 тис. грн., а капіталоозброєність праці зросла з 123,4 тис. грн. до 181,9 тис. грн. Це свідчить про відповідний розвиток матеріально-технічної бази господарства. Однак потрібно врахувати, що за цей період значно зросла вартість основних засобів.

Важливою складовою ресурсного потенціалу є наявність поголів'я великої рогатої худоби та їх навантаження на земельні ресурси. У 2015–2019 рр. поголів'я великої рогатої худоби збільшилося з 1164 до 1506 голів, або на 29,4 %, а поголів'я корів – залишилося незмінним протягом усього досліджуваного періоду. З розрахунку на 100 га сільськогосподарських угідь у 2019 р. утримувалося 55 голів великої рогатої худоби і, у тому числі, 20 корів.

Таблиця 1. Динаміка ресурсного потенціалу СВК «Летава»

Показники	Роки					Відношення рівня 2019 р. до 2015 р., %
	2015	2016	2017	2018	2019	
Площа сільськогосподарських угідь, га	2864	2864	2864	2814	2754	96,2
у тому числі рілля	2843	2840	2730	2730	2733	96,1
Середньооблікова чисельність працівників — всього, осіб	360	282	307	323	362	100,6
Припадає сільськогосподарських угідь на 1 працівника, га	8,0	10,2	9,3	8,7	7,6	95,0
Вартість основного капіталу, тис. грн.	44406	51666	61536	62809	65841	148,3
у тому числі на 1 га сільськогосподарських угідь	15,5	18,0	21,5	22,3	23,9	154,2
на 1 працівника	123,4	183,2	200,4	194,5	181,9	147,4
Приріст живої маси ВРХ, гол.	1164	1137	1707	1690	1506	129,4
у тому числі корів	550	550	550	550	550	100,0
Приріст живої маси ВРХ на 100 га с.-г. угідь, гол.	41	40	60	60	55	134,1
у тому числі корів	19	19	19	19	20	105,3

СВК «Летава» спеціалізується на виробництві зерна, молока і м'яса великої рогатої худоби, тобто має зерновий напрямок спеціалізації з розвинутим молочно-м'ясним скотарством.

Зміни у сфері продуктивності та ефективності ви-

робництва сільськогосподарської продукції відповідно вплинули на фінансові результати та ефективність виробничої діяльності підприємства. Особливий вплив на формування фінансових результатів у СВК «Летава» мала зміна рівня інтенсивності виробництва,

собівартості й цін реалізації продукції.

Проведений аналіз свідчить, що рівень інтенсивності сільськогосподарського виробництва у господарстві дещо підвищився. Так, за досліджуваний період

вартість основних та оборотних фондів, що припадає на 100 га сільськогосподарських угідь, збільшилася на 1567 тис. грн. (49,3%) і становила 4747,3 тис. грн. (табл. 2).

Таблиця 2. Динаміка рівня інтенсивності та економічної ефективності інтенсифікації сільськогосподарського виробництва

Показники	Роки					Відношення рівня 2019р. до 2015 р.,%
	2015	2016	2017	2018	2019	
Припадає на 100 га сільськогос-подарських угідь, тис. грн.:						
вартості основних та оборотних фондів	3180,3	3627,7	4237,5	4628,2	4747,3	149,3
вартості основних фондів	1550,5	1804,0	2148,6	2232,0	2390,7	154,2
виробничих витрат	1747,4	2304,6	3077,7	3348,2	3387,7	193,9
Вироблено на 100 га сільськогосподарських угідь, тис. грн.:						
валової продукції	952,1	946,6	1204,5	1013,4	1106,5	116,2
товарної продукції	1737,6	2258,8	2639,6	2992,0	3067,3	176,5
прибутку	566,4	588,5	394,2	577,7	248,0	43,8
Одержано валової продукції, грн.:						
на 100 грн. основних фондів	61,4	52,5	56,1	45,4	46,3	75,4
на 100 грн. виробничих витрат	54,5	41,1	39,1	30,3	32,7	60,0
на одного середньооблікового працівника	75744,4	96138,3	112368,1	88288,0	84179,6	111,1
Норма прибутку, %	21,4	16,1	8,6	4,6	0,8	X
Рівень рентабельності, %	58,0	35,0	16,3	8,9	1,4	X

Виробничі витрати на 100 га сільськогосподарських угідь у 2019 р. порівняно з 2015 р. збільшилися на 93,9 %, що сприяло збільшенню виробництва валової продукції. Вартість товарної продукції, виробленої на 100 га сільськогосподарських угідь, за 2015-2019 рр. збільшилась на 76,5 % до 3067,3 тис. грн., а чистий прибуток – зменшився на 318,4 тис. грн.

За досліджуваний період відбулося зменшення виробництва валової продукції на 100 грн. виробничих витрат з 54,5 грн. до 32,7 грн. Зниження окупності витрат валовою продукцією свідчить про зниження ефективності виробництва сільськогосподарського виробництва. При цьому спостерігається позитивна тенденція до зростання продуктивності праці.

У зв'язку зі зменшенням прибутку, норма рентабельності виробництва знизилася до 1,4 %, а норма прибутку до 0,8 %.

Таким чином, із аналізу динаміки рівня інтенсивності виробництва та економічної ефективності господарювання випливає, що рівень використання наявного виробничого потенціалу у СВК «Летава» останніми роками дещо знизився, залишається недостатнім і не відповідає сучасним вимогам та можливостям.

Основою формування фінансових результатів СВК «Летава» є рентабельність виробництва сільськогосподарської продукції. Особливий вплив на формування прибутку господарства мала зміна співвідношення рівня собівартості й цін реалізації сільськогосподарської продукції. Отже, забезпечення оптимального рівня собівартості 1 ц продукції у господарстві та підвищення її якості може створити умови для одержання прибутку при її реалізації.

Останніми роками рівень рентабельності СВК «Летава» формується переважно за рахунок доходності при виробництві зерна і молока. Хронічно збитковим залишається виробництво м'яса великої рогатої худоби. Досягнення оптимального рівня рентабельності та конкурентоспроможності виробничої діяльності господарства зумовлює необхідність забезпечення високого рівня рентабельності виробництва сільськогосподарської продукції.

Сільськогосподарське виробництво – центральна ланка діяльності СВК «Летава». Проте, за досліджуваний період, вартість валової продукції (у постійних цінах 2010 р.) збільшилася з 27268 тис. грн. до 30473 тис. грн., або на 11,8%. (табл. 3).

Таблиця 3. Фінансові результати діяльності СВК «Летава» Чемеровецького району Хмельницької області

Показники	Роки					Відхилення рівня 2019 р. від 2015 р. (+,-)
	2015	2016	2017	2018	2019	
Вартість валової продукції (у цінах 2010 р.), тис. грн.	27268	27111	34497	28517	30473	3205
Чистий дохід (виручка від реалізації продукції), тис. грн.	49764	64691	75599	84195	84473	34709
Собівартість реалізованої продукції (товарів, робіт, послуг), тис. грн.	33541	47835	64310	67939	78042	44501
Валовий прибуток, тис. грн.	16223	16856	11289	16256	6831	-9392
Рентабельність, %	48,37	35,24	17,55	23,93	8,75	-39,62
Фінансові результати від операційної діяльності, тис. грн.	19470	16754	7106	6020	1434	-18036
Фінансові результати від операційної діяльності до оподаткування, тис. грн.	19470	16754	10497	6020	1057	-18413
Чистий фінансовий результат, тис. грн.	19470	16754	10497	6020	1057	-18413

Збільшення виробництва валової продукції як основоположного, первісного результату сільськогосподарського виробництва позитивно вплинуло на формування фінансових результатів діяльності господарства.

За умов ринкової економіки маса чистого доходу (виручки) від реалізації продукції залежить від обсягу реалізованої продукції, її якості та фактичних цін реалізації. За досліджуваний період виручка від реалізації продукції СВК «Летава» зросла на 69,7%. Водно-

час, повна собівартість реалізованої продукції підвищилася в 2,3 рази. У цих умовах виробництво було прибутковим: 2019 р. було одержано 6831 тис. грн. валового прибутку від господарської діяльності.

Висновки. Ресурсний потенціал сільськогосподарських підприємств включає основні види ресурсів: матеріальні, трудові, природні, фінансові та інформаційні. Він є об'єктивною умовою здійснення виробництва і відображає витратну сторону виробничого процесу. Ресурсний потенціал сільськогосподарських підприємств характеризується кількістю, якістю та структурою ресурсів, незбалансованість кількісних і

якісних характеристик яких викликає зниження виробничого та економічного потенціалу сільського господарства. Кількість виробничих ресурсів і структура ресурсного потенціалу – чинники, під впливом яких формуються результати господарської діяльності сільськогосподарських підприємств. Для виявлення їх впливу на ефективність виробництва проаналізовано економічну ефективність використання як окремих складових елементів, так і сукупного показника ресурсного потенціалу сільськогосподарських підприємств.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андрійчук В.Г. Теоретико-методологічне обґрунтування ефективності виробництва // Економіка АПК, 2015. № 5. С. 52-63.
2. Аничин В.Л. Измерение производственных возможностей сельскохозяйственных предприятий // Харьковский государственный аграрный университет им. В.В.Докучаева. Х., 1995. 113с.
3. Вишнеvsька О.М. Ресурсний потенціал аграрного сектора економіки України: соціально-економічні та екологічні аспекти: монографія // Миколаїв: Дизайн і поліграфія, 2011. 487 с.
4. Гринчук Ю.С. Удосконалення формування та використання виробничо-ресурсного потенціалу аграрних підприємств: [монографія] // Біла Церква, 2014. 390 с.
5. Краснокутська Н.С. Потенціал підприємства: формування та оцінка // Навч. посібник. К.: 2005. 352с.
6. Трегобчук В.М., Юзефович А.Ю., Крисанов Д.Ф. та ін. Відтворення та ефективне використання ресурсного потенціалу АПК // за ред. В. М. Трегобчука. К., 2003. 34 с.
7. Шибанін В.С., Червен І.І., Шибаніна О.В., Кареба М.І. Зміцнення та ефективне використання ресурсного потенціалу сільськогосподарських підприємств: монографія // Миколаївський державний аграрний університет. Миколаїв, 2010. 205 с.

REFERENCES

1. Andriichuk V.G. Theoretical and methodological substantiation of production efficiency // Economics of agro-industrial complex, 2015. № 5. P. 52-63.
2. Anychyn V.L. Measurement of agricultural enterprises production capacity // Kharkiv State Agrarian University named after V.V. Dokuchaiev. Kharkiv, 1995. 113 p.
3. Vyshnevskaya O.M. Resource potential of the agricultural sector of the Ukrainian economy: socio-economic and environmental aspects: monograph // Mykolaiv: Design and Printing, 2011. 487 p.
4. Grynchuk Yu.S. Improving of the formation and use of agricultural enterprises production and resource potential: [monograph] // Bila Tserkva, 2014. 390 p.
5. Krasnokutska N.S. The enterprise potential: formation and evaluation // Textbook. Kyiv: 2005. 352 p.
6. Tregobchuk V.M., Yuzefovych A.Yu., Krysanov D.F et al. Reproduction and effective use of agro-industrial complex resource potential // V.M. Tregobchuk [ed.]. Kyiv, 2003. 34 p.
7. Shebanin V.S., Cherven I.I., Shebanina O.V., Kareba M.I. Strengthening and effective use of agricultural enterprises resource potential: monograph // Mykolaiv State Agrarian University. Mykolaiv, 2010. 205 p.

Resource Potential Efficiency of Agricultural Enterprises

E. V. Dobrovska

Abstract. Resource potential efficiency of agricultural enterprises is an objective necessity and an important prerequisite for the development of the agricultural economy. One of the modern agricultural enterprises features is the quantitative, qualitative and structural imperfection of their resource potentials, which is due to large losses of resources in the process of land reform and the difficult financial situation of agriculture. This article considers the level and trend of changes in the company's production resources. The economic efficiency of using the resource potential of the enterprise is analyzed.

Keywords: agricultural enterprise, resource potential, efficiency of use, indicators, production resources.

Economic impact of COVID-19 pandemic measures on functioning of the enterprises from the selected branches in Poland

B. O. Pavlichenko

Corresponding author. E-mail: borispavlichenko7@gmail.com

Paper received 06.02.21; Accepted for publication 19.02.21.

<https://doi.org/10.31174/SEND-HS2021-249IX44-06>

Abstract. The article studies the effects of pandemic measures taken by the Central European states in order to minimize economic and human losses. The research is based on correlation between the goals and final effects of the measure. The effects are analysed from sociological, humanitarian, financial and economic perspectives. The analysis covers both current and potential effects in terms measured by such indexes as alternative cost and non-achieved profit. The study refers to microeconomic and macroeconomic consequences of such measures.

Keywords: economic effect, pandemic, lockdown, profit, loss.

Introduction. COVID pandemic triggered each branch of the economy and in every country of the World causing enormous casualties and economic losses [1]. Most states made an attempt to stabilize the situation providing different solutions. One of the most common is the so-called *lock down*.

Lock downs mean literally locking the spheres of society's life, which are not essential for their existence, such as gastronomy, amusement, tourism, fitness, hotels et cetera, leaving only highly necessary branches as grocery shops and pharmacies [2]. However national governments often introduce so-called social distance and a maximum limit of consumers. Those steps boosted and involved the high development of e-commerce and online education, but on the other hand it pushed the enterprises which can not "go online" on technical reasons. The study will analyse this experience in Poland making a specific accent on its effectiveness and its justification of these costs. The analysis covers, as well, the branches which both were capable to adjust to the new conditions, and those ones that failed.

The purpose of the research is to identify economic tendencies based on the similar measures used in each case. The object of the study is enterprises triggered by COVID restrictions in Poland. The subject of the study is the changes in the companies functioning in the matter of pandemic measures.

Theoretical background. The current research is based on such theoretical concept as a contradiction between *supply-sided economics of supply and demand – sided economics*. The first approach says that demand should appear in natural way. This idea leads to the free market model and eliminates (*anarcho-liberalism*) or reduces to the necessity state interventionism (*libertarianism, laissez-faire*) [3, p. 372]. The second approach in contrary states that artificial demand increasing by using different interventionist tools (*Keynesism, social market economy*). According to the demand-sided economics, market restrictions, welfare spendings and redistribution of national income are justified when they promote the national producers and help consumers to purchase the bigger amount of production by increasing the purchasing powers and therefore the demand [4, p. 88, 189–91, 234–38, 256–61]. Both approaches considered as rational and justified. The question is which of them is more effective during the economic crisis.

In order to find the suitable solution, it's necessary to

know what economic crisis in terms of economics and finance is. According to Schumpeter's theory of economic development crisis is a natural stage of state and society functioning which appears when *economic equilibrium* [5, pp. 356–394] collapses and the demand can not cover the supply. The reason of that is disproportionality between national welfare gross and the increasing of supply. Firstly prices start to decrease for supply surplus to be sold. Secondly enterprises start to decrease the supply by reducing the employment which causes the decrease of demand. This process leads economy to the stage of depression. After reaching this moment the state have to choose the approach of rebooting the economy. The outcome of this choice will be represented in stagnation or revival, depending of its effectiveness and suitability.

Theoretical background. As a country Poland has a democratic regime with market-oriented economy [6]. It is a member of the European Union. Poland experienced socialist regime as an USSR satellite state, therefore it passed through the political and economic transformation [7]. It has its own currency (*Polish Zloty*) [8]. Being a member of *supranational* organization which EU is, has its pros and cons. According to the article 3 of the Treaty of the functioning of the European Union the international policy and movement of persons inside the Common Market area is the EU exclusive competence [9, art. 3]. At the same time this rule is considered as to be a guarantee of the freedom of movement (capital, persons, services, goods), which enables free trade area and single EU market proper functioning and therefore benefits from the economic integration. On the other hand the member states compromised the part of their sovereignty which is crucial in terms of international policy.

After the COVID-19 reached Europe the member states were not able to react quickly mainly because of EU Commission was postponing the movement limitation decision. After such act came into force, the majority of EU states already struggled from uncontrolled COVID spreading [10]. The first COVID-19 cases were noticed among those, who travelled or/and contacted with those, who travelled from Italy [11], the first EU country with COVID-19 infected persons. That way the disease relatively speeded to other EU countries. In that matter each state faced the economic challenge: the crisis was not avoidable, however the minimalizing this side effects was pretty realistic.

In March Poland decided to provide the first re-

restrictions, such as closing educational institutions and providing social distance [12, 13]. After the situation worsened it decided to limit other branches functioning such as gastronomy, entertainment and some categories of shops. Also the international travelling was limited. The nation was convinced those measures were temporary. Such decision involved quick unemployment rate increase [14] and GDP loss [15]. So the National Bank decided to reduce the basic reference interest rate [16] making loans more affordable and artificially reducing the national currency value. This made Polish product more competitive on foreign markets. Later the government provided so called “*Tarcza*” [17] or shield which was a temporary subvention for entrepreneurs and employees who lost the part of their income. The decision would be good if it was temporary solution. Referring to the American crisis experience consumption support is effective only in a short period [18]. If such policy is being held for a long period, people start being permanently dependant on social welfare system. That way they are not able to generate any income. In that matter they will not contribute to the state budget with income tax. As the result, the state will lose the resources necessary to support both entrepreneurs and consumers.

The next measure to stabilize the situation was providing new taxes. On the one hand the government faced the enormous state budget deficit related to GDP. Such decision could reduce the dangerous disproportion. On the other hand such measure was not favourable for both a consumer and a producer, who lost the source of their stable income. Furthermore, in autumn, 2020 the government provided the new lockdown which involved the similar results to spring, 2020, measures.

In order to analyse the practical consequences of such solution, we will be analyse some cases from the selected branches of Polish economy. It will show both micro- and macroeconomic effects.

The first case is gastronomy. Currently (06.01.2021) its functioning limited to delivery and “take and go” [19]. In that matter the restaurants and cafes, which were oriented on client servicing on place, lost a critical percentage of their income [20]. According to *Schumpeter's crisis circle* mentioned before, decreased demand provide to decrease of supply. In practice, that means that such enterprises have to hire delivery workers which means higher cost of their functions, which they have to compensate. The logical consequence of such problem was often being solved by reducing the employment. In the following conditions the restaurant rather needs delivery workers, than waiters. Such decision increased an unemployment. Workers who were qualified for a specific type of job lost the opportunity to do it. Furthermore, gastronomy limited functioning provides to new problems. After losing the pre-crisis demand the enterprise is forced to decrease the supply. In that matter they decrease the product purchasing, which means reducing the cooperation which their suppliers and logistic companies. Which leads to the fact, that due to restrictions which were addressed to the gastronomy branch, other branches which have no such restricting, face the similar problems: a need to reduce employment and production intensivity. After producers decreased the productions, the demand on energy and resources needed in production also decrease.

In that matter the energy sector needs to make the identical steps: decrease the production and employment. In order to hold the margin, energy companies needed to increase the prices of energy. This means the higher costs for both enterprises and households, who already lost the part of their income. As for restaurants, not each of them was capable to adapt to new conditions. Such restaurants as bars can not sell their products, as other gastronomic places do. Although some of them received/receive the financial assistance from “the shield” mentioned before, others were not capable to hold the market position and decider either to radically reduce the employment or liquidate the enterprise [21]. With massive bankruptcy, the restriction addressed to gastronomy concerned managerial and accounting staff. Smaller demand on the branches production/services causes smaller demand on tax, audit, marketing and general management services.

The second case is tourism. First of all, this branch was struggling the demand decrease because of natural demand decrease due consumers fear of being infected by COVID. Secondly, this branch functions with huge governmental restrictions similar to those used in gastronomy. However the government intervention in this particular can be described as “specific” [22]. Families with children received so called “*bony*” (*vouchers*) which they were able to use in some tourist enterprises by purchasing their services [23]. On one hand, it partly increased the demand which allowed the enterprises to sell their services/goods. On the other hand, this step increased the prices which decreased the purchasing power of those consumers, who did not receive such subvention. Also, this step caused that average purchasing power stayed stable, but the prices were raised. I other words that can be seen as an prices decrease with *ceteris paribus* (*with unchanged conditions*).

During winter period Poland faced an enormous growth of COVID infection and mortality cases [24]. Therefore the government introduced the next *lock down* limiting the functioning of touristic branch. Hotels, ski resorts, museums were closed for a long period of time. This time only selected enterprises received the limited amount of governmental subvention. On that matter those companies needed to make the similar steps as gastronomy did, and namely, reducing the employment and the supply. The problem is that in some cases (hotels, ski resorts) there firm are not able to go online or use delivery as gastronomy. The restriction introduced by the government meant simply closing the branch. This fact causes that logistic companies, travel agencies and other economic subjects which were cooperating with that branch also need to make those unpopular steps. The similar situation is with the managerial and accounting staff involved in such activity and cooperation with those companies.

It's important to mention that some macroeconomic and monetary decision also have an influence on enterprises functioning. In the spring, 2020, *NBP* (*National Bank of Poland*) decided to print extra cash in order to secure “shields” functioning [25]. After NBP reduced percentage and higher inflation which what caused by money printing, the households savings started to shrink, because the purchasing power of the national currency was depreciated. Therefore, the households have less

sources to invest, so the enterprises have less opportunity to develop the business.

Analysis and results. As two different demonstrate, the measure that government uses doesn't reach their goal in both cases. Instead of rebooting the economics which experienced major losses due to COVID pandemic, the government implemented limitations which caused malfunctioning, losses, currency depreciation, massive unemployment and budget shrinking (less income causes less flows from income tax; less consumption leads to less flows from value added tax). Potentially this situation can prolong the stagnation and complicate the economy *renaissance*. Moreover, the ineffectiveness of measures used by the government is already demonstrated in the Polish society. Such movements as "otwieramy" (we open) are dedicated to promoting of civil unrest and breaching the governmental restriction by opening the business and at the same time following their own sanitary measures.

Furthermore, some local administrative courts ruled [26, 27], that governmental restrictions breached the Constitution, which we consider as (article 22 [28]): any entrepreneurship limitation can be forces only the legal act, not the regulation. Also it says (article 233) that any kind

of act can be adopted only during the emergency state situation which should be provided by the Council of National Security. Therefore current governmental restrictions don't follow any of that conditions and hereby are unlawful. If those restriction are be held in future, this will provide state to the legal paradox where executive power actions have no legal power according to the judiciary power rulings.

Conclusion. The measures described in the research were criticized by both entrepreneurs and consumers. They were harmful and ineffective. The approach which was applied in the current situation was not effective as a long term solution. Both pandemic and government action were destructive for Polish economy. The crisis Poland is currently facing differs from previous ones such as The Great Depression and The World Economic Crisis in 2008. New challenges need new solutions.

The only rational solution which can fix the instability of Polish economy is rejecting the currently used measures based on the economy of demand and use the approach based on economy of supply, by letting entrepreneurs open the business with necessary sanitary measures, decreasing the taxation and turning the state policy to free-market vector.

REFERENCES

1. "Real-time data show virus hit to global economic activity". www.ft.com. 22 March 2020. Archived from the original on 22 March 2020. Retrieved 22 March 2020.
2. "Coronavirus: 7 dead, 229 infected in Italy as Europe braces for COVID-19". NBC News. Archived from the original on 16 May 2020. Retrieved 29 February 2020.
3. Dwivedi. Macroeconomics, 3E. Tata McGraw-Hill Education., The supply-side economics is the most recent macroeconomic thought, 2010.
4. Fletcher G., The Keynesian Revolution and Its Critics: Issues of Theory and Policy for the Monetary Production Economy. Palgrave MacMillan, 1989.
5. Dixon, H. "Equilibrium and Explanation". In Creedy (ed.). The Foundations of Economic Thought. Blackwells, 1990.
6. "Poland promoted to developed market status by FTSE Russell". Emerging Europe. September 2018.
7. Kowalik, T., From Solidarity to Sell-Out: The Restoration of Capitalism in Poland. New York, NY: Monthly Review Press, 2011
8. Złoty denomination Act from 7.07.1994 r. o denominacji złotego.
9. Official Journal C 326 , 26/10/2012 P. 0001 – 0390, Treaty of the functioning of the European Union
10. Regulation (EU) 2020/873 of the European Parliament and of the Council of 24 June 2020 amending Regulations (EU) No 575/2013 and (EU) 2019/876 as regards certain adjustments in response to the COVID-19 pandemic
11. <https://www.gov.pl/web/zdrowie/pierwszy-przypadek-koronawirusa-w-polsce>
12. <https://home.kpmg/xx/en/home/insights/2020/04/poland-government-and-institution-measures-in-response-to-covid.html>
13. The Regulation of the Minister of Health from 13.03.2020
14. <https://stat.gov.pl/en/topics/labour-market/registered-unemployment/registered-unemployment-i-iii-quarter-2020,2,41.html>
15. <https://www.worldbank.org/en/news/press-release/2020/10/07/polish-economy-to-shrink-in-2020-due-to-pandemic-then-it-may-start-moderate-recovery>
16. <https://www.thefirstnews.com/article/polands-monetary-council-cuts-basic-reference-interest-rate-13007>
17. <https://www.gov.pl/web/fundusze-regiony/wsparcie-przedsiębiorców-z-rządowej-tarczy-antykryzysowej>
18. <https://www.theguardian.com/business/economics-blog/2016/feb/07/keynes-helped-us-through-the-crisis-but-hes-still-out-of-favour>
19. <https://www.gov.pl/web/rozwoj-pracotechnologia/gastronomia>
20. <https://www.forbes.pl/biznes/koronawirus-zamkniecie-restauracji-pazdziernik-2020-kondycja-branzy/4l0rv5y>
21. <https://businessinsider.com.pl/firmy/branza-gastronomiczna-a-epidemia-koronawirusa-spadek-przychodow-w-marcu-2020/v74lvt2>
22. <https://www.pot.gov.pl/pl/covid-19>
23. <https://www.gov.pl/web/rozwoj-pracotechnologia/bonturystyczny#>
24. <https://github.com/CSSEGISandData/COVID-19>
25. <https://businessinsider.com.pl/finanse/makroekonomia/dodruk-pieniadza-napedza-inflacje-przeslanka-piecsetki-w-bankomatach/y9ddp18>
26. Opening businesses map. "Mode of access": <https://businessinsider.com.pl/firmy/dla-firm/mapa-otwierajacych-sie-biznesow-i-akcja-otwieramy-bunt-przedsiębiorców/m4fxj13> [Electronic Resource].
27. Opole Court Ruling, 2020, sygn. akt II SA/Op 219/20
28. Warsaw Voivodeship Court Ruling, 2020, sygn. akt VIII SA/Wa 491/20
29. The Constitution of the Republic of Poland, 1997

HISTORY

Церковь и революции: сравнительный анализ борьбы за духовную власть на примере Великой французской революции, украинской революции 1917-21 гг. и украинской революции Достоинства

Т. Н. Дубликаш

Кафедра политической социологии Харьковского национального университета имени В.Н.Каразина, г.Харьков, Украина
Corresponding author. E-mail: t.n.dublikash@karazin.ua

Paper received 03.01.21; Accepted for publication 16.01.21.

<https://doi.org/10.31174/SEND-HS2021-249IX44-07>

Аннотация. В статье осуществлен сравнительный анализ попыток государства влиять на институт религии после революционных событий на примере создания ПЦУ в Украине в 2018 г., УАПЦ в 1919 г. и принятия “Гражданского устройства духовенства” во Франции в 1790 г. Проанализирована роль государства в инициировании трансформации церковных отношений, реакция духовенства на данные инициативы, раскол между высшим и низовым духовенством по спорным вопросам, а также протесты среди прихожан.

Ключевые слова: сравнительно-исторический подход, революция, церковь, государство, старорежимные институты, идентичность.

*«Хотите вы, чтобы ваша нация наслаждалась
могуществом и миром? Пусть государство повелевает
религии»
(Вольтер)*

В последние несколько лет в мире актуализировались процессы раскола и дробления православия, что проявилось в событиях в Украине вокруг создания Поместной Церкви Украины (ПЦУ) в 2018-2019 гг., в Черногории в связи с принятием закона о церковном имуществе в 2019-2020 гг., в Беларуси на фоне протестов осенью 2020. Политизация и проблематизация религиозных вопросов вынуждает исследователей обращаться к изучению исторического опыта построения новых идентичностей за счет отказа от доминирования некой макро-идентичности, охватывающей и связывающей вместе некоторое количество социальных общностей, при этом не подрывая основ мега-идентичности. Т.е. в анализируемом нами случае происходит попытка некоторой перестройки институциональной модели всемирного православия и смещения центров власти в рамках этой модели, без оспаривания самих религиозных идей. Сейчас, когда эффект и последствия таких действий еще не очевидны, возрастает значимость сравнительно-исторического подхода при анализе этих процессов, который позволяет прогнозировать динамику разворачивающихся событий за счет обращения к уже завершённой логике подобных социальных процессов.

В качестве референтной точки для проведения сравнительного анализа мы выбрали пост-революционную Францию XVIII в., в которой задача построения новой идентичности решалась, в том числе, и за счет попыток взять институт религии под контроль государства, что неизбежно вызвало конфликт с Папой Римским. В целом мы попытаемся посмотреть на то, как политические интересы отдельных стран, вступая в игру с глобальными институтами религиозной власти, пытаются нивелировать влияние последних, но, не имея возможности трансформировать их в силу удаленности от ключевых звеньев этих институтов, создают инсти-

тут-двойник, призванный заменить собой не поддающиеся трансформации части общей системы этого глобального института.

Цель данной статьи — провести сравнительно-исторический анализ попыток государства влиять на церковные отношения после революционных событий на примере создания ПЦУ в Украине в 2018 г., автокефальной Украинской Церкви (УАПЦ) в 1919 г. и принятия “Гражданского устройства духовенства” во Франции в 1790 г. Также в качестве попыток государства влиять на церковные отношения (но уже не вследствие революций) будет рассмотрен пример противостояния, связанного с принятием закона о церковном имуществе в Черногории в 2019 г. Сравнение процессов в рамках католической страны в качестве референта и православной в качестве прогнозируемого кейса может показаться неуместным в силу принципиальной разницы в организации католической и православной церквей, где вторая представлена сообществом поместных церквей, а первая характеризуется организационной централизацией, однако в рассматриваемых нами случаях Украины, Беларуси и Черногории церковь не является автокефальной, а является частью канонической территории Сербской православной церкви в случае Черногории и является частью канонической территории Русской православной церкви в случае Украинской православной церкви Московского патриархата (самоуправляемой с 1990 г.) и Белорусской православной церкви. Также стоит отметить специфику французского католицизма: вследствие Болонского конкордата 1516 г., “король имел право лично назначать представителей высшего духовенства, а также по своему усмотрению распоряжаться доходами с вакантных церковных бенефициев” [1], что “обусловило известного рода зависимость представителей духовенства от королевской власти, а с другой — делало представителей первого сословия более свободными в принятии своих решений от папского престола” [1].

Теоретическим осмыслением положения и позиций французского духовенства накануне и в ходе фран-

цузской революции 1789 г. занимались Э.Кинэ, М.Вовель, А.Олар, А.Денис-Бюретт, В.К.Русаковский, С.Л.Плешкова и др., проблемы украинского православия и создания украинской автокефальной церкви изучались в работах И.Власовского, А.М.Колодного, П.Л.Яроцкого, О.С.Онищенко, В.М.Бокоча и др.

Вопрос порождения и укоренения новой идеологии в ходе революционных событий неизбежно сталкивается с феноменом резистентности существующих общественных институтов, в частности, института религии. Под резистентностью вслед за Д.Г.Михайличенко мы будем понимать “целенаправленный процесс противодействия субъекта тем или иным социальным действиям или процессам” [2]. Шаги революционной власти по освобождению от влияния “старорежимных институтов” могут включать как создание параллельных структур, например, в образовательной, религиозной, культурной сферах, так и переподчинение или, в наиболее радикальном виде, полное или частичное их уничтожение. И если Франция выбрала умеренно радикальный путь достижения лояльности церкви к новой революционной власти, что, конечно же, в значительной степени объясняется незавершенностью процессов секуляризации общественной жизни в Европе в XVIII - XIX вв., то XX в. дал немало примеров радикального отношения к институту религии со стороны революционной власти (например, Россия после 1917 г. или Афганистан в ходе революции 1978 г.). Однако какими бы жесткими не были действия революционной власти по отношению к институту религии, дальнейшее развитие событий демонстрирует способность последнего к регенерации и возвращению своих позиций (в некоторых случаях, как, например, во Франции или Англии, ослабленных, в других же, как, например, в Афганистане, усиленных). Современная Турция и Россия являются примерами государств, которые в начале XX в. трансформировались под влиянием атеистических революционных идеологий, но в которых ближе к концу XX века религия и институты религии начали в большей или меньшей степени возвращать ранее утраченные позиции. И если во Франции на попытки подчинения католического духовенства революционной власти ушло чуть более 10 лет, а Турция и Россия пережили ренессанс религий через десятилетия после своих революций, то на территории Великобритании, где в XVI – XVII в. необходимость построения отдельной «островной» идентичности после потери последних территорий на материке обусловила разрыв со Святым Престолом и трансформацию католической церкви в англиканскую, восстановление римско-католической церкви заняло несколько столетий. Каковы же перспективы выхода Украинской и Белорусской православной церкви из Московского, а Черногорской из Сербского патриархатов, что, несомненно, имеет под собой в том числе и политические основания?

В Украине церковное движение за автокефалию Украинской Православной Церкви началось в 1917 г. после победы Февральской революции 1917 г. Целью движения было возрождение автокефалии УПЦ, которая была утрачена в 1686 г. после перехода Киевской митрополии под власть Московского патриархата. Однако уже II сессия Всеукраинского Православного

Церковного Собора (I сессия, проведя пару недель в обсуждении незначительных вопросов, разбегалась вследствие наступления красной армии на Киев) привела к расколу между представителями проукраинской и пророссийской частей депутатов [3]. Впрочем, идейный раскол в церкви - не редкое, хотя и не приветствуемое церковными иерархами явление. Во Франции накануне французской революции духовенство также было расколото, как замечает В.К.Русаковский, “по ключевым вопросам, касающимся дальнейшего развития церкви и государства” [1]. Принятие же нового церковного порядка в 1790 г. под названием “Гражданское устройство духовенства” (*Constitution civile du clergé*) усилило существующие и внесло новые расколы, приведя к противостоянию присягнувшего (конституционного) и неприсягнувшего (ослушного) духовенства.

И во Франции, и в Украине революционная власть, определяя место церкви в новом постреволюционном порядке, активно вмешивалась во внутрицерковные вопросы, иногда подталкивая к решениям, которые в рамках самого института церкви вследствие существовавших там расколов, достигнуты быть не могли. Например, благодаря тому, что министр исповеданий Александр Лотоцкий “был ярким сторонником независимости украинской церкви” [4], он “сумел убедить Раду министров в “ошибочности ее церковной тактики”” [4], вследствие чего было принято постановление о необходимости автокефалии украинской церкви. И, несмотря на то, что большинство делегатов III сессии Всеукраинского церковного собора решительно выступило против данной декларации, а “несколько митрополитов даже предложили предать министра анафеме” [4], закон про автокефалию Украинской Церкви все же был принят, но уже при Директории УНР 1 января 1919 г.

Подобные механизмы были задействованы и при создании ПЦУ в 2018-19 гг. Именно государственная власть стала основным двигателем этого процесса, издавая постановления (например, постановление № 1422-VIII «Об Обращении Верховной Рады Украины к Его Святейшеству Варфоломею, Архиепископу Константинополя и Нового Рима, Вселенскому Патриарху о предоставлении автокефалии Православной Церкви в Украине»), проводя встречи с Вселенским Патриархом Варфоломеем и членами Святого и священного Синода, собирая подписи архиереев и т.д. [3].

Однако, есть примеры и обратного давления, когда правящая власть была вынуждена отказываться от законов, принятых на государственном уровне и направленных на регулирование церковных отношений. В частности, в Черногории после принятия закона «О свободе вероисповедания и убеждений и правовом положении религиозных общин» 27 декабря 2019 г., направленного против черногорских епархий Сербской Православной Церкви, среди населения начались акции протеста в виде массовых молебнов, крестных ходов и автопробегов, участие в которых приняло более половины населения Черногории. В результате возникшего кризиса по результатам парламентских выборов 31 августа 2020 г. правящая Демократическая партия социалистов Мило Джукановича не смогла сформировать коалицию, а новое правительство внесло поправки в закон о религиозных объединениях.

Подобная реакция и неприятие населением Черногории указанного закона, а также размах протестных действий, были неожиданными для правящей коалиции Черногории. Впрочем, для революционной власти во Франции также была неожиданной та степень сопротивления, которую французское население и духовенство оказало новому церковному порядку, принятому в 1790 г., а также требованию к духовенству давать присягу на верность гражданскому устройству. Дж.Д.Попкин в своей работе по истории Французской революции отмечает, что именно необходимость принятия этой присяги стала ключевой поворотной точкой в истории Французской революции, ускоряя ее радикализацию, поскольку это был первый закон революционной власти, вызвавший массовое сопротивление как среди духовенства, так и среди прихожан [5]. Кроме того, неприятие именно этих и последующих религиозных законов привело к ужесточению конфронтации Людовика XVI сначала с Национальным, а затем и Законодательным собранием, а его отказ подписать Декрет от 29 ноября 1791 г. в отношении мятежных священников среди прочего спровоцировал демонстрацию 20 июня 1792 г., завершившуюся захватом королевского дворца в Тюильри, низвержением монархии и казнью короля вследствие обнаруженных доказательств его переговоров с иностранными державами. Постепенно Национальная ассамблея была вынуждена признать, что во Франции разразилась религиозная война [6], а А.Олар считал раздоры, вызванные принятием данных законов “провозвестниками грядущей гражданской войны” [7] во Франции. “Набожные верующие были возмущены тем, что их епископы и священники будут заменены. Конституционные священнослужители (т.е. те, кто приносили присягу) считались нарушителями, которые могли выполнять свои функции только при поддержке Национальной гвардии” [6].

В Украине также ожидалось, что создание ПЦУ и закон о порядке перехода общин из одной церкви в другую могут спровоцировать массовые акции протеста, причем, хотя отдельные акции и происходили, массовости и размаха эти акции протеста не приобрели, что может объясняться ослаблением значимости вопроса создания и функционирования ПЦУ в политической повестке дня Украины вследствие смены власти весной - летом 2019 г.

Еще одной общей чертой как создания УАПЦ, так и Поместной Украинской Церкви, а также споров вокруг принятия “Гражданской конституции духовенства” является очевидное противостояние между высшим и низовым духовенством и стремление последнего, воспользовавшись ситуацией, предоставляемой политическими обстоятельствами, изменить расстановку сил в церковной иерархии. Так, А.Олар, изучая условия жизни низового духовенства накануне революции, отмечал, что многие священники, получавшие «надлежащую долю» (минимум оклада в 400 ливров, установленный согласно нескольким королевским декретам), “получали ежегодно гораздо меньше минимума или даже существовали за счет благотворительности своей паствы, страдая, разумеется, от нищеты. Страдания эти сыграли известную роль в возникновении революционного настроения среди низшего духовенства. Они объясняют

даже отчасти самый успех революции, успех, который был ускорен низшим духовенством” [7]. Это низовое духовенство впоследствии и составило основную часть присягнувшего (конституционного) духовенства. Что же касается высшего духовенства, то, согласно Ли Уайту, только два епископа из сорока девяти, входивших в Законодательное собрание, приняли присягу, а в целом во Франции было семь присягнувших епископов из общей численности в сто тридцать одного священника в данном сане [6]. Согласно “Гражданской конституции духовенства” сан епископа становился выборным, причем выбирали его те же лица, что выбирали местную администрацию, даже если они не были католиками, однако при первом же случае выборов возникла парадоксальная ситуация: “победитель не смог найти епископа для его хиротонии, потому что... из семи епископов, которые принесли присягу, только Талейран мог рукоположить, потому что остальные шесть были либо непопулярны, либо отказались посвящать” [6]. Впрочем, впоследствии революционное правительство начало заменять ослушных епископов священниками из числа конституционного духовенства [6].

Аналогично, сторонниками создания УАПЦ в 1917 г. “в основном выступали рядовые священники и либерально настроенные миряне. Высшее духовенство, которое в большинстве было представлено этническими россиянами, ратовало за сохранение существующего порядка и формировало ядро партии “единонеделимцев”” [4]. Церковное же руководство всячески блокировало создание автокефальной церкви, из всех архиереев церкви только один дал согласие на то, чтобы возглавить Всеукраинскую православную церковную раду (ВПЦР) [4]. Что же касается создания ПЦУ в 2018 г., то на объединительном поместном Соборе, ее учредившем, 15 декабря 2018 г. участвовало всего лишь два епископа УПЦ Московского патриархата (из почти 90) [8], а на встречу с президентом Украины П.Порошенко в ноябре 2018 г. явилось только трое.

Можно ли сказать, что революционная власть во Франции проиграла эту борьбу с духовенством, ведь это противостояние между конституционным и ослушным духовенством завершилось подписанием Конкордата между Папой Пием VII и Французской Республикой в 1801 г., согласно которому Папа вернул себе право утверждать епископов? Можно ли сказать, что УАПЦ проиграла сменяющимся на территории Украины революционным властям, если в 1937 г. советская власть уничтожила почти все духовенство УАПЦ, но она сохранилась в диаспоре и вновь возродилась на территории Украины в 1989-90 гг. (и самораспустилась в 2018 г. в связи с созданием ПЦУ)? Можно ли сказать, что УПЦ Московского патриархата проиграло революционной власти, если на конец 2020 г. у УПЦ МП почти вдвое больше приходов, чем у вновь созданной ПЦУ? Бурная динамика политической жизни с постоянной сменой идеологических ориентиров, как нам кажется, пока проигрывает медленному течению церковной жизни, а потому и такие серьезные политические катаклизмы, как революции, хотя и потрясают основы института церкви, в конечном итоге исчерпывают свою повестку дня быстрее, чем изданные законы в отношении церковного устройства достигнут своего полного эффекта.

ЛИТЕРАТУРА

1. Русаковский В.К. Позиция духовенства накануне Французской революции // Вестник Московского университета. - Серия 8. История. - 2014. - №5. - С. 54 - 69
2. Михайличенко Д. Г. Особенности резистентности современного человека репрессивному воздействию технологий массовой манипуляции психикой // Вестник Челябинского государственного университета. 2010. № 1 (182). Философия. Социология. Культурология. Вып. 16. С. 54–56
3. Православна Церква України: шлях кризь віки [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <https://www.pomisna.info/uk/tserkva/istoriya/>
4. Бурда В. Беспризорийний Собор. Як 100 років назад автокефалисти програли схватку з єдинонеделимцями // Фокус. - 15.12.2018
5. Popkin D. J. A short history of the French Revolution.- Pearson Education, 2010.
6. White L. The subjugation of the catholic church: a failed attempt [Electronic resource]. - Available at: <https://inside.ucumberlands.edu/downloads/academics/history/vol6/LeeWhite94.html#:~:text=The%20Subjugation%20of%20the%20Catholic%20Church%3A%20A%20Failed%20Attempt&text=During%20the%20French%20Revolution%2C%20the,to%20subjugate%20the%20Catholic%20Church.&text=These%20thinkers%20considered%20religious%20beliefs,prove%20the%20existence%20of%20God.>
7. Олар А. Христианство и французская революция. 1789 - 1802 / Альфонс Олар. // Издательство: М.: Атеист. - 1925. - 99 с.
8. Червоненко В. Томос для церкви Украины: Епифаний получил грамоту об автокефалии // BBC News Украина. - 6 января 2019 [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-russian-46774003>

REFERENCES

1. Rusakovsky V.K. The position of the clergy on the eve of the French Revolution // Bulletin of Moscow University. - Series 8. History. - 2014. - №5. - P. 54 - 69
2. Mikhaylichenko D.G. Features of the resistance of a modern person to the repressive impact of technologies of mass manipulation of the psyche // Bulletin of the Chelyabinsk State University. 2010. No. 1 (182). Philosophy. Sociology. Culturology. Issue 16. P. 54–56
3. Orthodox Church of Ukraine: the way through the ages [Electronic resource]. - Access mode: <https://www.pomisna.info/uk/tserkva/istoriya/>
4. Burda V. Homeless Cathedral. How 100 years ago the autocephalous lost the battle with the edinonedelimtamy // Focus. - 15.12.2018
5. Popkin D. J. A short history of the French Revolution.- Pearson Education, 2010.
6. White L. The subjugation of the catholic church: a failed attempt [Electronic resource]. - Available at: <https://inside.ucumberlands.edu/downloads/academics/history/vol6/LeeWhite94.html#:~:text=The%20Subjugation%20of%20the%20Catholic%20Church%3A%20A%20Failed%20Attempt&text=During%20the%20French%20Revolution%2C%20the,to%20subjugate%20the%20Catholic%20Church.&text=These%20thinkers%20considered%20religious%20beliefs,prove%20the%20existence%20of%20God.>
7. Olar A. Christianity and the French Revolution. 1789 - 1802 / Alphonse Olard. // Publisher: M.: Atheist. - 1925. - 99 p.
8. Chervonenko V. Tomos for the Church of Ukraine: Epiphany received a certificate of autocephaly // BBC News Ukraine. - January 6, 2019 [Electronic resource]. - Access mode: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-russian-46774003>

Church and Revolution: Comparative Analysis of the Struggle for Spiritual Power on the Example of the Great French Revolution, the Ukrainian Revolution of 1917-21 and the Ukrainian Revolution of Dignity

T. N. Dublikash

Annotation. The article provides a comparative analysis of the attempts of the state to influence the institution of religion after revolutionary events on the example of the creation of the OCU in Ukraine in 2018, the UAOC in 1919 and the adoption of the “Civil order of the clergy” in France in 1790. The role of the state in initiating the transformation of church relations, the reaction of the clergy to these initiatives, the split between the higher and lower clergy on controversial issues, as well as protests among the parishioners are analysed.

Keywords: comparative historical approach, revolution, church, state, old-regime institutions, identity.

Гімназійний професор Іван Добушак (1883–1965)

¹Коваль Р. С. *, ¹Романчук О. В., ¹Базиляк Н. О., ²Матлашенко Л. В.

¹Львівський державний університет фізичної культури імені Івана Боберського

²Музей «Личаківський цвинтар» м. Львів, Україна

*Corresponding author. E-mail: kovalrostyslav@gmail.com

Paper received 26.01.21; Accepted for publication 12.02.21.

<https://doi.org/10.31174/SEND-HS2021-249IX44-08>

Анотація. У статті проаналізовано біографію галицького педагога Івана Добушак (1883–1965). Професор Добушак напередодні Першої світової війни працював у гімназії в Стрию, по її завершенні – в Українській Академічній Гімназії та гімназії Сестер Василянків у Львові. Після Другої світової війни викладав німецьку мову у школі № 44 міста Львова. Зі спогадів його учнів виринає постать типового представника української міжвоєнної професорської еліти, котрий за допомогою своєї високої педагогічної майстерності успішно навчав гімназистів латинської та німецької мов.

Ключові слова: Іван Добушак, Стрий, Львів, гімназія, професор.

Вступ. З містечком Стрий на Львівщині пов'язана доля найвідоміших галицьких педагогів другої половини XIX – першої половини XX століть. Достатньо назвати імена Стефана Дубравського (1829–1909), Костя Горбала (1836–1903), Юліана Дзеровича (1871–1943), Михайла Дубицького (1889–1944), Теодора Романишина (1881–1959), Михайла Білика (1889–1970), Омеляна Цісика (1887–1970), Івана Криницького (1889–1975), Тадея Залеського (1883–1976).

До цієї блискучої плеяди зараховуємо також германіста і латиніста Івана Добушак (1883–1965). Життя професора Добушак пов'язане зі Стриєм (де розпочинав свою педагогічну працю у місцевій гімназії) та Львовом, де упродовж першої половини XX століття працював в Українській Академічній Гімназії та гімназії Сестер Василянків, а після Другої світової війни у школі № 44.

Варто зазначити, що до діяльності гімназій завжди була прикута посилена увага з боку шкільних властей і суспільства. І це закономірно, адже у їх стінах відбувалася не тільки підготовка учнів до вищих студій, але й остання, генеральна перевірка їх готовності до навчання у цих закладах. Оскільки матурістам галицьких гімназій відкривалися двері до всіх європейських університетів, то ці середні школи відігравали провідну роль у підготовці майбутньої інтелектуальної еліти. Матуральний іспит був серйозним випробуванням, яке вдавалося подолати лише найкращим учням [3, с. 20].

Високий рівень гімназійної освіти і виховання визначався старанним добром професорсько-викладацького складу. Викладачі обиралися на посади на конкурсній основі. Професорів українських гімназій характеризував високий рівень знань та загальної ерудиції, широке поле діяльності на ниві суспільно-політичної, громадської, просвітницької, наукової та методичної роботи, свідомість своєї національно-культурної місії [3, с. 29]. До цієї когорти належав професор Іван Добушак.

Актуальність роботи зумовлена об'єктивною необхідністю ознайомлення не лише науковців-філологів та педагогів, але й усіх інших зацікавлених осіб з основними віхами біографії цього непересічного представника галицької наукової еліти, що на високому фаховому рівні викладав латинську та німецьку мови гімназистам Стрия та Львова.

Огляд публікацій. Інформацію про Івана Добушак знаходимо здебільшого у спогадах його колишніх учнів, представлених у Ювілейних / Пропам'ятних книгах гімназій Львова та Стрия [1; 6; 7; 12; 13; 14]. Короткі відомості про професора вміщено в історико-мемуарному журналі «Квітучі береги» [2, с. 94], де дру-

кувалися надзвичайно цікаві статті про Стрийщину та її мешканців. На жаль, у науково-популярному виданні «Стрийщина. Книга 2. Історія в іменах» (2012) не вдалося знайти окремої енциклопедичної статті про Івана Добушак [11].

Мета статті полягає у представленні життя і професійної діяльності професора Добушак. Основними **методами дослідження** будуть історичний та описовий.

Виклад основного матеріалу. Іван Добушак народився 1 січня 1883 року [2, с. 94], походив з тоді передмістя Стрия – Ланів [4; с. 43]. Закінчив Стрийську гімназію у 1905 році [1, с. 83], університетські студії у Відні у 1911 році [2, с. 94]. Вже у 1912 році його прізвище є серед заступників учителів місцевої гімназії [1, с. 111; 2, с. 94]. Перша світова війна, яка вибухнула у 1914 році, внесла свої корективи у розвиток шкільництва у Галичині [1, с. 114]. Серед інших до австро-угорського війська був мобілізований також Іван Добушак [1, с. 115]. Під час війни “Іван Добушак, професор гімназії в Стрию, тепер надпоручник в 80 п. н., одержав *signum laudis* за хоробре поведене перед ворогом”, про що подала відомості газета «Свобода» за 30 березня 1916 року [9, с. 4].

Після закінчення Першої світової війни професор Добушак переїздить до Львова, де мешкає за адресою вулиця Ленартовича, 19 [15, с. 85], сучасна назва – Нечуя-Левицького [5, с. 110] і працює в Українській Академічній Гімназії та гімназії Сестер Василянків.

Саме у львівських гімназіях по-справжньому розкрився педагогічний талант професора. У першому томі Пропам'ятної книги гімназії Сестер Василянків (1980) Івана Добушак охарактеризовано як “*доброго знавця предмету і педагога; вимогливого*” [7, с. 87].

[фото: 10, с. 357]

Іван Ліщинський у своїх споминах «Довгий і важкий шлях до матури в УАГ 1942 р.», вміщених у третій час-

тині Ювілейної книги Української Академічної Гімназії у Львові (1995), дає таку характеристику професорові: «Суворий, але справедливий професор І. Добуцак любив часом пустити у винуватців гостру стрілу, як наприклад “Herren und Norden” про тих, що сиділи за останньою північною партою, або щось подібне. Однак великою його заслугою було створення “із пришелиць” з різних шкіл згуртованого 8-А класу гімназії, належно підготованого до здачі матури» [12, с. 613].

Провідний український мовознавець, діалектолог, лінгвогеограф Лідія Коць-Григорчук (1926–2018), котра також навчалася в Українській Академічній Гімназії, згадує: «Спочатку нашим класним керівником (господарем класу) був Теоктист Пачовський – добрий знавець української середньовічної літератури. Як україніст, продовжував вчити нас і тоді, коли вже не був керівником. У сьомому класі перейняв те керівництво вчитель німецької мови Іван Добуцак (так у тексті – авт.), який і довів нас до матури. Їм обом завдячуємо, крім досить солідних знань з названих предметів, ще й дві гарні прогульки, що їх вони самі організували і в яких брали участь. Т. Пачовський ходив з нами до Медових печер і в Винники під Львовом, а І. Добуцак – у Брюховицький ліс та на Сагару, що поряд з лісом. Можливо саме там, у нашому безпосередньому вільному контакті з природою, вчителями та між собою зародилося те чуття єдиної родини, що багато років скрашувало й досі скрашує нам життя» [12, с. 666].

Степан Ярема (1926–2008), відомий науковець у галузі механіки руйнування та культурний діяч, у споминах «Знімок з-перед піввіку. Останній випуск академічної головної гімназії», описуючи світліну професорів з учнями з лютого 1944 року, так характеризує професора Добуцка: «Низького росту, коротко підстрижений, елегантний. На годинах, крім виховних, говорив тільки по-німецькому. Був суворий та вимогливий. Любив не раз позуватися над учнями. Задавши питання, довго розглядався по заверглому класі, повторюючи поволи: “Sagt mir, sagt mir... Ritter von...”, а коли учень погано відповідав, казав: “Kamel! Du bekommst ungenügend, so groß, wie das Rathaus”. Діставалося О. Вавринюкові, якого кликав “Franzose” за те, що той давніше вчився французької мови. Незважаючи на все, користувався пошаною, бо всі знали, що він таки навчить німецької мови. Після війни вчителював у Львівській середній школі № 44, користуючись славою доброго педагога. Десь у 1946 чи 1947 році грабіжники вбили його дружину, що влада приписала українсько-німецьким буржуазним націоналістам. Мабуть, ця трагедія посприяла тому, що його як місцевий кадр нагородили орденом Леніна» [12, с. 690].

Історик Олександр Домбровський (1914–2014) пригадує: «В другій і третій класі вчив мене латини Іван Добуцак, людина спокійної вдачі, любив не раз пожартувати з учня, але пам’ятав, коли хтось з учнів зробив йому якийсь збиток. Зараз на початку другої класи запитав мене щось, але я не міг йому відповісти, бо розмовляв з іншим учнем-сусідом і не знав про що мова. Добуцак подивився на мене, й, думаючи, що я невіглас з латини, сказав лежковажно: “З тої муки хліба не буде”. Але вже після кількох лекцій змінив основну свою думку про мене. Він звичайно давав українські речення й питав: “А хто скаже це по латині?”. Коли побачив, що я підношу все пальці й голошуся до відповіді та переконався, що мої відповіді добрі, змінив своє відношення до мене й

полюбив мене. У нього я був одним з перших “латиністів”. Нераз в наслідок забуття кликав мене “Добровольський”, тоді я відповідав, що такого в класі немає. Він усміхався і кликав мене уже правильно по прізвищу. Добуцак був досить строгий в оцінках учнів і потрапив більшу частину класу виказати на конференції. На першій конференції в другій класі дав двом чи трьом учням добре, п’ять-шість достаточних, а решта одержала неостаточну ноту» [14, с. 112].

У книзі «Могікани гімназії (Другий клас 1943–44 рр.)» (2009) вміщено публікацію доктора архітектури Андрія Рудницького (1928–2009) «Українська гімназія в 1941–1945 рр.», в якій автор пише: «Професор Добуцак (так у тексті – авт.) – надзвичайно активна і діяльна особистість, доконав педагогічного чуда: навчив нас усіх за дуже короткий час добре володіти німецькою мовою. Я сьогодні подивляю його педагогічний талант: він штучно створив у класі ситуацію, в яку потрапляє людина, що мусить перебувати в іншомовному середовищі. Коли професор Добуцак вперше увійшов до класу, він звертався до нас тільки німецькою мовою з типовим німецьким горловим акцентом, весь час гостро запитував конкретних учнів про щось, сварив на нас, – хоч ми і не знали зовсім за що, і про що взагалі мова. Густо ставив нам двійки (тоді це були чвірки, тобто “недостатні” оцінки), при чому ми теж не знали за що, бо його не розуміли, а він нам нічого не пояснював. Але результату було досягнуто: вже на третій лекції ми почали розуміти хоча б трошки про що йдеться, а за півроку кожен з нас володів німецькою мовою зовсім задовільно й до того активно. Професора Добуцка ми в гімназії трохи боялися, але ще й сьогодні я щиро вдячний йому й завжди згадую, коли мені доводиться розмовляти по-німецьки. Для кожного учня професор Добуцак умів створити атмосферу великої вимогливості, робив так, щоб, з одного боку, жодний з нас не був задоволений собою і не загордився, але, з іншого – відчував повагу до себе з боку вчителя і товаришів. У нашому класі він дуже поважав гімназиста Макушака – пильного, старанного і здібного хлопця. Макушак багато працював над собою, професор це бачив і високо цінував. Як тільки міг, підтримував зростання хлопця у цій ділянці. Інша ситуація склалася з Романом Стецюрою. Ромко, очевидно, жив перед тим десь у Німеччині, і говорив з дуже добрим, як на наш погляд, правдиво німецьким акцентом. Ми вважали його посеред нас незрівнянним знавцем німецької мови. Але професор Добуцак не давав Ромкові “спочити на лаврах”, набрати переконання про бездоганність своїх знань. Учитель часто вказував Ромкові на окремі його мовні огріхи, ці зауваження змушували хлопця далі працювати над вдосконаленням знань з предмету, яким він взагалі добре володів. З приходом “совєтів” професор Добуцак залишився у Львові. Він працював у середній школі № 44 й далі викладав німецьку мову. Але то не був уже той самий Добуцак. Він ніби згас, і хоча провадив заняття дуже старанно й сумлінно, але не виявляв методичної ініціативи. Очевидно, він не зміг прийняти методів і звичаїв радянської школи» [6, с. 16–17].

Некролог професора подано у газеті української громади в Америці «Свобода» за 30 квітня 1965 року: «Ділимося сумною вісткою з Рідними і Знайомими, що у Львові помер 8-го березня 1965 року на 82-му році життя, довголітній учитель Академічної гімназії та

гімназії Сестер Василянок у Львові бл. п. ІВАН ДОБУЩАК. Родина» [8; с. 5]. Похований у Львові на Личаківському цвинтарі (63 поле), могила не збереглась.

[фото: 2, с. 94]

Висновок. Ознайомившись зі спогадами колишніх учнів професора Івана Добушчака, ми бачимо постать типового представника української міжвоєнної професорської еліти, котрий за допомогою власної високої педагогічної майстерності успішно навчав гімназистів латинської та німецької мов. Професор Добушчак працював у двох фактично найпрестижніших українських гімназіях тогочасного Львова – Українській Академічній Гімназії та гімназії Сестер Василянок, де його професійні якості проявилися з найкращої сторони.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у вивченні родоводу професора Добушчака за допомогою відповідних метричних книг, створенні детальнішого професійного портрету шляхом аналізу документації та звітів гімназій, де він викладав, а також пошуку його родини, кола спілкування, фотознімків.

ЛІТЕРАТУРА

1. Історія Стрийської гімназії. Том I (1880–1918) / Упорядник Василь Король. Стрий, 1995. 156 с.
2. Квітучі Береги. Сторінки зв'язку бувших громадян Стрийщини. Нью-Йорк, ч. 14, квітень 1974. 104 с.
3. Курляк І. Українська гімназійна освіта у Галичині (1865–1918 рр.). Львів, 1997. 222 с.
4. Мандрівки вулицями Стрия: туристичний путівник. Стрий: Укрпол, 2008. 60 с.
5. Мельник Б. В. Довідник перейменувань вулиць і площ Львова. XIII–XX століття. Львів: Світ, 2001. 128 с.
6. Могікани гімназії (Другий клас 1943–44 рр.). Львів: Видавництво Тараса Сороки, 2009. 176 с.
7. Пропам'ятна книга гімназії Сестер Василянок у Львові / Гол. ред. В. Лев. Нью-Йорк – Париж – Сідней – Торонто: Наукове товариство імені Шевченка, Український архів, т. XXII, 1980. 334 с.
8. Свобода. Український щоденник. 30 квітня 1965 року. 6 с.
9. Свобода. Урядовий орган Українського Народного Союзу. 30 березня 1916 року. 6 с.
10. Стрийщина. Історично-мемуарний збірник Стрийщини, Скільщини, Болеківщини, Долинщини, Рожнітівщини, Жу-
11. Стрийщина. кн. 2: Історія в іменах. Стрий: Щедрик, 2012. 688 с.
12. Ювілейна книга Української Академічної Гімназії у Львові: 3 нагоди світового з'їзду Львівської Академічної Гімназії у 1991 році та Акту відновлення Першої Львівської Гімназії з 1992 року. Третя частина. Філадельфія, Львів, 1995. 896 с.
13. Ювілейна книга Української Академічної Гімназії у Львові: На 100-річчя Першого Українського іспиту зрілості 1878–1978. Філадельфія, Мюнхен, 1978. 612 с.
14. Ювілейна книга Української Академічної Гімназії у Львові: На 100-річчя Першого українського іспиту зрілості 1878–1978. Друга частина. Філадельфія, Мюнхен, 1982. 396 с.
15. Księga adresowa Małopolski. Lwów. Stanisławów. Tarnopol. Z informatorem m. stoł. Warszawy, Województwa Krakowskiego, Łódzkiego, Pomorskiego, Poznańskiego i Śląskiego. Rocznik 1935/1936. Kraków, Lwów.

REFERENCES

1. History of Stryi Gymnasium. Vol. 1 (1880–1918) / Vasyl Korol. Stryi, 1995. 156 p.
2. Kvituchi Beregy (The Flowering Banks). Pages for Communication for Former Citizens of Stryi Region. New York, No 14, April 1974. 104 p.
3. Kurlyak I. Ukrainian Gymnasium's Education in Galicia (1865–1918). Lviv, 1997. 222 p.
4. Tours in Stryi: Guide Book. Stryi, 2008. 60 p.
5. Melnyk B. V. Reference Book of Renaming of Lviv Streets and Squares from XIII to XX Centuries. Lviv, 2001. 128 p.
6. Mohicans of Gymnasium (The Second Class during School Year 1943/44). Lviv, 2009. 176 p.
7. The Gymnasium (Secondary School) of the Basilian Sisters in Lviv. A Commemorative Book / Editor-in-Chief Wasyl Lew. New York – Paris – Sydney – Toronto: Shevchenko Scientific Society, Ukrainian Archives, Vol. XXII, 1980. 334 p.
8. Svoboda. Ukrainian Daily. April 30, 1965. 6 p.
9. Svoboda. Official Organ of Ukrainian National Association. March 30, 1916. 6 p.
10. The Stryi Region. Stryi, Skole, Bolekhiv, Dolyna, Rozhnitiv, Zhuravno, Zhydachiv, Mykolaiv n/Dn. A Collection of Essays, Materials and Memoirs. Vol. 1. New York – Toronto – Paris – Sydney: Shevchenko Scientific Society, Stryishchyna Committee, Ukrainian Archives, Vol. XLIX, 1990, 634 p.
11. Stryishchyna. Book Two: History in Names. Stryi, 2012. 688 p.
12. Commemorative Book of the World Reunion of the Students and Teachers in 1991 and the Official Reactivation in 1992 of the First Ukrainian Academic Gymnazium in Lviv. Third part. Philadelphia, Lviv, 1995. 896 p.
13. Centennial Book of the First Graduation of the First Ukrainian Academic Gymnazium in Lviv 1878–1978. München, Philadelphia, 1978. 612 p.
14. Centennial Book of the First Graduation of the First Ukrainian Academic Gymnazium in Lviv 1878–1978. Second Part. München, Philadelphia, 1982. 396 p.
15. City Directory of Małopolska. Year 1935/1936. Kraków, Lwów.

Gymnasium Professor Ivan Dobushchak (1883–1965)

R. S. Koval, O. V. Romanchuk, N. O. Bazyliak, L. V. Matlashenko

Abstract. The article briefly reviews the biography of Ukrainian teacher Ivan Dobushchak (1883–1965). He was from Stryi town in Galicia. Before World War I professor Dobushchak worked at Stryi gymnasium, then at Ukrainian Academic Gymnasium and Gymnasium of the Basilian Sisters in Lviv. After World War II he taught German and Latin at Lviv school № 44. According to the memoirs of former pupils, Ivan Dobushchak was a distinctive representative of Ukrainian interwar period best teachers.

Keywords: Ivan Dobushchak, Stryi, Lviv, gymnasium, professor.

METHODOLOGY

Трансверсальні компетентності як нова форма універсальності підготовки фахівця з вищою освітою

Л. В. Пшенична, О. О. Скиба*

Сумський державний педагогічний університет імені А.С.Макаренка, Суми, Україна

*Corresponding author. E-mail skiba_olga@mail.ua

Paper received 03.02.21; Accepted for publication 15.02.21.

<https://doi.org/10.31174/SEND-HS2021-249IX44-09>

Анотація. Для успішного вирішення поставлених завдань та інтеграції вітчизняної освіти у європейський та світовий освітній простір, сьогодення вимагає підготовку фахівців нової якості – здатних мати критичне та інноваційне мислення, медіа та інформаційну грамотність, лідерські якості, швидко орієнтуватися в сучасному насиченому підприємницькому просторі, уміння працювати в команді, приймати нестандартні рішення, вчитися і розвиватися протягом усього життя. Розкрито підґрунтя для набуття трансверсальних компетентностей студентами, що позиціонуються як неакадемічні, зорієнтовані на розвиток загальних умінь, характерною рисою яких є універсальність і можливість використання у будь-якій професії.

Ключові слова: трансверсальні компетентності, вища освіта, освітній процес, транскультурність і трансверсальність, лідерські якості.

Вступ. Для успішного вирішення поставлених завдань та інтеграції вітчизняної освіти у європейський та світовий освітній простір потребує запровадження у освітній процес вищої школи науково-технічних досягнень, новітніх технологій навчання, що ґрунтуються на нових методологічних засадах інтеграційного характеру; оновлення сучасного змісту вищої освіти та реструктуризацію освітніх програм, заснованих на трансверсальних компетентностях, серед яких основними є лідерство, міжособистісні навички, глобальне громадянство, співпраця, спрямована на глобалізаційну цілісність [8,].

Сучасний етап розвитку людської цивілізації, що визначається як перехід до суспільства знань, характеризується якісно новими вимогами до розвитку освіти, а це значить, що поточний момент в українській освіті вимагає підготовку фахівців нової якості – здатних мати критичне та інноваційне мислення, медіа та інформаційну грамотність, лідерські якості, швидко орієнтуватися в сучасному насиченому підприємницькому просторі, уміння працювати в команді, приймати нестандартні рішення, вчитися і розвиватися протягом усього життя.

Короткий огляд публікацій по темі. Кожна людина має право на якісну освіту, здобуття фаху та на навчання протягом усього життя, щоб набувати і підтримувати навички, які дають змогу бути повноцінним громадянином, брати участь у житті суспільства та успішно адаптуватися до змін на ринку праці. Для досягнення цієї мети кожна людина потребує широкого спектра навичок і компетентностей, які вона має постійно розвивати і удосконалювати протягом усього життя, адже компетентна в певній сфері людина має відповідні знання та здібності, що дозволяють їй обґрунтовано судити про цю сферу й ефективно діяти в ній.

Теоретичні основи сутності поняття «трансверсальні компетентності» в постмодерністській освіті, розвиток трансверсальних компетентностей майбутніх менеджерів та формування в них трансверсальних компетентностей, які допоможуть їм впоратися з проблемами

сучасності та застосувати набуті знання, навички і мета-когнітивні можливості до ситуацій реального життя представлені у наукових доробках І. Зимньої [4], В. Петренка [7], Ю. Татур [9], J. Agudo [10].

Проблема дослідження теоретичних і концептуальних засад формування трансверсальних компетентностей досить плідно розробляється і різнобічно розглядається, проте, незважаючи на низку праць сьогодні практично відсутні системні і комплексні дослідження щодо набуття трансверсальних компетентностей здобувачів вищої освіти. Саме це і спонукало нас до дослідження даної теми.

Мета статті – вивчити підґрунтя для набуття трансверсальних компетентностей здобувачами вищої освіти як універсальної можливості завоювати сучасний ринок праці.

Результати та їх обговорення. Професійна підготовка майбутніх фахівців у закладах вищої освіти спрямована на отримання системи знань, умінь і навичок, професійних, світоглядних і громадянських якостей здобувачем вищої освіти, з урахування перспектив розвитку суспільства, науки, техніки, технологій, культури і мистецтва та передбачає одержання кваліфікації за відповідною спеціальністю, формування професійної компетентності, ціннісної орієнтації, соціальної спрямованості на виконання професійної діяльності, зумовлених цілями і потребами суспільства.

Українська система освіти розвивається як відповідь на виклики суспільства з урахуванням потреб особистості знайти своє місце та можливості самореалізації в ньому. Тому вимоги суспільства до освітньої діяльності вищої освітньої школи постійно зростають [3, 5].

Л. Горбунова, яка досліджувала проблеми формування нових освітніх стратегій на концептуальних засадах транскультурності і трансверсальності, стверджує, що на даний момент набуло загального характеру визнання того, що традиційні підходи до навчання, а саме такі «академічні» предмети, як математика, дисциплінарні науки й мова, недостатньо сприяють здатності відповідати на нові глобальні виклики [2].

З огляду на зазначене, науковцями досліджується питання впровадження сучасних універсальних компетентностей для позначення неакадемічних широко спеціалізованих навичок, особистісних якостей, компетентностей або цінностей, таких як уміння співпрацювати, самодисципліна, винахідливість, уміння працювати в команді, розвивати лідерські та управлінські якості, що є необхідними для сучасного студента – майбутнього фахівця.

Вища школа зобов'язана надавати якісну освіту шляхом поєднання формальної, неформальної та інформальної освіти, яка оцінюється за рівнем виконання комплексу освітніх завдань, таких як навчальні досягнення, соціалізація випускника, розвиток громадянської свідомості. Всі ці компоненти повинні відповідати вимогам споживачів, додержання нормативних вимог щодо умов навчання, виконання освітнього стандарту.

Розвиток українського суспільства, кожна сфера суспільного життя вимагає присутності компетентних фахівців, підготовлених відповідно світовим освітнім вимогам, амбітних, з інноваційним мисленням та сформованим прагненням реалізувати власні ідеї у суспільній життєдіяльності; здатних адаптуватись і визначати особисті цілі та виконувати різні ролі до співпраці в групі, колективі, команді; демонструють мобільність; планувати, розробляти та реалізовувати соціальні проекти як індивідуальних, так і колективних дій; розуміти, поважати та захищати права, інтереси і обов'язки людини; уміння визначати та реалізовувати мету комунікації в залежності від обставин; підтримувати ці взаємини; розв'язувати проблеми в різних життєвих ситуаціях.

У свою чергу світова спільнота до майбутніх фахівців пред'являє наступні вимоги:

- володіння усіма необхідними знаннями, професійною термінологією, навичками практичної діяльності у відповідній сфері;
- потребою постійного вдосконалення власних фахових характеристик;
- знання і розуміння сучасних науково-технічних, суспільних і політичних проблем;
- здатність: формулювати і вирішувати соціально-педагогічної проблеми; проектувати процеси або системи у відповідності з поставленими завданнями; планувати й проводити експеримент, фіксувати й інтерпретувати дані; адаптуватися в сучасному суспільстві та спроможність упоратися з нестандартними ситуаціями, вчасно реагувати на нові виклики;
- працювати в команді з міждисциплінарної тематики; ефективно взаємодіяти в колективі;
- професійна та етична відповідальність;
- широка ерудиція щодо розуміння глобальних соціальних наслідків у вирішенні проблем;
- розуміння необхідності і здатності вчитися постійно, упродовж життя.

Поняття трансверсалізм зовсім нове. Фактом його виникнення стало об'єднання європоцентричної та східної філософій, а саме філософії дій та філософії споглядання, у нову універсальну – трансверсальну [6].

Трансверсальність – це єдність, в якій об'єднується все без винятку різне.

Вперше термін «трансверсальні компетентності» запропоновано та прийнято ЮНЕСКО у 2013 році, як

компетентності, що забезпечують «трансфер навчання», тобто перенесення набутих знань, навичок і метакогнітивних здібностей особистості на вирішення ситуацій реального життя.

Трансверсальні компетентності, що позиціонуються як неакадемічні, описують знання та уміння, які допоможуть студентам само реалізуватися як особистостям, так і фахівцям, а також знайти цікаву роботу, зайняти своє місце в житті та суспільстві і розглядаються як група компетентностей, що застосовуються в будь-якій професійній ситуації для будь-якого завдання, незалежно від того, як їх набули, уможливлуючи цим свою необхідність для всіх професій, вони є підґрунтям для набуття більш специфічних і технічних компетентностей.

Трансверсальні компетентності зорієнтовані на розвиток загальних умінь особистості, а характерною їх рисою трансверсальних компетентностей є їх універсальність і можливість використання у будь-якій професії [4].

Проектом Тюнінг представлена інша класифікація трансверсальних компетенцій. У ньому розглядаються трансверсальні компетентності як такі, що можна застосовувати для будь-якої спеціальності та, які об'єднують три типи трансверсальних компетентностей: інструментальні, інтерперсональні й систематичні [1, 12].

Сьогодні володіння трансверсальними компетентностями набуває особливої актуальності. Це пов'язують з багатьма чинниками, оскільки саме трансверсальні компетентності є тими індикаторами, які дозволяють визначити не тільки рівень володіння знаннями та навичками фахівця, ступінь його професіоналізму, а й новий, широкий, універсальний спектр компетентностей, що відповідає потребам сучасності.

Одним із з головних завдань, що стоїть перед університетом є реалізація освітньої програми як спільної діяльності викладачів та студентів, в процесі якого здобувачі освіти набувають різних компетентностей для навчання впродовж життя: критичне мислення, креативність, ініціативу, робота в команді, вміння вирішувати проблеми, оцінювати ризики, обґрунтоване прийняття рішень, критична оцінка інформації, комунікацію і конструктивне управління почуттями, де більшість із них є трансверсальними, адже сучасна освіта зобов'язана створити умови для підготовки фахівця інноваційного типу, який володіє трансверсальними компетентностями, що здатні забезпечити особистості трансверсальність – нову історичну форму універсальності в межах глобального суспільства [11].

Одним із шляхів до формування цілісної системи трансверсальних компетентностей є запровадження педагогічних технологій, які спрямовані як на удосконалення існуючих методик та скорочення часу на набуття компетентностей, так і на надання психологічної підтримки здобувачам освіти та розвиток їх рефлексії у процесі підготовки.

Сучасна педагогіка сучасна педагогічна наука і практика зосередили увагу на пошуку таких технологій навчання, які б забезпечували всебічний розвиток особистості, сприяли його самовираженню, а тому презентує широкий спектр технологій навчання, які різняться цілями, концептуальними положеннями, особливос-

тями методики. Провідними технологіями навчання, що широко використовуються в освітньому процесі є педагогічна технологія критичного мислення; інтегральна педагогічна технологія; технології формування творчої особистості; технологія розвивального навчання; педагогічна технологія "Довкілля"; інформаційні технології навчання; технологія особистісно-орієнтованого навчання; проектна технологія; пошуково-дослідницькі технології; технологія критеріально орієнтованого навчання; імітаційна технологія, інформаційні технології тощо.

Особливу роль у формуванні трансверсальних компетентностей відіграють дисципліни вільного вибору здобувача освіти, що забезпечують індивідуальний освітній профіль, у якому кожен студент плідно поєднує свої індивідуальні запити, попередній досвід і цілі на майбутнє та покликані вдосконалити фахові знання відповідно до власних освітніх запитів, а також отримати навички неперервного навчання й особистого розвитку протягом усієї активної кар'єри.

Вибіркові освітні компоненти покликані забезпечити баланс між глибоким засвоєнням окремого компонента та широкою обізнаністю в основних знаннях, володінні навичками, що лежать поза межами окремої фахової галузі, надають можливість більш повного забезпечення освітніх кваліфікаційних вимог на ринку праці, сприяють академічній мобільності студента та реалізації його освітніх інтересів.

Сучасний ринок праці відчуває потребу у кваліфікованих фахівцях, а тому вимагає від випускника закладу вищої освіти вміння використовувати набуті теоретичні знання у ситуаціях, що постійно зазнають змін, бути обізнаним із сучасними науковими теоріями та законодавством, ознайомленим з економічними аспектами практичної діяльності організації. Метою діяльності освітніх закладів має бути не стільки підготовка кадрів із ґрунтовними знаннями, скільки глибоко мотивованих спеціалістів з розвиненими професійними навичками, готових до виконання відповідних до фаху розумових чи фізичних дій; творчих особистостей, здатних аналізувати соціально-економічні зміни у суспільстві, бути всебічно компетентними в галузі своєї професійної діяльності та суспільного життя, розробляти перспективні програми розвитку як окремо взятого підприємства, так і галузі чи держави.

Зміст вищої освіти розглядається як система знань, певних навичок і вмінь, спрямованих на вироблення практичної складової підготовки фахівця. Знання є потрібним, але недостатнім результатом навчання на сучасному етапі розвитку суспільства, оскільки вони не забезпечують готовність випускника до самостійної діяльності, а значить необхідною складовою якості вищої освіти і конкурентоспроможності випускників університету є професійно-практична підготовка, яка є необхідною передумовою працевлаштування випускників і спрямовується на їх захист від безробіття.

У сучасних умовах трансформації усіх сфер суспільних відносин, надзвичайно важливим є практичне застосування набутих знань в умовах виробництва; набуття та удосконалення професійної майстерності; ознайомлення з виробничим процесом і технологічним циклом виробництва безпосередньо в установі, а також

збір фактичного матеріалу для виконання курсових проектів та кваліфікаційних робіт.

Складовою частиною розвитку трансверсальних компетентностей є студентське самоврядування, як одна із важливих форм залучення студентів до громадської діяльності, розвитку їх індивідуальних здібностей і талантів, забезпечення умов для самореалізації особистості. Участь студентів у самоврядуванні сприяє вихованню у них почуття причетності та відповідальності, показує реальний шлях змін на краще, допомагає проявляти лідерські та розвивати організаторські здібності, дає їм перші навички управлінської діяльності та впровадження інноваційних методів, технологій та форм роботи з різними категоріями молоді, надає безцінний досвід у формуванні команди: пошуку однодумців, формування цілей та завдань, розподілу функцій та повноважень, залучає їх до активної участі у культурному, громадському і духовному житті.

Важливим компонентом розвитку трансверсальних компетентностей є неформальна та інформальна освіта здобувача. Вони є додатковою, альтернативною, суміжною до формальної освіти, не завжди має організований та систематичний характер, може здійснюватися поза межами організованих освітніх закладів, є короткотерміною, невеликої або великої інтенсивності, та забезпечується у формі програм неакадемічних обмінів, стажувань, короткотермінових курсів, конференцій, семінарів, олімпіад, практичних занять, літніх чи зимових шкіл, бізнес-шкіл, майстер-класів, тренінгів, курсів тощо.

Як гнучка форма отримання нових знань неформальна освіта дає можливість гнучко та швидко реагувати на потреби ринку праці та послуг, задовольняючи вимоги здобувачів та роботодавців і доповнюючи освітні пропозиції; стимулює мотивацію учасників освітнього процесу, їх особистісну зацікавленість; сприяє розвитку громадянських навичок; оптимально поєднує свободу і відповідальність; спрямовує на загальне підвищення розумово-пізнавальної і творчої діяльності.

Основний принцип діяльності освітніх систем розвинених країн – залучення громадянина до навчання, яке триває постійно, протягом усього життя людини, а тому розвиток неперервної освіти разом із формуванням суспільства знань стали одним із соціальних наслідків глобалізації та інформатизації. Сучасна освіта не може обмежуватися кількома роками життя людини, оскільки безперервне оновлення інформації вимагає постійного самовдосконалення та навчання для досягнення життєвого успіху.

Висновки. Набуття трансверсальних компетентностей здобувачами вищої освіти здійснюється в процесі навчання за певною освітньою програмою, в удосконаленні творчих здібностей та вподобань в процесі вивчення вибіркового дисциплін, під час проходження виробничої практики, через здобуття неформальної та інформальної освіти, участі у студентському самоврядуванні та громадському житті. Вони гарантують ефективність навчання, вміння пристосовуватися до швидких змін і нових потреб ринку праці, бути освіченими щодо інформації, уміти її аналізувати, активно діяти, швидко приймати рішення, мати стійку потребу навчатися упродовж усього життя та забезпечують перене-

сення набутих знань, умінь і навичок на вирішення проблем у сучасних процесах життя.

Зважаючи на актуальність набуття майбутніми фахівцями трансверсальних компетентностей для успішної

побудови власної кар'єри, наступним кроком у нашому дослідженні буде розгляд підходів до імплементації та різноманіття моделей інтеграції трансверсальних компетентностей в освітній процес.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вступне слово до Проекту ТЬЮНІНГ – гармонізація освітніх структур у Європі. Внесок університетів у Болонський процес. Комітет з управління проектом Тьюнінг, 2006. 108 с.
2. Горбунова Л. Ключові компетенції у транснаціональному освітньому просторі: визначення та імплементація. *Philosophy of Education*, 2016. 2 (19), С. 97–117.
3. Закон України «Про вищу освіту» Верховна Рада України; Закон від 01.07.2014 № 1556-VII (Редакція станом на 25.09.2020).
4. Зимняя И.А. Компетенция и компетентность в контексте компетентностного подхода в образовании. *Иностранные языки в школе*, 2012. 6, 2 – 10.
5. Концепція Нова українська школа, схвалена колегією Міністерства освіти і науки України 27.жовтня 2016 року. <http://mon.gov.ua>.
6. Національний освітній глосарій: Захарченко, В.М, Калашнікова, С.А., Луговий, В.І., Ставицька, А.В., Рашкевич, Ю.М and Таланова, Ж.В. (2014). *National educational glossary: Higher education*.
7. Петренко В. О., Безугла І. В. Формування трансверсальних компетентностей в умовах закладу вищої освіти. Сучасні проблеми управління підприємствами: теорія і практика : тези конф. Херсон, 2018. Доступно: http://repository.hneu.edu.ua/bitstream/123456789/19440/1/Petrenko_Bezugla%20тези%20ХНЕУ_березень_2018.pdf.
8. Постанова Кабінету Міністрів України № 898 від 30 вересня 2020 року «Про деякі питання державних стандартів повної загальної середньої освіти» <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-deyaki-pitannya-derzhavnih-standartiv-povnoyi-zagalnoi-serednoyi-osviti-i300920-898>.
9. Татур Ю.Г. Компетентность в структуре модели качества подготовки специалиста// *Высшее образование сегодня*, 2004, 3, С. 20-26.
10. Agudo J. Enrique, et al. Transversal Competences in University Students of Engineerings. *Croatian Journal of Education – HrvatskiČasopisZaOdgoj I Obrazovanje*. 2015, 17(2), P. 383–409.
11. Gwang-JoKim. Regional Study on Transversal Competencies In Education Policy And Practice (Phase I) 2013 Asia-Pacific Education Research Institutes Network (ERINet). Published in 2015 by UNESCO. URL: <http://unesdoc.unesco.org/images/0023/002319/231907E.pdf> (дата звернення: 30.11.2019).
12. Julia González and Robert Wagenaar. *Tuning Educational Structures in Europe – Final Report Pilot Project Phase 1*, 2008, P. 317.
13. Sá Maria and Sandro Serpa. *Transversal Competences: Their Importance and Learning Processes by Higher Education Students*. *Education Sciences*. 2018, 8 (3), P. 12.

REFERENCES

1. Introductory word to the TUNING Project - harmonization of educational structures in Europe. The contribution of universities to the Bologna Process. Tuning Project Management Committee, 2006. 108 p.
2. Gorbunova L. Key competencies in the transnational educational space: definition and implementation. *Philosophy of Education*, 2016. 2 (19), pp. 97–117.
3. Law of Ukraine "On Higher Education" Verkhovna Rada of Ukraine; Law of 01.07.2014 № 1556-VII (Edition as of 25.09.2020).
4. Zymniaia I.A. Competence and competence in the context of the competence campaign in education. *Foreign languages in school*, 2012. 6, 2–10.
5. Concept of the New Ukrainian School, approved by the Board of the Ministry of Education and Ukraine on October 27, 2016. <http://mon.gov.ua>.
6. National educational glossary: Zakharchenko, VM, Kalashnikov, SA, Lugovyi, VI , Stavyt'ska, AV, Rashkevich, Yu.M. and Talanova, Zh.V. (2014). *National Education Glossary: Higher Education*.
7. Petrenko V.O., Bezugla I.V. Formation of transversal competencies in a higher education institution. Modern problems of enterprise management: theory and practice: abstracts of conf. Kherson, 2018. Available: http://repository.hneu.edu.ua/bitstream/123456789/19440/1/Petrenko_Bezugla%20thesis%20ХНЕУ_березень_2018.pdf.
8. Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine № 898 of September 30, 2020 "On some nutrition of state standards of the full general environment of education" <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-deyaki-pitannya-derzhavnostandarnih-general-secondary-education-i300920-898>.
9. Tatur Yu.G. Competence in the structure of the quality model of specialist training // *Higher Education Today*, 2004, 3, pp. 20–26.
10. Agudo J. Enrique, et al. Transversal Competences in University Students of Engineerings. *Croatian Journal of Education – HrvatskiČasopisZaOdgoj I Obrazovanje*. 2015, 17(2), P. 383–409.
11. Gwang-JoKim. Regional Study on Transversal Competencies In Education Policy And Practice (Phase I) 2013 Asia-Pacific Education Research Institutes Network (ERINet). Published in 2015 by UNESCO. URL: <http://unesdoc.unesco.org/images/0023/002319/231907E.pdf> (дата звернення: 30.11.2019).
12. Julia González and Robert Wagenaar. *Tuning Educational Structures in Europe – Final Report Pilot Project Phase 1*, 2008, P. 317.
13. Sá Maria and Sandro Serpa. *Transversal Competences: Their Importance and Learning Processes by Higher Education Students*. *Education Sciences*. 2018, 8 (3), P. 12.

Transversal competencies as a new universality form of specialist's with higher education training

L. Pshenychna, O. Skyba

Abstract. To successfully solve the tasks and integrate national education into the European and world educational space, today requires the new quality professionals training – able to have critical and innovative thinking, media and information literacy, leadership skills, quickly navigate in nowadays rich entrepreneurial space, ability to work, make non-standard decisions, learn and develop throughout life. The basis for the acquisition of transversal competencies by students, positioned as non-academic, focused on the general skills development, the characteristic feature of which is their universality and possibility use in any profession.

Keywords: transversal competencies, higher education, educational process, transculturality and transversality, leadership qualities.

PHILOSOPHY

Formation existentialist beliefs of V. Stus

Y. Kotets

Vasyl Stus Donetsk National University
Corresponding author. E-mail: kostenkoyana1992@gmail.com

Paper received 13.02.21; Accepted for publication 25.02.21.

<https://doi.org/10.31174/SEND-HS2021-249IX44-10>

Abstract. The reasons for V. Stus's appeal to the philosophy of existentialism, psychological and historical conditions for writing existential works are studied; the intellectual phenomenon of the writer in the Ukrainian literature is considered. The article considers the way of V. Stus to build his own version of existentialism.

Keywords: *Existentialism, existence, the problem of choice, inner experience.*

Introductions. Vasyl Stus is a genius artist and a profound intellectual who has become a symbol of the nation in our time. Today, critics evaluate the creative legacy of V. Stus ambiguously. Some researchers claim that the poet's work is no longer relevant today. Western critics believe that Stus is a representative of our culture and emphasize the value of his work and the artist's individuality. Vasyl Stus recreated the most notable features of his time based on world poetry and the philosophy of existentialism. Stus's work is permeated with existential and symbolic content. In my opinion, Stusiv's existentialism is special, in which a person always opposes the outside world, while preserving national roots.

Aims. Consider the formation and structuring of existentialist beliefs of V. Stus. Manifestations of existential motives are characterized by the example of the collections of the poet-philosopher Stus «Winter Trees» and «Palimpsests».

Materials and methods. The choice of research methods is due to the peculiarities of scientific issues and the theoretical issues that are solved in the work, based on a combination of several methodological strategies. The research

uses a synthesis of such scientific methods: cultural-historical - comprehension of creativity of the poet through the prism of cultural-historical experience; biographical - an appeal to fragments of a writer's biography for the interpretation of his work with elements of psychological analysis; comparative typological - the identification and analysis of typological ascents, not caused by direct contacts;

Brief overview of related publications. Theoretical and methodological basis are both philosophical, cultural studies and literary works of Ukrainian and foreign researchers: M. Bakhtin, M. Buber, O. Potebni, B. Tomashevsky, V. Proppa, A. Lord K. Levi - Strauss, Ts. Todorova V. Soloviev, M. Berdyaev, G. - G. Gadamer, M. Heidegger, M. Blanche, X. Ortega - i - Gasset, E. Levinas, P. Ricker, O. Gaxley, J. Zhenetta, O. Zholkovsky, Natalia Fateeva, Natalia Pege - Gro, D. Nalyvaika, G. Grabovicha, T. Gavriliva, Yu. Kovaliv, as well as scientific studios of Mikhaïlina Kotsyubinskaya, Yu. Shevelev, L. Plyushch, D. Stus, Myroslava Gnatyuk, Olena Rosinskaya, K. Moskalets and others like that.

Results. The philosophical component of poetry is an important component in understanding the work of Stus, because in order to comprehend it should be as close as

possible to the state in which the poet lived and worked. However, the poet's work is not fully explored, a large number of opinions about it are not said. The constructive perception of Stus's poetry in his homeland did not come immediately, as did the publication of his books. Printing began with magazines and newspapers. In April 1989, two selections of poems appeared - in the magazine "Flag" with an accompanying word on a few lines by Ivan Drach and in the newspaper "Youth of Ukraine" with the same, approximately, anonymous preface. For the most part, it was about the fate of the poet and his civic face

Modern philosophical and literary explorations of the work of W. Stus, the memoirs of his contemporary friends show that the poet was seriously interested in the theories of leading existentialist philosophers, especially A. Camus, J. P. Sartre, K. Jaspers, M. Heidegger.

Stus became acquainted with European philosophers mainly through quotations, not books. In particular, in a letter to his wife dated July 5, 1976, he wrote that "certain quotations close the door - and for the sake of these particularities, a book was read" [8, p. 57]. His son Dmytro Stus would later say, after analyzing his father's philosophical considerations, that this fragmentary reading "did not yet make it possible to form a clear idea of existentialism as a philosophical trend."

But, instead, it allowed anyone interested in supplementing the doctrine with individually close ideas about what it should be "[8, p. 58]. As you know, the journal of the Union Academy of Sciences "Questions of Philosophy" was subscribed to the place of imprisonment of the poet. Apparently, one of the readers was Vasyl Stus himself, and there is so-called material evidence that the poet was interested in the philosophy of existentialists, such as: available among the manuscript heritage notes from the works of Ortega y Gasset and requests in a letter of exile to Anna Gali Gorbach helped with the acquisition of works by Jaspers, Heidegger.

As for Sartre's existentialism, V. Stus did not accept the non-recognition of God, as well as the materialist interpretation of existence. Closer to Stus was the rebellion of A. Camus, which required the denial of all forms of slavery and ideologies that oppress the individual, any social utopias. Even his own search for the existential meaning of life V. Stus began with doubts that were inherent in the thoughts of A. Camus, leaning against the rebellion against the absurdity of existence and awareness of the need to

overcome the strip of inter-being as a transitional stage and between profane and sacred worlds.

We can see that often the lyrical heroes of Stus's poems, when faced with difficult trials and deliberately not avoiding them, he, endowed with human qualities, left alone with his own conscience, is sometimes permeated with feelings of uncertainty and hesitation: to plead with God? " [6, p. 30].

Yu. Bedryk was one of the first to point out existentialism in the work of Vasyl Stus and ways to comprehend this philosophy. In his work "Vasily Stus: The problem of perception" the researcher gives the key to understanding the worldview of the poet [1, p. 25].

M. Kotsyubynska considers philosophy of existentialism of Stus's work in the aspect of "philosophy of life", due to its emergence by the crisis of the rationalist thinking of the second half of the XIX century. and awareness of limitation logocentric systems that claimed absolute knowledge and ignored irrational phenomena.

Researcher Petro Kraliuk believes that: "Stus's existentialism is no worse than the existentialism of Albert Camus or Jean-Paul Sartre. It is only necessary to subtract it "[3, p. 8].

Yuri Shevelyov wrote about Stus's existential motives: "In the philosophy of existentialism, as is well known, the idea of man's abandonment of the world did not exclude human activity, on the contrary, it rather demanded it. And in Stus. The consciousness of its mission elevates it beyond the circumstances of biography, beyond all circumstances of life and geographical affiliation ... "[1, p. 75].

Manifestations of existential motives, we can clearly see in the collections "Winter Trees" and "Palimpsests". In them, the poet appears with his own philosophy of evaluation of human existence, as well as with his own established worldview, which the researcher M. Kotsyubynska considers in the aspect of "philosophy of life."

It is worth noting that the title of the collection "Winter Trees" is symbolic and with a certain subtext. This is a kind of sign of loneliness. In the preface to the collection, Stus writes that "A poet is a person. First of all. And a man is first of all a gentleman!" [6, p. 42].

Apparently, it was because of his isolation from the world and his confinement by prison walls that the poet, a man aware of the danger of disorientation in time and space limited by prison realities, was forced to find a way of existential trials at this difficult time. Vasyl Stus highlights a number of existential problems in these collections. One of them is the experience of the national essence. It should be noted that the philosophical motives of Stus are not characterized by patriotic sublimity. On the contrary, it is characterized by national self-criticism and sometimes even acceptance of Ukraine's troubles.

Howl like a beast, drink vodka ...
and the day to substitute the sleeping faithful subject,
and do not rumble on the breed,
when your Haydamat family
cut with lines for lunch
several crazy years [7, p. 118]

Under the influence of the circumstances of that time, Stus increasingly heard notes of pessimism and hopelessness:

What will happen tomorrow? God will give the day and the bread.

And what if there is no day?

Then already - death, since then already death,
walking to death at random [7, p. 312].

All the motives in the previous works are sharpened in "Palimpsests". Stus's poetry is full of ups and downs, joy and sorrow, despair and forgiveness.

For example, Mykola Hnytsky described the collection in such words as "This state of" liberation "from the circumstances, the environment. This state of loneliness is the path of the greatest openness to the whole world and to the hearts of people... ».

Yevhen Sverstiuk would later write: "Those poems cannot be flipped through - they must be entered and slowly lived, as the poet lived in the stages of his chambers - and then a unique page of poetry of the twentieth century opens - the age of alienation. [5, p. 8].

V. Didkivsky compares Stus with Rilke and points out that Rilke's sonnets are, perhaps, the forerunners of "Palimpsests" "[4, p. 8].

Palimpsests are characterized by a wealth of images, such as God, pain, death, which are an integral part of the artist's poetry. They are also filled with motives such as hated love for Ukraine, the desire to return to the homeland and at the same time curse it.

In order to fully comprehend the philosophical component of Stus's works, it is necessary, in my opinion, to get as close as possible to the state in which the poet was writing at the time. It should be noted that despite the closeness between Stus and existential philosophy, it should be noted the differences due to historical factors - primarily the importance of the national factor for the environment of spiritual culture to which the poet belonged.

His existential choice is somewhat reminiscent of the guidelines of A. Camus and J.-P. Sartre, recognizing the equivalence of human capabilities. V. Stus was acquainted with the atheistic existentialism of J.-P. Sartre, but the poet did not accept that Sartre does not acknowledge God and interprets existence from a materialist point of view.

The famous Sixties Ivan Dziuba was convinced that: "Philosophers of existentialism, who repeatedly turned to poetry to confirm their views погляд would find the richest material in the work of Stus. But he also has, in my opinion, a certain denial or overcoming of the existential worldview. It is that the main antinomies and problems of existentialism (life - death, existence as a being to death, loneliness - communication; fear - determination; abandonment of being - the realization of freedom; existence - impersonal) the poet opens in experiencing the fate of his people and belonging. to him, in a feat for him "[2, p. 15].

Conclusions. Thus, analyzing and revealing the specifics and nature of the philosophy of Vasyl Stus, we can say that the work of Stus is deeply imbued with existential-symbolic content.

There are two main areas of activity of Stus - poetry based on philosophy and philosophy based on poetry. I believe that the philosophy of Stus, as well as his predecessors - existentialists --- is primarily a non-academic philosophy. In the poet's work we can distinguish the fundamental principles and problems of existentialism, namely: the problem of existence, the problem of choice, the problem of the thinking "I", the problem of the difference between man and the world.

Today, Vasyl Stus is one of the classics of Ukrainian

poetry and a fighter for statehood. He wanted us to feel like real, not declared

masters in our country, and the Ukrainian language and culture will reach its heyday.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бедрик Ю. Василь Стус: Проблема сприймання. — К.: ПБП “Фотовідеосервіс”, 1993. — 80 с.
2. Дзюба І. Свіча у кам'яній п'їтмі // Стус В. Палімпсест: Вибране. — К., 2003. — С.15
3. Кралюк, П. Василь Стус як європеєць / Петро Кралюк // День. 2013. — 5–6 квіт. — С. 8.
4. Рарицький О. Палімпсести Василя Стуса — духовна домінанта// „Слово і час”, № 12, 1999
5. Сверстюк Є. На святі надій. Василь Стус - летюча зірка української літератури// „Слово і час”, № 6, 1998
6. Стус В. Твори у 4-х т., 6-ти кн. — Львів, 1994;
7. Стус В. Твори: У 6 т., 9 кн. — Львів: Просвіта, 1994 – 1999.
8. Стус як текст. — Мельбурн, 1992

REFERENCES

1. Bedryk Y. Vasyl Stus: The problem of perception. - K. : PBP "Photovideoservice", 1993. - 80 p.
2. Dziuba I. Candle in the stone darkness // Stus V. Palimpsest: Favorites. - K., 2003. - P.15
3. Kraliuk, P. Vasyl Stus as a European / Petro Kraliuk // Day. 2013. - April 5-6. - P. 8.
4. Rarytsky O. Palimpsests of Vasyl Stus - spiritual dominant // "Word and Time", № 12, 1999
5. Sverstyuk E. On the feast of hopes. Vasyl Stus is a flying star of Ukrainian literature // “Word and Time”, № 6, 1998
6. Stus V. Works in 4 volumes, 6 books. - Lviv, 1994;
7. Stus V. Works: In 6 vols., 9 books. - Lviv: Prosvita, 1994 - 1999.
8. Stus as text. - Melbourne, 1992

RECREATION AND TOURISM

Հյուրանոցային համակարգի դերը զբոսաշրջության մեջ

Գ.Ա. Ադամյան

Երևանի պետական համալսարան
Corresponding author. E-mail: anunazganun99@yandex.com

Paper received 27.12.20; Accepted for publication 12.01.21.

<https://doi.org/10.31174/SEND-HS2021-249IX44-11>

Ամփոփագիր. Հյուրանոցային արդյունաբերությունը բիզնեսի տեսակ է, որը հենվում է բնակեցման, սննդի և մի շարք այլ ծառայությունների սերտ փոխգործակցության վրա: Այս արդյունաբերության մրցակցային բնույթը լայն առումով հաճախորդներին մեծ թույլ է տալիս մեծ օգուտներ քաղել ավելի ցածր գնային ինդուստրիա ունեցող հյուրանոցներից, և սա պայմանավորված է հյուրանոցների լայն ընտրության հնարավորությամբ: Հյուրանոցային ընկերությունները մարդկանց առավել մեծ հոսքեր գրավելու համար հաճախ ստիպված են լինում գործարկել նոր մեթոդներ և ն նոր տիպի ծառայություններ: Ակնհայտ է, իհարկե, որ ժամանակակից տեխնոլոգիական առաջընթացը մի շարք նոր առավելություններով է օժտում հյուրանոցային ինդուստրիան (զգալի հարմարավետության հնարավորություններ հյուրերի համար, ժամանակի խնայում ամրագրման գործընթացում և այլն)՝ նպաստելով հյուրանոցային արդյունաբերության և լայն առումով զբոսաշրջության զարգացման դրական դինամիկային:

Բանալի բառեր. *հյուրանոցային արդյունաբերություն, հյուրանոցային ծառայություններ, ընդունման և տեղավորման ծառայություն, սննդի սպասարկման ծառայություն, հյուրանոցի անվտանգության համակարգ, լրացուցիչ ծառայություններ:*

Ակնհայտ է, որ ժամանակակից բիզնեսի և զբոսաշրջության զարգացման փոխհարաբերությունն ընդհանուր առմամբ միտված է բավարարելու զբոսաշրջիկների, հյուրերի և սպառողների կարիքներն ու ցանկությունները, իսկ հյուրանոցային արդյունաբերությունն առաջնային տեղ է զբաղեցնում այս դաշտում, քանի որ այն իրավամբ համարվում է զբոսաշրջության կարևորագույն համակարգերից մեկը: Անվիճելի է, որ հյուրանոցային արդյունաբերության գոյատևումն ու մրցունակության մակարդակի բարձրացումը պահանջկոտ և դինամիկ շուկայում գլխավորապես կախված է հյուրանոցային սպասարկման և ծառայությունների որակի բարելավումից, ընդ որում՝ այս ոլորտը ներառում է բոլոր տուրիստական սուբյեկտները, որոնք փորձում են հյուրերի համար մրցակցային ծառայություններ մատուցել: Հարցին նվիրված գրականության ուսումնասիրությունը ցույց է տալիս, որ հյուրանոցային ինդուստրիան, որն ըստ էության մատնանշում է տվյալ տարածաշրջանի, երկրի, քաղաքի հյուրընկալության համակարգի էությունը, սերտորեն առնչվում է տվյալ ժողովրդի պատմության մեջ ամրակայված ավանդույթներին՝ թե ինչպիսին է և ինչպես է դրսևորվում այդ ժողովրդի հարգանքը իր հյուրի նկատմամբ, թե ինչպիսին են նրա պատկերացումները հյուրի ընդունելությունը կազմակերպելու և նրան որոշակի ծառայություններ մատուցելու մասին և այլն:

Ուսումնասիրությունները վկայում են, որ որպես տնտեսական գործունեության տեսակ, հյուրանոցային արդյունաբերությունը, բնականաբար, ընդլայնել է իր գործառնությունների շրջանակը և, քանի որ այն ներառում է տարաբնույթ ծառայությունների մատուցում և կարճաժամկետ բնակեցման կազմակերպում հյուրանոցներում, մոթելներում, ճամբարներում և այլ բնակավայրերում, այն իր ամբողջական ցանցի մեջ պահում է ռեստորանները, սրճարանները, տրանսպորտը, էքսկուրսիաները և էքսկուրսիաների

ընթացքում մատուցվող ծառայությունները [1, էջ 95]¹: Այլ կերպ՝ այսօր հյուրանոցային արդյունաբերությունը, ըստ էության, տարածաշրջանի կամ տուրիստական կենտրոնի տնտեսության հզոր համակարգ է, որի գործունեությունը երկրում կայուն իրավիճակի ապահովման պայմաններում միտված է կազմակերպելու ժամանցի արդյունաբերություն, խթանելու արդյունավետ գովազդի զարգացում, որպեսզի կարողանա զբոսաշրջիկների հոսքեր ներգրավել երկիր[5]: Ընդ որում՝ ժամանակակից հյուրանոցային արդյունաբերության ինտենսիվ զարգացման համար կարևոր նախադրյալ է հյուրընկալության ենթակառուցվածքների զարգացման երկարաժամկետ պլանների առկայությունը [7]:

Մեր հետազոտությունը նպատակ ունի քննել և վեր հանել այն կարևոր նախադրյալները, որոնց ապահովումը հնարավորություններ կստեղծի հյուրանոցային համակարգի զարգացման համար՝ դրանով իսկ խթանելով տուրիզմի զարգացումը ընդհանրապես և Հայաստանի Հանրապետությունում մասնավորապես, քանզի նույնիսկ մեր կանխակալ պատկերացմամբ՝ առանց զարգացած հյուանոցային արդյունաբերության, անհնար է լուրջ առաջընթաց գրանցել տուրիզմի բնագավառում: Ուսումնասիրությամբ պարզ է դառնում, որ նյութատեխնիկական կայուն զարգացում ապահովող բազայի առկայությունը, քաղաքների ու քաղաքատիպ բնակավայրերի զարգացման համապատասխան մակարդակի, մարդկանց նյութական բարեկեցության աճի, գիտության, մշակույթի և արվեստի զարգացման ապահովումը հենց այն առաջնային ու կարևորագույն

¹ Զբոսաշրջությունը և հյուրանոցային բազան աստիճանաբար վերածվեցին «սպասարկման արդյունաբերության», որը, զուգակցվելով «զվարճանքի արդյունաբերության» հետ, դարձավ մեծ եկամուտների աղբյուր: Ժամանակակից «հյուրընկալության ինդուստրիան» ներառում է հյուրանոցներ, ռեստորաններ, բարեր, առողջարաններ ու առողջության կենտրոններ, խաղային տարաբնույթ հնարավորություններ ու խաղատներ:

նախադրյալներն են, որոնք նպաստում են ներքին զրոսաշրջության զարգացմանը, պատվիրակությունների փոխանակմանը, գործարար ճանապարհորդների և արձակուրդների թվի աճին:

Հարկ է հաշվի առնել այն հանգամանքը, որ զրոսաշրջիկների կոլեկտիվ բնակեցման օբյեկտները չեն սահմանափակվում միայն հյուրանոցներով, այլև ներառում են հյուրանոցատիպ բնակելի և մասնագիտացված հաստատություններ և բնակեցման այլ օբյեկտներ: Բոլոր դեպքերում հյուրանոցային համակարգի գործունեությունը հաճախորդներին մատուցվող ծառայությունների առումով իրականացվում է հետևյալ փուլերով. նախնական պատվերի ամրագրում, հաճախորդի ընդունում, գրանցում և տեղավորում, սննդի և կեցության ծառայությունների մատուցում, լրացուցիչ ծառայությունների մատուցում և վերջնահաշվարկ և ճանապարհում:

Ամրագրումը հյուրանոցային տեղերի նախնական պատվերի գրանցումն է, որն էլ հաճախորդի սպասարկումը սկսելու առաջին քայլն է: Սրանով զբաղվում են ընդունման և տեղավորման ծառայության աշխատակիցները, որոնք, բացի պատվերների ամրագրումից, պարտավոր են իրագրել լինել հյուրանոցում առկա ազատ տեղերի մասին: Հարկ է ավելացնել, որ հանրային միջոցառումների ժամանակ, երբ մեծանում է պահանջարկը հյուրանոցային ծառայությունների նկատմամբ, հյուրանոցը նախընտրում է ամրագրման պատվեր ընդունել առավելապես խմբակային հաճախորդներից, քանի որ խմբի կողմից մինչև միջոցառման սկսվելը նախապես ամրագրման պատվեր տալը զգալիորեն նվազեցնում է ամրագրումը չհաստատելու վտանգը: Կարևոր է հաշվի առնել նաև, որ հյուրանոցի զբաղվածության խնդիրը ուղղակիորեն կախված է թե՛ հանգստյան ընտրված ժամանակահատվածից [2, էջ 27]², թե՛ տարածաշրջանի ակտիվությունից և թե՛ տնտեսական ու քաղաքական իրադրությունից: Կասկածից վեր է, օրինակ, որ Հայաստանի Հանրապետությունում հետպատերազմական քաղաքական քառսի և անկայունության ներկա փուլում գրեթե անհնար է ակնկալել զրոսաշրջային հոսքեր և հետևաբար հյուրանոցային պատվերների ամրագրման ինտենսիվություն:

Հաճախորդի ընդունման, գրանցման և տեղավորման ծառայության հիմնական նպատակը համընկնում է հյուրանոցի՝ հաճախորդներին բարձրակարգ սպասարկում տրամադրելու և հյուրանոցային ծառայությունների լիարժեք վաճառք ապահովելու հիմնական խնդրի հետ: Ընդունման և տեղավորման գրանցաստեղանը բաժանվում է երեք մասի՝ գրանցման բաժին, դրամարկղային բաժին և տեղեկատվության ու փոստի բաժին, որոնց աշխատակիցներից ամվերապահորեն պահանջվում է բարեկիրթ, համբերատար ու բարյացակամ վերաբերմունք բոլոր

հաճախորդների նկատմամբ: Քանի որ հյուրանոցի աշխատանքը շուրջօրյա է, հաշվառման և տեղավորման ծառայությունը աշխատում է ըստ գրաֆիկի:

Սպասարկող անձնակազմի թվով ամենամեծ ծառայությունը համարի սպասարկումն է և ընդհանրապես բնակելի տարածքների սանիտարահիգիենիկ նորմերի պահպանումը: Ծառայությունը ղեկավարում է համարային ֆոնդի տնօրենը, որին ենթարկվում են սպասուհիները, հարկի հերթապահները, սուպերվայզերները և այլ աշխատակիցներ: Համարների մաքրումը պահանջվում է սկսել արդեն ամրագրված համարներից, որոնք պետք է պատրաստ լինեն մինչև հյուրի ժամանումը: Սրան սովորաբար հաջորդում են նոր ազատված, իսկ ամենավերջում բնակեցված համարների ամենօրյա մաքրման աշխատանքները: Չարգացած հյուրանոցային կառույցներում ընդունված է դռների դրսի կողմում հատուկ ցուցանակներ («կարելի է մաքրել» կամ «չանհանգստացնել») կախելը, որով էլ սովորաբար կողմնորոշվում են սպասուհիները: Նրանք պարտավոր են հետևել սպասարկման ստանդարտների պահպանությանը [6, pp. 17-36]: Ոչ պակաս կարևորություն ունի նաև սպասուհիների և ընդհանրապես հյուրանոցային սպասարկող անձնակազմի արտաքին տեսքի կոկիկությունն ու մաքրությունը:

Հյուրանոցի սպասարկման տարածքների մեջ են մտնում խոհանոցը, վարսավիրանոցը, լվացքատունը, քիմմաքրումը, հագուստի և կոշիկի նորոգման և արդուկի սենյակները, վարձույթի սրահները, սպորտային նշանակության տարածքները, ֆոտոլաբորատորիաները և այլն: Այս տարածքների առկայությունը և մակերեսները որոշարկվում են հյուրանոցի նախագծման պրոցեսում՝ կախված հյուրանոցի կարգից և պահանջարկից: Երբեմն հյուրանոցը իր սպասարկման տարածքներում, լրացուցիչ եկամուտ ակնկալելով, ծառայություններ է մատուցում նաև քաղաքի բնակիչներին: Այս կարգը վերաբերում է նաև բարձրակարգ հյուրանոցներում սովորաբար առկա դիմահարդարման և վարսահարդարման ծառայություններին, որոնց տարածքները տեղակայված են լինում հյուրանոցի հասարակական վայրերում և անմիջական կապ ունեն հյուրանոցի նախասրահի հետ³: Քիմմաքրումը, ֆոտոսրահները և այս կարգի այլ ծառայություններ նախատեսված են հյուրանոցի բնակիչների համար և ցանկալի է, որ այս ծառայությունները տեղակայված լինեն հյուրանոցի մի հատվածում: Եթե հյուրանոցում բացակայում են լվացքատան և կոշակարանոցի ծառայությունը, ապա համապատասխան իրերը հատուկ բեռնատար մեքենայով տեղափոխվում են հյուրանոցից դուրս՝ լվանալու և նորոգելու:

Հյուրանոցում բուժկետը նախատեսված է աշխատողներին և հյուրերին առաջին օգնություն ցույց տալու համար: Սակայն շատ հյուրանոցներում բուժկետի համար հատուկ տարածք նախատեսված չի լինում: Վերջիններս կարող են գտնվել կամ բնակելի հարկերում, կամ էլ բնակելի ու ծառայողական հարկերի միջև:

Բարձրակարգ հյուրանոցները հաճախ իրականացնում են նաև լրացուցիչ ծառայությունների մատուցում, ինչպես օրինակ սպորտային,

² Հայտնի է, օրինակ, որ պիկ սեզոնների ընթացքում հյուրանոցները նախընտրում են իրականացնել կրկնակի ամրագրում, որը թեև ռիսկային տարր ունի, բայց նայապես սովորաբար արդարացվում է հյուրանոցների հատուկ մշակված քաղաքականության շնորհիվ, որն էլ թույլ է տալիս հաճախորդին տեղավորել մեկ այլ համագործակցող հյուրանոցում:

առողջարանային, ժամանցային և այլն, ընդ որում յուրաքանչյուր ծառայություն ունենում է ճարտարապետական առումով հարմարեցված իր տարածքը՝ սովորաբար տեղակայված սննդի սպասարկման կետերին մոտ [4, էջ 41]:

Հյուանոցային համակարգում առանձնակի կարևորություն ունի սննդի սպասարկման ծառայությունը, որը հյուրանոցների եկամտի հիմնական աղբյուրներից մեկն է: Համարյա յուրաքանչյուր հյուրանոց ունի իր ռեստորանը կամ սրճարանը: Ծայրահեղ դեպքում, եթե հյուրանոցը չի նախատեսում սննդի սպասարկում, ապա հյուրանոցից դուրս, դրա մոտակայքում կարելի է հանդիպել հասարակական սննդի սպասարկման կետի, որից էլ օգտվում են հյուրանոցում հյուրընկալվածները: Հյուրանոցի սնման կետերը ունեն կարգային դասակարգում՝ կախված սպասարկման որակից: Գոյություն ունի հյուրանոցում սննդի սպասարկման օբյեկտների դասակարգման երեք կարգ. 1.«յուրք» կարգ, 2. բարձր կարգ, 3. առաջին կարգ: «Լյուքս» կարգի հյուրանոցը աչքի է ընկնում ներքին ճոխ հարդարամբ, հարմարավետությամբ, մատուցվող ծառայությունների բազմազանությամբ և բարձր որակով: Բարձր կարգի հյուրանոցը նույնպես հարմարավետ է և առաջարկում է ուտեստների ու խմիչքների լայն ընտրություն: Առաջին կարգի ռեստորանում հաճախորդներին մատուցվում են ֆիրմային ճաշատեսակներ: Կարևոր է այն հանգամանքը, որ համապատասխան դասը ռեստորանին շնորհում է հատուկ նշանակված հանձնախումբը, որի պարտականությունների մեջ են մտնում սննդին ներկայացվող սանիտարահիգիենիկ պահանջների բավարարման մակարդակի, ինչպես նաև տարածքի հարմարավետության ու մաքրության ստուգումը:

Հյուրանոցները սովորաբար ունենում են նաև զբոսաշրջային համալիրի անվտանգության համակարգ (միջին հաշվով 10 անվտանգության աշխատող շուրջ 500 տեղանոց հյուրանոցում), որի ծառայությունը ստեղծված է հաճախորդների անվտանգությունը սպահովելու և հյուրանոցը ամեն տիպի վտանգներից պաշտպանելու համար, ընդ որում՝ անվտանգության ծառայության գերխնդիրը ոչ թե հանցագործություն բացահայտելն է, այլև դրա կանխարգելումը: Անվտանգության ծառայության հաջող աշխատանքի համար կարևոր է այլ ծառայությունների հետ ունեցած կապի ամրապնդումը: Հյուրանոցի անվտանգությունը սպահովելու համար ծառայությունը մշակում է հյուրանոցի անվտանգության պահպանման սխեմա, որը նախապես համաձայնեցվում է տնօրենի հետ: Ծառայությունը պետք է ունենա իր համար առանձնացված և կահավորված տարածք, աչքի չընկնող տեղում՝ համարված անհրաժեշտ տեխնիկական սարքավորումներով: Այս ծառայությունը պարտավոր է սպահովել հյուրանոցի ողջ տարածքի 24-ժամյա տեսագրումը:

Հյուրանոցի անվտանգության ծառայությունը իրականացնում է հետևյալ հիմնական գործառնությունները. սպահովում է հյուրանոց այցելած հաճախորդների

անձնական և նյութական անվտանգությունը, պահպանում է հյուրանոցը հարձակումներից և հանրային անկարգություններից, պահպանում է կարգ ու կանոն հյուրանոցի բոլոր հատվածներում, սպահովում է հաճախորդների հանգստությունը և անհրաժեշտության դեպքում իրականացնում է արագ և էֆեկտիվ տարահանում: Ընդհարացնելով հյուրանոցի հիմնական բնութագրիչների շարքում կարելի է առանձնացնել օրենքով սահմանված բնակելի համարների նվազագույն առկայություն, բոլոր համարների կենտրոնացված կառավարում, ծառայությունների հատուկ փաթեթի առկայություն և համապատասխանություն որոշակի դասի կամ կատեգորիայի:

Անդրադառնալով Հայաստանի Հանրապետությունում հյուրանոցային արդյունաբերության ձևավորման առանձնահատկություններին՝ կարելի է արձանագրել շուտափույթ լուծում պահանջող բազմաթիվ խնդիրներ, որոնք մասնավորապես բխում են տարածքային անհամաչափ զարգացման իրողությունից: Ակնհայտ է, որ երկրի տարբեր մարզերում, համայնքներում զարգանում է զբոսաշրջության այս կամ այն տեսակը, որի հրամայական թելադրանքով անհրաժեշտություն է ծագում տվյալ տարածքում տնտեսական զարգացում սպահովել, բարձրացնել տեղի բնակիչների զբաղվածության մակարդակը, և ի վերջո նպաստավոր պայմաններ ստեղծել բնակիչների արտագաղթը կանխելու համար: Սա, անկասկած, զբոսաշրջության զարգացման համար նոր հեռանկարներ կբացի, կստեղծի իրական հնարավորություններ, կկուտակի ռեսուրսային նոր ներուժ հանրապետության այս կամ այն տարածքը սպագայում զբոսաշրջիկների համար առավել գրավիչ ու հետաքրքիր դարձնելու համար: Որոշիչ նշանակություն կունենա նաև գնային ճկուն քաղաքականության, որոշակի արտոնությունների, զեչային համակարգի և տարբերակված մոտեցումների ներդրումը այս համակարգում:

Վերը բերված խնդիրների քննությունը թույլ է տալիս եզրակացնել, որ մեծ է հյուրանոցային հաջողված համակարգի դերը զբոսաշրջության զարգացումը խթանելու հարցում, իսկ հաջողված հյուրանոցային գործունեության կարևորագույն գրավականներից թերևս առաջինը հյուրանոցային ծառայությունների բարձր որակի սպահովումն է, որը պետք է մշտապես լինի հյուրանոցի ղեկավարության ուշադրության կենտրոնում և հսկողության ներքո: Ոչ պակաս կարևոր են նաև հյուրանոցային գործունեության մեջ ներգրավված մարդկային ռեսուրսների մոտիվացվածությունը, ճիշտ արտաքին և ներքին կեցվածքն ու բարձր պրոֆեսիոնալիզմը: Չի կարելի անտեսել նաև այն հանգամանքը, որ հյուրանոցային գործի բիզնես հաջողությունները մեծ չափով կախված են նաև հյուրանոցի ղեկավարության՝ մարդկային ռեսուրսների պրոֆեսիոնալ որակը բարձրացնելու պատրաստակամությունից, որն էլ ենթադրում է որոշակի ֆինանսական ներդրումներ:

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

1. Козлова В. А. Основы гостеприимства и туризма. Орел, Орел ГТУ, 2005.
2. Բարսեղյան Ի.Վ., Զբոսաշրջության ոլորտի զարգացման

հիմնախնդիրները ՀՀ-ում և օրենսդրական դաշտի ձևավորումը: // *Լրագիր հասարակական գիտությունների*, N 3, Երևան, 2008, էջ 151-158:

3. Գևորգյան Ս.Ա., Իսախյան Գ. Է., Ներզնա զբոսաշրջության արդյունավետության բարձրացման հիմնահարցերը Հայաստանում, Երևան, «Ասոցիակ», հրատ., 2011

4. Հակոբյան Ք., Սպասարկման կազմակերպում հյուրանոցներում և զբոսաշրջային համալիրներում, Երևան, Կրթության ազգային ինստիտուտ, 2012:

5. Batinic, I. Hotel Management and Quality of Hotel Services. // *Journal of Process Management – New Technologies, International*. Vol. 4, No 1, 2016. Vocational School, Vukovar,

Croatia.

6. Raitz, Karl B., and John Paul Jones III, The City Hotel as Landscape Artifact and Community Symbol. *Journal of Cultural Geography*, 2011. DOI: 10.1080/08873638809478472. Retrieved October 10, 2020 from <https://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/08873638809478472?needAccess=true>

7. Tourism // Competative Armenian Private Sector. Retrieved from <www.caps.am>.

REFERENCES

1. Kozlova, V.A., Fundamentals of Hospitality and Tourism. Orel, Orel GTU, 2005.

2. Barsexian, I.V., Basic Questions of Developing the Sphere of Travel Industry in RA and the Formation of the Legislative Framework. // *Herald of Social Sciences*, No 3, Yerevan, 2008, pp. 151-158.

3. Gevorgyan, S.A., Khachiyani D.E., Fundamentals of Increasing the Efficiency of Inbound Tourism in Armenia. Yerevan, “Asoghik” Publishers, 2011.

4. Hakobyan, K., Service Organization in Hotels and Tourist Complexes. Yerevan, National Institute of Education, 2012.

5. Batinic, I. Hotel Management and Quality of Hotel Services. // *Journal of Process Management – New Technologies, International*. Vol. 4, No 1, Vocational School, Vukovar, Croatia, 2016.

6. Raitz, Karl B. and John Paul Jones III, The City Hotel as Landscape Artifact and Community Symbol. // *Journal of Cultural Geography*, Vol. 9, 1988-Issue 1. DOI: 10.1080/08873638809478472.

7. Tourism // Competative Armenian Private Sector. Retrieved from <www.caps.am>.

INTERNET SOURCES

1. <<https://rucont.ru/efd/146318>>

2. <<https://scindeks-clanci.ceon.rs/data/pdf/2334-735X/2016/2334-735X1601025B.pdf>>

3. <<https://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/08873638809478472?needAccwss=true>>

The Role of Hotel System in Travel Industry

G. A. Adamyan

Abstract. Hotel industry is a type of business based on the close interaction of a variety of services including accommodation and food services. The competitive nature of this industry avails customers of the opportunity to receive benefits from low-price hotels, and this can be accounted for by the large choice of hotels offered. Very often hotel companies have to launch new methods and new types of services in order to attract larger flows of customers. Contemporary technological progress undoubtedly creates new and more reliable possibilities for the customers to feel much more comfortable, to save their valuable time in the process of hotel reservation and so on. This in its turn adds dynamism to the development of hotel management and travel industry at large.

Keywords: hotel industry, hotel services, reception and accommodation service, food service, hotel security system, additional services.

SOCIAL COMMUNICATION

Правове регулювання діяльності медій в контексті наукового дискурсу

Т. О. Приступенко

Інститут журналістики КНУ імені Тараса Шевченка, Київ, Україна
Corresponding author. E-mail: prystupenko@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0001-9546-8228>

Paper received 13.11.20; Accepted for publication 29.11.20.

<https://doi.org/10.31174/SEND-HS2021-249IX44-12>

Анотація. Розглянуто предметну сферу наукового дискурсу щодо правового регулювання діяльності медій. Висвітлено специфіку наукового дискурсу з питань забезпечення права на свободу слова, регулювання роботи журналістів, запобігання проявам порушень свободи слова, необхідності обмеження висвітлення інформації, аналізу зарубіжного досвіду щодо законодавчого забезпечення роботи засобів масової комунікації, правового регулювання електронних засобів масової комунікації. Виявлено тенденції долучення до наукового дискурсу експертної спільноти – юристів-практиків, журналістів, представників медій та громадських організацій.

Ключові слова: медії, діяльність медій, правове регулювання, науковий дискурс, засоби масової комунікації.

Вступ. Масові комунікації виступають невід’ємною компонентою сучасного суспільства, а медії – одним з найбільш вагомих факторів впливу на формування суспільної свідомості та моделювання поведінки. У цьому контексті правове регулювання роботи медій набуває особливого значення. З одного боку, встановлення правової регламентації діяльності засобів масової комунікації (ЗМК) є інструментом захисту громадськості від зловживань з боку медій в інформаційній діяльності. З іншого – законодавча база функціонування мас-медій, регулюючи характер, зміст та сфери взаємодії держави та ЗМК, стає мірилом демократії в країні. Таким чином, правове регулювання роботи медій не тільки окреслює роль засобів масової комунікації в суспільстві, рамки та межі впливу органів державної влади на ЗМК, але й визначає обов’язки, які беруть на себе медії перед суспільством і державою. Наукові розвідки та дискусії щодо правового регулювання діяльності медій сприяють збалансованості юридичного забезпечення роботи ЗМК з урахуванням інтересів суспільства, держави та медійної спільноти.

Короткий огляд публікацій за темою. Вивчаючи специфіку наукового дискурсу щодо правового регулювання діяльності медій, в першу чергу слід наголосити на існуванні значного наукового доробку, де правовідносини в медійній діяльності розглядаються в контексті інформаційного законодавства. Когортою вітчизняних науковців (Ю.П. Бурило [1], К.А. Ліпкан [25], А.С. Мартюк [12], О.В. Нестеренко [15], В.І. Павликівський [16], О.І. Поклонська [19], Н.А. Савінова [22], В.В. Середюк [24] та ін.) досліджуються питання правового регулювання інформаційних відносин та розповсюдження масової інформації. Медійне право в якості спеціального предмету дослідження розглядається З.В. Галаджун [3; 4], Н.І. Петровою [17], В.С. Цимбалюком [26] та ін. Окремі юридичні аспекти роботи медій та правові норми журналістики висвітлюються в працях таких авторів, як О.Ю. Бусол [2], Л.І. Данча [5; 6], О.В. Каплій [8; 9], А.В. Кострубіцька [10], Г.М. Красноступ [11], В.Ю. Мільо [13], Л.М. Мудрак [14], Є.О. Письменський [18], Т.І. Приступенко [20], М.Р. Чалабієва [27], В.В. Шаблістий [28].

Важливо відзначити, що діяльність медій є багатоаспектною та охоплює широкий діапазон правовідносин,

пов’язаних з отриманням інформації, її обробкою та поширенням, регулюванням професійної діяльності журналістів, авторським правом тощо. Відповідно, предметна сфера юридичних досліджень щодо роботи засобів масової комунікації характеризується різноманітністю проблематики і потребує подальшого вивчення.

Метою написання статті виступає узагальнення результатів та виявлення векторів вітчизняного наукового дискурсу щодо правового регулювання діяльності медій.

Матеріали та методи. Матеріалами вивчення стали результати досліджень вітчизняних науковців – монографії, навчальні посібники, дисертаційні матеріали, статті у науковій літературі та пресі. Дослідження було проведене із застосуванням загальнонаукових методів пізнання (аналізу, синтезу, класифікації, порівняння, групування та узагальнення).

Результати та їх обговорення. Предметне вивчення правового регулювання діяльності медій носить комплексний характер та передбачає дослідження результатів наукового пошуку, присвячених як розкриттю суто юридичних аспектів діяльності мас-медій, так і висвітленню правових питань у вітчизняному журналістико-знавстві.

Враховуючи, що діяльність медій пов’язана з правовідносинами в інформаційній сфері, в першу чергу варто відзначити, що чільне місце у вітчизняному науковому дискурсі щодо правових засад роботи ЗМК посідають питання відносин медій та держави в контексті забезпечення свободи слова та права на інформацію. Зокрема, комплексне дослідження сутності права на інформацію як особистого немайнового права людини в Україні представлено у роботах О.В. Нестеренко [15], А.С. Мартюка [12], В.В. Середюк [24] та ін. Науковий дискурс навколо забезпечення свободи слова передбачає дослідження специфіки правового регулювання роботи журналістів в напрямі запобігання перешкоджанню їх законній професійній діяльності (в тому числі – відповідно до кримінального законодавства України) та представлено в роботах таких авторів, як О.В. Каплій [9], В.І. Павликівський [16], Є.О. Письменський [18], В.В. Шаблістий [28] та інші. У попередніх авторських дослідженнях [20] вже наголошувалося на важливості висновків В.В. Шаблістого, що складом злочину може бути лише «перешкоджання законній професійній діяльності журналістів (яка спрямована на реалізацію ними

своїх повноважень в інформаційній сфері і здійснюється засобами та у порядку, передбаченому законом» [28, с. 79]. Відповідно «перешкоджання незаконній журналістській діяльності (наприклад, заклики журналіста до захоплення влади або вчинення терористичних актів) складу злочину не утворює» [20, с. 64].

Дослідження фактичних проявів порушень свободи слова та права на інформацію в Україні проводяться міжнародними та національними громадськими організаціями (Freedom House, «Репортери без кордонів», Інститут масової інформації, «Детектор медіа»). Зокрема, Інститутом масової інформації (ІМІ) у рубриці «Барометр свободи слова» випускаються щомісячні огляди порушень свободи слова, проводяться періодичні моніторинги дотримання професійних стандартів журналістів, аналізується «джинса» (прояви медіа-корупції) та контент медій, вивчаються питання дотримання гендерного балансу в роботі медій.

Одним з аспектів правового регулювання дотримання права на свободу слова в діяльності медій є вивчення юридичних аспектів відповідальності ЗМІ та судового захисту в рамках медіа-права (З.В. Галаджун [4]), а також дискурс навколо практики юридичної відповідальності медій за поширення недостовірної інформації та необхідності криміналізації медіа-корупції (О.Ю. Бусол [2]; Н.А. Савінова [22]).

Воєнні дії на Сході України обумовлюють також накладення певних обмежень на висвітлення інформації. Наукові розвідки щодо правових підстав таких обмежень свободи слова та свободи вираження передбачають вивчення особливостей дотримання журналістських стандартів під час висвітлення бойових дій (С.В. Штурхецький [29]), а також забезпечення свободи слова в умовах інформаційної війни та збройного конфлікту (А. Б. Блага, О. А. Мартиненко, Б.С. Мойса, Р.В. Шутов [23]).

Окремий пласт в науковому дискурсі займають праці, присвячені юридичному та ціннісно-етичному регулюванню діяльності журналістів. Зазначене питання перебуває на перетині журналістикозначих та правових досліджень і вивчається в роботах І.С. Бондаренка (2013), О.П. Голуба (2016), В.Ф. Іванова (2006), О.Д. Кузнецової (1998, 2007), Т.О. Приступенко (2020), Я.І. Ширченко (2008) та ін. Доволі прогресивною є позиція О.І. Поклонської, висловлена у дисертаційному дослідженні «Журналіст як суб'єкт інформаційних відносин: конституційно-правовий аспект» (2018). Авторка пропонує «врегулювати питання правового статусу журналіста в одному законі, що дасть змогу уніфікувати вимоги до обов'язків журналістів незалежно від виду ЗМІ, забезпечить гарантії їх професійної діяльності» [19, с. 34].

Важливою складовою вітчизняного медіаправа є науковий доробок, присвячений правовому регулюванню взаємодії ЗМІ з органами влади (Ю.В. Нестеряк, 2011; Т.М. Слинська, 2012); діяльності ЗМІ як суб'єктів авторського права (О. А. Баранов, 2012; Р.О. Денисова, 2011; І.В. Зайцева-Калаур, 2011; М.Я. Остапчук, 2012; О. І. Харитонова, 2011); правовому регулюванню мовної політики в засобах масової комунікації (О.А. Баранов, 2016; Т.О. Приступенко, 2018, 2019).

Невід'ємною компонентою системи дослідження правового регулювання діяльності медій є наукові розвідки, присвячені аналізу зарубіжного досвіду щодо законодавчого забезпечення роботи ЗМІ. Мова йде про

вивчення таких питань, як міжнародно-правові стандарти регулювання в сфері інформаційних відносин, медій та їх застосування у вітчизняному праві (В.В. Середюк, 2009; В.А. Ліпкан, 2012; К.Ю. Примаков, 2016), узагальнення міжнародних принципів законодавчого регулювання медіа (З.О. Кукіна, 2011; Ю.В. Нестеряк, 2015); інституційне забезпечення права на інформацію в законодавстві ЄС (О.В. Цимбалюк, 2014); напрями адаптації вітчизняного авторського права до законодавства ЄС (Ю.М. Капіца, 2019); адаптацію вітчизняного законодавства в сфері захисту журналістів та правового регулювання ЗМІ до законодавства ЄС (О.В. Каплій, 2016, 2018); міжнародні стандарти щодо уникнення мови ворожнечі у матеріалах ЗМІ (О.Бондаренко, 2015); парадигми обмеження свободи масової інформації у європейській та американській практиці (В.В. Середюк-Буз, 2011), тощо.

У контексті європейської інтеграції України важливим є науковий доробок, присвячений особливостям державного регулювання медій в Європейському Союзі. Так, в дослідженнях А.В. Кострубіцької [10] проводиться ґрунтовне вивчення специфіки національних моделей державного регулювання засобів масової комунікації з урахуванням форм власності, представлено практичні пропозиції з вдосконалення чинного законодавства України, яке регулює діяльність ЗМК, та приведення його норм до стандартів ЄС.

Розвиток науково-технічного прогресу та цифровізація суспільства обумовили тенденції конвергенції існуючих медіа та появи так званих «нових медій», відмінною рисою яких можна виділити використання «інтернет-технологій, інтерактивність та можливість користувача генерувати власний контент» [13, с. 115].

Актуалізація питання правового регулювання електронних ЗМІ в науковому дискурсі знайшла відображення у дослідженнях щодо становлення та перспектив правового регулювання нових медіа (Ю.П. Бурило [1]; О.В. Каплій [8]; Г.М. Красноступ [11]); досвіду ЄС в регулюванні діяльності конвергентних медіа (Л.М. Мудрак [14]), проблем правового регулювання ЗМІ в інтернеті (В.Ю. Мільо [13]; А.О. Ярош [30]).

Зокрема, у дисертаційному дослідженні О.В. Каплій «Конституційно-правові засади організації та діяльності засобів масової інформації в Україні» [8] (2014 р.) було вперше обґрунтовано необхідність віднесення інтернет-ЗМІ до засобів масової інформації та відзначено необхідність комплексного міжнародного підходу до вирішення питання правового регулювання діяльності інтернет-медіа через транскордонний характер інтернету.

М.Р. Чалабієва, вивчаючи конституційно-правовий статус електронних засобів масової інформації (2019 р.), обґрунтовує належність соціальних мереж до інтернет-ЗМІ та наголошує на особливому значенні нових медіа в «системі організаційно-правових гарантій прав і свобод людини і громадянина» [27, с. 16].

ґрунтовний внесок у вивчення та узагальнення вітчизняних правознавчих досліджень та вітчизняного журналістикознавчого дискурсу щодо правового регулювання діяльності мас-медіа було зроблено в роботах Л.І. Данчі [5; 6]. Досліджуючи наукові розробки у сфері правового регулювання медій, автор доходить висновку, що «наявні правознавчі розвідки охоплюють усі ланки мас-медійної діяльності щодо створення, збирання, одержання, зберігання, використання, поширення інформації» [5, с. 11], а в журналістикознавстві відбувається

конвергенція «журналістико-наукових та правових досліджень і поява публікацій, наближених до юридичного дискурсу» [6, с. 109]. Погоджуючись з висновками автора, варто наголосити на тенденціях долучення до наукового дискурсу експертної спільноти – як з боку юристів-практиків, так і з боку медійників.

Необхідність подальшого розвитку правової бази регулювання діяльності медій відповідно до умов сучасності обумовлює розширення дискурсу з суто наукового до науково-експертного, коли до обговорення активно залучаються медійні експерти-практики та громадські організації. Зокрема, протягом останнього року увага науково-експертної медіа-спільноти була прикута до нового Закону «Про медіа» [21], проект якого було подано до Верховної Ради України 27.12.2019 р. Незважаючи на численні доопрацювання та внесення правок, журналісти та громадські організації наголошують, що законопроект і досі «обмежує свободу слова в Україні» [7].

Висновки. Таким чином, різноманітність правовідносин, які виникають під час роботи засобів масової комунікації та журналістської діяльності, обумовлюють широкую предметну сферу охоплення наукового дискурсу щодо правового регулювання діяльності медій. Дослідження вітчизняних науковців стосуються юридичних

аспектів захисту права на свободу слова та права на інформацію, запобігання перешкоджанню законній професійній діяльності журналістів, аналізу зарубіжного досвіду щодо законодавчого забезпечення роботи ЗМІ; врегулювання питань мовної політики, авторського права та взаємодії медій з органами влади; враховують необхідність більш детального вивчення особливостей державного регулювання медій в ЄС в контексті євроінтеграційного вектору розвитку України та правового регулювання обмежень висвітлення інформації через воєнні дії на Сході України; охоплюють актуальні завдання здійснення наукових розвідок щодо правового регулювання нових медій та масових соціальних комунікацій в мережі інтернет.

Як і суспільне життя, науковий дискурс трансформується та набуває сучасних рис. Зокрема, відбувається конвергенція правознавчих розвідок із результатами журналістико-наукових досліджень, коли вивчення правового регулювання діяльності медій набуває більш прикладного характеру та враховує соціальні аспекти (свобода слова, суспільні цінності тощо). Особливо слід наголосити на активізації процесів залучення експертної медіа-спільноти до обговорення правових питань роботи засобів масової комунікації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бурило Ю.П. Господарсько-правові засади інформаційної діяльності : монографія. К. : НДІ приват. права і підприємництва ім. акад. Ф. Г. Бурчака НАПрН України, 2013. 343 с.
2. Бусол О.Ю. Медіа-корупція в Україні: проблема криміналізації // Інформація і право, 2016. № 1. С. 102-109.
3. Галаджун З.В. Правові норми журналістики України: навч. посіб. Львів: Сполом, 2016. 190 с.
4. Галаджун З.В. Межі права на свободу слова: юридичний аспект соціальної відповідальності засобів масової інформації // Наукові записки Інституту журналістики: науковий збірник / за ред. В.В. Різуна. К. : КНУ імені Тараса Шевченка, 2010. Т. 41. С. 157-164.
5. Данча Л.І. Правове регулювання діяльності мас-медіа у світлі вітчизняних правознавчих досліджень 1990–2010-х рр. // Інформаційне суспільство, 2016. Вип. 24. С. 6-13.
6. Данча Л.І. Проблема правового регулювання діяльності мас-медіа у вітчизняному журналістико-науковому дискурсі 1990–2010-х рр. // Держава та регіони. Серія : Соціальні комунікації, 2016. № 4. С. 106-111.
7. Журналісти та громадські організації просять Верховну Раду не розглядати законопроект про медіа. ГО «Детектор медіа». 14.12.2020. <https://detector.media/community/article/183330/2020-12-14-zhurnalisty-ta-gromadski-organizatsii-prosyat-verkhovnu-radu-ne-rozglyadaty-zakonoproiekt-pro-media-zvernennya/>
8. Каплій О.В. Конституційно-правові засади організації та діяльності засобів масової інформації в Україні. : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02; кер. роботи Б. А. Пережняк; Нац. ун.-т Одеська юридична академія». Одеса, 2014. 196 с.
9. Каплій О.В. Посилення кримінальної відповідальності за вчинення злочинів проти журналістів у світлі адаптації законодавства України про діяльність ЗМІ до європейських стандартів // Новітні кримінально-правові дослідження-2016 : зб. наук. пр. / відп. ред. О. В. Козаченко. Миколаїв : Ліон, 2016. С. 74–78.
10. Кострубіцька А.В. Особливості державного регулювання діяльності засобів масової комунікації у Європейському Союзі : дис. ... канд. наук з держ. упр. : 25.00.02 «Механізми державного управління»; Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. Київ, 2017. 203 с.
11. Красноступ Г.М. Нові медіа: становлення та перспективи правового регулювання//Інформація і право, 2012.№2.С.29–32.
12. Мартюк А.С. Право на інформацію як особисте немайнове право фізичних осіб // Південноукраїнський правничий часопис, 2014. № 3. С. 98-100.
13. Мільо В.Ю. Проблеми правового регулювання діяльності «нових медіа» // Інформаційна безпека людини, суспільства, держави, 2017. № 1. С. 114-123
14. Мудрак Л.М. Конвергентні медіа як об'єкт державного регулювання: досвід ЄС//Державне управління: теорія та практика, 2013. № 1: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Dutp_2013_1_19
15. Нестеренко О.В. Конституційне право на доступ до інформації: сутність, зміст та обсяг // Юридична Україна, 2008. № 3. С. 26-32.
16. Павликівський В.І. Світові стандарти свободи слова та їх значення для вдосконалення кримінального законодавства України // Вісник Асоціації кримінального права України, 2014. №2 (3). С. 197-207.
17. Петрова Н.І. Медіа-право / Н.І. Петрова, В. Якубенко. К.: Київська типографія, 2007. 276 с.
18. Письменський Є.О. Злочини у сфері професійної діяльності журналістів у контексті забезпечення потреб українського суспільства на сучасному етапі його розвитку // Вісник Кримінологічної асоціації України, 2016. №1 (12). С. 90–103.
19. Поклонська О.І. Журналіст як суб'єкт інформаційних відносин: конституційно-правовий аспект [Текст] : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02. наук. кер. роботи Т. М. Слінько ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків : б. в., 2018. 208 с.
20. Приступенко Т.І. Права та свободи журналістів у контексті кримінального кодексу України // Образ, 2018. Вип. 3 (29). С. 60-66.
21. Про медіа. Проект Закону № 2693-д від 02.07.2020 (у доопрацьованій редакції). http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=69353
22. Савінова Н.А. Кримінально-правова політика забезпечення інформаційного суспільства в Україні : дис. на здобуття наук степеня д-ра юрид. наук : спец. 12.00.08. «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право». Львів, 2013. 510с.
23. Свобода слова в умовах інформаційної війни та збройного конфлікту / А.Б. Блага, О.А. Мартиненко, Б.С. Мойса, Р.В. Шутов; за заг. ред. О.А. Мартиненка/ Українська Гельсінська спілка з прав людини. К., 2017. 85 с.

24. Середюк В.В. Свобода масової інформації: конституційно-правовий аспект : дис. ... на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : 12.00.02. Харків, 2010. 200 с.
25. Систематизація інформаційного законодавства України : [Монографія] / В.А. Ліпкан, В.А. Залізник / За заг. ред. В.А. Ліпкана. К. : ФОП О.С. Ліпкан, 2012. 332 с.
26. Цимбалюк В.С. Мас-медіа право в інформаційному суспільстві // Інформація і право, 2011. № 1. С. 30–33.
27. Чалабієва М.Р. Конституційно-правовий статус електронних засобів масової інформації. [Текст]: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.02. Харків. нац. ун-т ім. В.Н.Каразіна. Харків, 2019. 206с.
28. Шаблюстий В.В. Законна професійна діяльність журналіста як «новий об'єкт кримінально-правової охорони» // Вісник Кримінологічної асоціації України. 2015. № 2 (13). С. 78–84.
29. Штурхецький С.В. Особливості дотримання журналістських стандартів під час висвітлення бойових дій // Інформаційне суспільство, 2016. № 23. С. 25-30.
30. Ярош А.О. Засоби масової інформації в інтернеті: проблеми правового регулювання // Інтеграція юридичної науки і практики як основа сталого розвитку правової системи : матер. міжнар. наук.-практ. конф., 8-9 листопада 2018 р. Дніпро, 2018. С. 155–158.

REFERENCES

1. Burylo Yu.P. Economic and legal principles of information activity: a monograph. K.: Private Research Institute. law and entrepreneurship. acad. F.H.Burchaka NAPrN of Ukraine, 2013. 343p.
2. Busol O.Yu. Media corruption in Ukraine: the problem of criminalization // Information and Law, 2016. Is. 1. P. 102-109.
3. Haladzhun Z.V. Legal norms of journalism of Ukraine: textbook. way. Lviv: Spolom, 2016. 190 p.
4. Haladzhun Z.V. Limits of the right to freedom of speech: the legal aspect of social responsibility of the media // Scientific notes of the Institute of Journalism: a scientific collection / ed. V.V. Rizuna. K.: Taras Shevchenko National University, 2010. T. 41. S. 157-164.
5. Dancha L.I. Legal regulation of mass media activity in the light of domestic legal research of 1990-2010 // Information society, 2016. Is. 24. pp. 6-13.
6. Dancha L.I. The problem of legal regulation of mass media activity in the domestic journalistic discourse of 1990-2010 // State and regions. Series: Social Communications, 2016. Is. 4. P. 106-111.
7. Journalists and public organizations ask the Verkhovna Rada not to consider the media bill. NGO «Media Detector». 12.14.2020 <https://detector.media/community/article/183330/2020-12-14-zhurnalisty-ta-gromadski-organizatsii-prosyat-verkhovnu-radu-ne-rozglyadaty-zakonoproiekt-pro-media-zvemennya/>
8. Kaplii O.V. Constitutional and legal principles of organization and activity of mass media in Ukraine: dis. ... cand. legal sciences: 12.00.02; ker. works by B.A. Perezhnyak; Nat. University of Odessa Law Academy. Odessa, 2014. 196 p.
9. Kaplii O.V. Strengthening criminal liability for crimes against journalists in light of the adaptation of Ukrainian legislation on the media to European standards // Latest criminal law research-2016: collection. Science. etc. / resp. ed. O.V. Kozachenko. Mykolaiv: Ilion, 2016. P. 74–78.
10. Kostrubitska A.V. Features of state regulation of the media in the European Union: dis. ... cand. Sciences of the state control: 25.00.02 «Mechanisms of public administration»; Nat. acad. holding ex. under the President of Ukraine. Kyiv, 2017. 203 p.
11. Krasnostup H.M. New media: formation and prospects of legal regulation // Information and law, 2012. Is. 2. P. 29–32.
12. Martiuk A.S. The right to information as a personal non-property right of individuals // South Ukrainian Law Journal, 2014. Is. 3. P. 98-100.
13. Milo V.Iu. Problems of legal regulation of the activities of «new media» // Information security of man, society, state, 2017. Is.1. P. 114-123
14. Mudrak L.M. Converged media as an object of state regulation: the experience of the EU // Public administration: theory and practice, 2013. Is. 1: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Dutp_2013_1_19
15. Nesterenko O.V. Constitutional right to access to information: essence, content and scope // Legal Ukraine, 2008. Is. 3. P.26-32.
16. Pavlykivskiy V.I. World standards of freedom of speech and their significance for the improvement of criminal legislation of Ukraine // Bulletin of the Association of Criminal Law of Ukraine, 2014. Is. 2 (3). P. 197-207.
17. Petrova N.I. Media law / N.I. Petrova, V. Yakubenko. K. : Kyiv Printing House, 2007. 276 p.
18. Pysmenskiy Ye.O. Crimes in the field of professional activity of journalists in the context of meeting the needs of Ukrainian society at the present stage of its development // Bulletin of the Criminological Association of Ukraine, 2016. Is.1(12). Pp.90–103.
19. Poklonskaya O.I. Journalist as a subject of information relations: constitutional and legal aspect [Text]: dis. ... cand. legal sciences: 12.00.02. ker. works by T.M. Slinko; National law University Yaroslava Mudroho. Kharkiv: b. v., 2018. 208 p.
20. Prystupenko T.I. Rights and freedoms of journalists in the context of the Criminal Code of Ukraine // Obraz, 2018. Is. 3 (29). P. 60-66.
21. About the media. Draft Law № 2693-d dated 02.07.2020 (as amended). http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=69353
22. Savinova N.A. Criminal-legal policy of providing information society in Ukraine: dis. for the degree of Dr. legal sciences: 12.00.08. «Criminal law and criminology; criminal executive law». Lviv, 2013. 510p.
23. Freedom of speech in the conditions of information war and armed conflict / A.B. Blaha, O.A. Martynenko, B.S. Moisa, R.V. Shutov; za zah. red. O.A. Martynenka / Ukrainian Helsinki Human Rights Union. K., 2017. 85 p.
24. Serediuk V.V. Freedom of mass information: constitutional and legal aspect: dis. ... cand. legal sciences : 12.00.02. Kharkiv, 2010. 200 p.
25. Systematization of information legislation of Ukraine: [Monograph] / V.A. Lipkan, V. A. Zalizniak / For the general. ed. V.A. Lipkana. K.: FOP O.S. Lipkan, 2012. 332 p.
26. Tsybaliuk V.S. Mass media law in the information society // Information and Law, 2011. Is. 1. P. 30–33.
27. Chalabiieva M.R. Constitutional and legal status of electronic media. [Text]: dis. ... cand. legal sciences: 12.00.02. Kharkiv. nat. Univ. V. N. Karazina. Kharkiv, 2019. 206 p.
28. Shablysty V.V. Legal professional activity of a journalist as a "new object of criminal law protection" // Bulletin of the Criminological Association of Ukraine. 2015. № 2 (13). Is. 78–84.
29. Shturkhetyskiy S.V. Peculiarities of observance of journalistic standards during the coverage of hostilities // Information Society, 2016. Is. 23. P. 25-30.
30. Yarosh A.O. Mass media on the Internet: problems of legal regulation//Integration of legal science and practice as a basis for sustainable development of the legal system: mater. international scientific-practical Conf., November 8-9, 2018. Dnipro, 2018. P. 155–158.

Legal regulation of media activity in the context of scientific discourse

T. O. Prystupenko

Abstract. The subject area of scientific discourse on the legal regulation of media activities is considered. The specifics of the scientific discourse on ensuring the right to freedom of speech, regulating the work of journalists, preventing violations of freedom of speech, the need to limit the coverage of information, analysis of foreign experience in legislative support of the media, legal regulation of electronic media. The tendencies of involvement of the expert community in the scientific discourse - lawyers-practitioners, journalists, representatives of the media and public organizations - are revealed.

Keywords: media, media activity, legal regulation, scientific discourse, mass media.

«Харківський» правопис на сторінках газети «Волинь» (1941–1944 рр.)

Р. В. Радчик

Інститут журналістики, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна
Corresponding author. E-mail: ra-vit@ukr.net, <https://orcid.org/0000-0002-9883-9984>

Paper received 15.01.21; Accepted for publication 28.01.21.

<https://doi.org/10.31174/SEND-HS2021-249IX44-13>

Анотація. У статті досліджуються основні положення соборного Українського правопису 1928 року у публікаціях рівненської газети «Волинь» (1941–1944 рр.), яка виходила у світ під час німецької окупації України. Актуальність дослідження зумовлена потребою показати боротьбу українських патріотів у цей складний історичний період за утвердження істинної української мови як мови ідентичності нації. Зосереджується увага на тому, що через багато років, українській мові було повернуто її істинну графіку, орфографію та пунктуацію.

Ключові слова: газета, публікації, правопис, редакційний колектив, нація, читачі.

Вступ. Новий «Український правопис» Кабінет Міністрів України схвалив своєю постановою від 22 травня 2019 року. У передмові до нього зазначається: «Сучасна редакція Українського правопису повертає до життя деякі особливості правопису 1928 року, які є частиною української орфографічної традиції і поновлення яких має сучасне наукове підґрунтя» [14, с. 4].

У цій передмові Українська національна комісія з питань правопису подає історичну довідку щодо цього правопису: «У 1925 році уряд УСРР створив при Народному комісаріаті освіти Державну комісію для впорядкування українського правопису, а в 1927 році за наслідками роботи Всеукраїнської правописної конференції, що відбулася в Харкові, комісія підготувала проєкт всеукраїнського правопису, в опрацюванні якого взяли участь мовознавці з Наддніпрянщини й західноукраїнських земель. Від імені держави 6 вересня 1928 року цей Український правопис, який отримав неофіційну назву «харківський», затвердив нарком освіти УСРР Микола Скрипник. Та вже за кілька років після згорання політики «українізації» й самогубства Миколи Скрипника за вказівкою влади до «харківського» правопису внесли суттєві зміни, скасувавши низку його норм як націоналістичних і таких, що «покликані штучно відірвати українську мову від великої братньої російської». У 1933 році Народний комісаріат освіти УСРР схвалив інший правопис, який з незначними змінами й доповненнями (упродовж 1930-х рр., 1946, 1960 р.) діяв до 1989 року» [14, с. 3].

Як відомо, з алфавіту було вилучено букву г, яку було поновлено лише в новій редакції Українського правопису 1990 року. Тодішня радянська влада пильно стежила за дотриманням цього «нового» українського правопису у всіх сферах народногосподарського життя. Однак українські патріоти не визнавали цей радянський правопис, зокрема, письменники, літератори, які жили в еміграції і там писали свої твори. Можливість друкуватися «харківським» правописом, або, як ще його називають «скрипниківкою», в Україні з'явилася за часів німецької окупації (1941–1944 рр.). Досі остаточною кількістю періодичних видань, які виходили у світ під контролем німецьких властей не встановлено. Вчений К. Курилишин найбільш точно у своїх працях наблизився до істини, він встановив 365 назв легальної україномовної періодики, яка видавалася на окупованих німцями українських землях [4, с. 25].

Найбільш потужною серед усіх цих видань вважається газета «Волинь», яка виходила з 1 вересня 1941 року до 7 січня 1944 року у «столиці» Райхскомісаріату України – Рівному. За цей період до читачів надійшло 233 числа газети [11, с. 144].

Газету «Волинь» творили досвідчені, талановиті журналісти і письменники, які свого часу пройшли «журналістську школу» в еміграції, а також у «Літературно-науковому вістнику» та «Вістнику», які редагував Дмитро Донцов. Це – Улас Самчук, Олена Теліга, Роман Бжеський, Євген Маланюк, Неофіт Кибалюк, Анатоль Демо-Довгопільський, Андрій Мисечко, Олег Штуль та багато інших. «Редагували газету: вересень 1941 р. – березень 1942 р. (до арешту німцями) – Улас Самчук, березень-травень 1942 р. – Степан Скрипник, травень 1942 р. – липень 1943 р. – Андрій Мисечко, липень 1943 р. – січень 1944 р. – Петро Зінченко» [11, с. 26].

«Волинь» безкомпромісно стояла на позиціях соборності в умовах бездержавності української нації, брала на себе місію відстоювання національної ідентичності, ознакою якої є рідна українська мова.

Огляд публікацій з теми досліджень. Тему функціонування легальної української преси у період Другої світової війни і після її закінчення досліджували К. Курилишин [4–6], Н. Сидоренко [12]. Для теми дослідження важливими виявилися праці вчених С. Квіта [3], Л. Супрун [13], які ґрунтовно вивчали життя і творчість основоположника українського націоналізму Д. Донцова, а також дотримання ним у «Літературно-науковому вістнику» та «Вістнику» положень «харківського» правопису 1928 року. Проблематику соборного Українського правопису у своїх працях розглядають науковці Д. Данильчук [2], О. Пономарів [10], І. Мельник [7]. Однак аналіз публікацій з теми дослідження засвідчив недостатню увагу вчених-журналістикознавців до соборного Українського правопису, яким послуговувалися творці легальної української періодичної преси в роки Другої світової війни, ігноруючи, таким чином, тодішній чинний «радянський» український правопис.

Мета статті – визначити основні положення «харківського» соборного Українського правопису 1928 року, яких дотримувався редакційний колектив на сторінках газети «Волинь».

Матеріали дослідження. Дослідження ґрунтується на матеріалах газети «Волинь». Комплект газети знаходиться у книгосховищі Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (НБУВ).

Методи дослідження. Мета і завдання визначили методи дослідження, а саме: 1) історично-описовий (для проведення дослідження історії заснування й діяльності газети «Волинь»; 2) аналізу й синтезу (для з'ясування особливостей проблемно-тематичного наповнення публікацій газети); 3) контент-аналіз публікацій (для визначення наявності чи відсутності положень соборного Українського правопису); 4) диференціації (для визначення тематичних і жанрових особливостей газетних матеріалів); 5) індукції, дедукції, узагальнення (для визначення достовірної інформації на основі отриманих даних); 6) системно-хронологічний (для структуризації всіх фактів, подій і явищ у послідовному часовому зв'язку).

Результати і їх обговорення. 1 вересня 1941 року перше число газети «Волинь» надійшло до своїх читачів. У службовій частині газети в адресі редакції і адміністрації написано не Ровно, а Рівне. Головний редактор, відомий вже на той час письменник у Європі, Улас Самчук та видавці газети «Волинь» повернули історичну справжню назву міста – *Рівне*. А похідні слова від топоніма Рівне друкували так: *рівенчани, Рівенська область*.

У зв'язку з цим, доречно навести деякі віхи історичного розвитку і трансформації назви цього міста. Походження топоніма Рівне викликає неабияке зацікавлення, оскільки впродовж століть він зазнавав певних трансформацій. «Якщо ж говорити про прикметник «Ровное», то в українській мові він цілком закономерно перейшов у «Рівне». Далеко складніше відбувався цей перехід у топонімі «Ровное». Причиною цьому стали відомі історичні обставини. З моменту включення Волині до складу Речі Посполитої (XIV ст.) мова корінного населення, тобто староукраїнська, а згодом українська, перестала використовуватися як офіційний засіб спілкування. Відтак у вжитку українського населення поступово закріплюється польська форма «Рувне». З відходом Волині до Російської імперії 1795 року польську форму в офіційному використанні витіснила російська, спочатку «Ровное», а згодом «Ровно» [9, с. 2]. За Ризьким мирним договором між РСФРР і УСРР та Польщею 1921 року територія Рівненщини відійшла до Польщі [1, с. 1]. Після приєднання Західної України до Української РСР Указом Президії Верховної Ради СРСР від 04 грудня 1939 року створено Ровенську область з центром у м. Ровно [8, с. 3].

Після визволення Рівненської області від німецьких окупантів 2 лютого 1944 року місто знову отримало офіційну назву Ровно, а область – Ровенська. Однак 11 червня 1991 року постановою Президії Верховної Ради Української РСР №1183–ХІІ «Про приведення назви міста Ровно і Ровенської області у відповідність до правил українського правопису» згідно з якою місто Ровно іменувалося Рівне, а область – Рівненська. Мешканці міста отримали офіційну назву – рівняни [1, с. 2].

Розбудовуючи свою інформаційну діяльність у «столиці» Райхскомісаріату України – Рівному, журналісти газети «Волинь» взяли сміливий курс на утвердження українського народу як самодостатньої нації,

висунули неодмінну потребу україномовного об'єднання нації, відродження української державності.

Пріоритетного значення на сторінках «Волині» набуває питання української мови. У першому числі «Волині» повідомляється: «Міський Відділ організував місячні курси українознавства для всіх учителів без огляду на спеціальність. На цих курсах викладаються такі предмети, як: українська мова і література, історія України, географія України, німецька мова» (Без підпису. З діяльності Міського Відділу Народної Освіти у Рівному. Волинь. 1941. 1 верес. №1. С. 3.).

За два роки радянської влади в Західній Україні, і в Рівненській області зокрема, з ужитку було вилучено українську мову. Тотальна русифікація починалася зі шкіл. У статті «Наша школа» Надія Ішук викладає програму народної української школи, яка передбачала здобуття середньої освіти протягом не десяти, а дванадцяти років. Авторка зауважує: «... беремо приклад з заходу, а не зі сходу». Надія Ішук переконливо доводить, що русифікація у школах радянською владою проводилася методично і цілеспрямовано: «За поляків, якщо ми мали українську школу, то це була властиво школа не українська, а тільки школа з українською викладовою мовою. Те саме було за радянської влади. Школа носила назву української, але виховувалось дітей в інтернаціональному дусі, плекалась любов до соціалістичної батьківщини, а властиво кажучи, до Росії. Вчительки східних областей, яких прибувало все більше і більше, говорили між собою майже завжди російською мовою. Дуже часто і до дітей звертались російськи, про чистоту української мови не дбали, навіть на лекціях часто вживали не тільки русицизми, а просто такі російські слова і речення. Здавалось ось-ось школа стане російською».

Тепер ми можемо і мусимо плепати в наших дітях любов до рідного слова, рідної пісні, до рідних звичаїв, до рідної історії та природи» (Надія Ішук. Наша школа. Волинь. 1941. 14 верес. №3. С. 3).

Продовжуючи тему української школи, В. Штуль у статті «Про роботу школи» говорить про те, що в большевицькій школі з української дитини мали зробити советську дитину. Автор категорично стверджує те, що «... виховання української дитини можемо доручити тільки учителям – українцям» (В. Штуль. Про роботу школи. Волинь. 1941. 30 жовт. №11. С. 2.).

У публікації «Чистота мови» йдеться про те, як Польща і Москва нищили українську мову. Автор наголошує на тому, що за два роки большевицького панування українську мову засмічено так, що її не впізнати: «В нашу мову вкралися різні чужі слова – русицизми й польонізи. Зустрінете такі вивіски: *церульня, цирульня, цілюрня, целюрня*, крім цього, *голярня, фризієрня й парикмахерская*. Але ілюструю один з випадків, що доказує страшну неправильність і засмічення нашої мови. Ви скрізь почувте, навіть від самих же українців, якесь дуже кумедне слово, яке такі цілком не підходить до українського – «*талончик*». Довго думав поки зрозумів, що це звичайний *квиток*» (Василь Штуль. Чистота мови. Волинь. 1941. 28 верес. №5. С. 3.).

Історичне розслідування заборони української мови провів Характерник (Роман Бжеський) у публікації

«Мова – як дзеркало душі та знаряд культури». Він, зокрема, пише: «Ще задовго до Валуєва москвини ліквідували нашу мову в літературі, науці та церкві, а згодом думали вони, простий народ, коли вчитиметься – не матиме інших книжок, як московські і так зникне українська мова, а народ перетвориться на «руських» гіршого гатунку (інородцев)» (Характерник. Мова – як дзеркало душі та знаряд культури. Волинь. 1942. 12 лют. №12(40). С. 3).

«Політичне шкідництво на мовному фронті», – таку назву має публікація, в якій автор Характерник розповідає жахливі факти боротьби комуністичної влади проти вживання української мови і, в першу чергу, проти її носіїв. Автор говорить про те, що було ліквідовано у 1930 році знавців української мови як «мовних контрреволюціонерів», доведено до самогубства відомих українських письменників. А в 1933 році Хвиля і Каганович заявили, що «відрив української мови від мови російської» є найбільшим політичним злочином. Того ж року різними документами більшовицька влада заборонила до вжитку питомі українські слова в літературі та науковій термінології. Автор наводить заборонені українські слова і їх заміну російськими відповідниками: «Гасло – сигнал, *первень* – елемент, *осередок* – центр, *осередок* *многокутника* – центр многоугольника, *летюча зоря* – падаюча звізда, *мряковиння* – туманність, *поперечник* – діаметр, *стіжок* – конус, *рівнобіжний* – паралельний, *фарбоприскач* – аерографчик, *шолом* – каска, *ливарня* – літейний завод, *бляхарня* – жестианний завод, *пішоход* – тротуар, *охайність* – чистоплотність і т. д.» (Характерник. Політичне шкідництво на мовному фронті. Волинь. 1942. 26 лют. №16(44). С. 3.).

У відгуку на «Історичний календар» Ваврисевича автор звертає увагу читачів на те, що в ньому використані такі московські слова, тобто, русицизми: *яд*, *челюсть*, *рвотне*, *раствор*, *касторове масло*, *слабільне*, *осторожно*, *чесотка*, *трецини*, *вздуття*, *понос*, *запор*, *наружні*, *єслі*, *напиток*, *лічить*, *палачі*, *тюремцики* і безліч інших. А також у цьому тексті вживаються і польські слова: *бутелька*, *влохи*, *хінчик*, *килишок*, *женячка* тощо (Цет. Волинський Народний Календар. Волинь. 1942. 5 лют. №10(38). С. 3.).

Історію виникнення і творення впродовж століть української мови розповідає у матеріалі «Три правописномовні шкідники» автор Характерник. На його думку, потрібно очищати українську мову від русицизмів і полонізмів. Він безкомпромісно аргументує: «Те ж торкається «г» твердого. Коли наш народ від віків мав «г» тверде і «г» м'яке (гніт і гніт) і навіть у літописах знайдено графічно подану цю різницю – то нащо ми маємо уподібнювати нашу азбуку до московської? Тільки тому, що це подобається Кагановичам?» (Характерник. Три правописномовні шкідники. Волинь. 1942. 19 берез. №21(49). С. 3.).

У багатьох матеріалах газети «Волинь» знаходимо слова, які були вилучені з українського правопису в 1933 році. Наприклад: «Непомітно в'їжджаємо на залізничний *двірець* у Ковелі» (В. Штуль. Вражіння з Ковельщини. Волинь. 1941. 13 листоп. №15. С. 3.); «Вони виготовили чорну листу усяких «небезпечних» книжок і згідно з цим індексом усували їх з *книгозбірень*» (Без підпису. Доля книжки за большевиків. Волинь. 1941.

11 груд. №23. С. 4.); «Молодь мусить розуміти, що історія кожної хвилини може подарувати нам нові Крути і було б дуже недоцільним, коли б та своєрідна гола героїка без знань, без підготовки, без творчого і послідовного організованого *первня* перейшла у нашу традицію» (Улас Самчук. Крути. Волинь. 1942. 25 січ. №7(35). С. 1.); «Більше уваги приділяти справам *руханки*, спортив» (Василь Штуль. За розуміння фізичного виховання. Волинь. 1941. 12 жовт. №7. С. 2.).

Редакційний колектив і позаштатний актив редакції газети «Волинь» протягом усіх років її виходу у світ дотримувалися соборного правопису 1928 року («скрипниківки»).

У словах грецького походження дотримувалися написання літери «т», а не «ф». Наприклад: «Співець українських *Атен*, коваль українського слова» (Голос. Микола Зеров. Волинь. 1942. 5 квіт. №26(54). С. 5.); «На сцені – ліворуч, біля *катедри*, у живих польових та лісових квітах портрет поетки, намальований визначним українським малярем Фотієм Красицьким» (Без підпису. Свято Лесі Українки у Києві. Волинь. 1943. 30 верес. №76(206). С. 3.); «Але... Так склалися події, так своєрідно укладалася історія, що Київ для мене протягом десятків років був лише далекою, майже недосяжною мрією. Інколи я чув його на хвилях *етеру*» (П. Б. Кризь бурю й сніг. Репортаж з поїздки до Києва. Волинь. 1941. 30 листоп. №20. С. 2–3); «Почав Хвильовий як співець-романтик революції, але вже швидко *патос* вирівнюється серед сірих буднів революції, що їх так природньо почав він описувати» (Без підпису. Микола Хвильовий. Волинь. 1943. 10 жовтня. №79(209). С. 3.); Заголовок: «Українська *мітольогія* (про яку ще наука не знає)» (А. Демон-Довгопільський. Волинь. 1941. 9 листоп. №14. С. 4.).

Зберігали літеру «е» у словах іншомовного походження. Наприклад: «Бути *європейцем* це значить бути і українцем. Бо мова матері і духовість народу це по суті і є те, що так вирізняє *європейську* людину та робить її безкомпромісовою. ... Це є те і тільки те, що є властиве цілому нашому суходолові, який на *мані* має назву – *Європа*» (Улас Самчук. Європа. Волинь. 1942. 1 лют. №9(37). С. 1.). Заголовок: «*Еспанська* колоніальна держава» (Без підпису. Волинь. 1943. 5 груд. №95(225). С. 2.).

Пом'якували літеру «л». Наприклад: «Таким чином 1 *кляса* народної школи йде нормально за новою програмою і за 12 літ кінчає середню школу» (Надія Ішук. Наша школа. Волинь. 1941. 14 верес. №3. С. 3); «Спілка Українських Письменників у Києві, на чолі якої стоїть Олена Теліга, знана поетка, дня 17. І. 1942 р. урухомила Літературний *Клуб*» (Без підпису. Спілка письменників. Волинь. 1942. 1 лют. №9(37). С. 4.); «Але героїзм, що складається з одного наставлення, без якихось конкретних чинів, які б нас зброїли та закріпляли на *плянеті*, порожні звуки» (Улас Самчук. Героїзм наших днів. Волинь. 1941. 14 груд. №24. С. 1.). Заголовки: «Советська воєнна *фльота*» (Без підпису. Волинь. 1941. 19 жовт. №8. С. 2.); «Електрична *лямпочка* – німецький винахід» (Без підпису. Волинь. 1943. 5 груд. №95(225). С. 3.).

Дифтонги ай, ои передавали через ав, ов. Наприклад: «В Києві проектується 70 загальних шкіл, 33 середніх і урухолення університету зі всіма катедрами

та *авдиторіями*» (Петро Олійник. Київ живе новим життям. Волинь. 1941. 26 жовт. №10. С. 3.); «Ця надзвичайна жінка і винятково може не лише у нас, в тому ж вірші немов перекликається з великим Гете, з його «Фавстом» (Без підпису. Леся Українка. Волинь. 1943. 29 лип. №58(188). С. 3.).

У родовому відмінку іменників третьої відміни на -ть писали закінчення -и, а не -і. Наприклад: «Український народ давав і дає докази своєї здатності, своєї духовної потужності. У сназі і хотінню бути, у своїй всебічній творчості, яка в багатьох проявах перевищує спроможність інших народів» (Улас Самчук. Тим, що не можуть. Волинь. 1942. 26 листоп. №92(120). С. 3.); «Український народ зараз несе всі тягари війни. Бачить Бог, що вони нелегкі. Жертви *крови* і жертви майна зложені і ще далі будуть складатись нами на вітар цієї боротьби» (Улас Самчук. 22 січня. Волинь. 1942. 22 січ. №6(34). С. 1.); «Владика Полікарп, тепер уже архієпископ Луцький і Ковельський, очолює на цих землях велику всенародню ідею – незалежності Української Церкви від Москви, автокефальності нашої Церкви з її багатим у віках минулим, з її мовою народною, звичаями, витвореною нею релігійною культурою» (К. М. Десять років тому. Волинь. 1942. 8 квіт. №27(55). С. 2.). Заголовки: «70-річчя з дня смерті М. Максимовича» (Без підпису. Волинь. 1943. 3 черв. №42(172). С. 3.); «На полі *крови*. І советська спроба реабілітації Юди Іскаріота» (Хар-ник. Волинь. 1942. 5 квіт. №26(54). С. 4.); «Терор системою. Вінниця, як зразковий приклад діяльності НКВД» (Без підпису. Волинь. 1943. 22 лип. №56(186). С. 2.).

Дотримувалися написання слів з літерою «г» за словником Бориса Грінченка. Наприклад: «Ця надзвичайна жінка і винятково може не лише у нас, в тому ж вірші немов перекликається з великим Гете, з його «Фавстом» (Без підпису. Леся Українка. Волинь. 1943. 29 лип. №58(188). С. 3.). Заголовок: «Кращі врожаї на кращому ґрунті» (Без підпису. Волинь. 1942. 21 трав. №38(66). С. 3.).

Висновки. Комунікація – це соціально зумовлений процес передачі та сприйняття інформації в умовах міжособового й масового спілкування різними каналами за допомогою різноманітних комунікаційних засобів.

Основним інструментарієм кожного з них є, безумовно, мова. В українських ЗМК – українська мова. У загальному підсумку можна стверджувати, що мовна проблематика, яку порушували журналісти на сторінках газети «Волинь», знаходить своє вирішення впродовж років незалежності України. Насамперед повернуто історичну назву міста Рівне. З усного, і писемного мовлення практично зникли русизми та полонізми на території Рівненської області. Ті основні положення соборного правопису 1928 року, які так сміливо обстоювали у своїх текстах видавці і журналісти «Волині», у 2019 році унормовані як чинні сучасного Українського правопису. Зокрема, у новій редакції пропонуються такі новації. 1. Літери «Г» і «Ґ». Загалом лишається чинна орфографічна норма щодо вживання цих літер. Але щодо іншомовних імен та прізвищ людей ухвалено варіантне передавання звука [g] мови-джерела літерою «г» або «ґ» на розсуд мовця: (Васко да Гама, Вергілій, Гуллівер тощо і Васко да Гама, Вергілій, Гуллівер). 2. Літери «Ф» або «Т» на місці етимологічного «ТН». У словах грецького походження на місці літери «тета» мови-джерела віднині можна буде на свій вибір писати «ф» або «т»: анафема і анатема, ефір і етер, кафедра і катедра, міф, міфологія і міт, мітологія, Борисфен і Бористен. 3. «АУ» або АВ» на місці етимологічного АУ. Тут також передбачено варіантність написань: аудієнція і авдієнція, аудиторія і авдиторія, лауреат і лавреат тощо. 4. Закінчення іменників III відміни на -ть після приголосного та деяких інших. Тут запроваджується вживання закінчення -и (поряд із -і, як у чинному Українському правописі) у родовому та давальному відмінках: гідності, радості, незалежності, честі, *крови*, любови, осени, Білоруси, Руси. 5. Написання запозичень із латинським коренем -jest-. У цьому випадку – «без варіантів»: звукосполучення [je] передається в таких словах послідовно через українське «є»: об'єкт, траєкторія, проєкт, проєкція та інші.

Сучасні українські медіа потроху, хоча й не дуже активно, почали застосовувати у своїх публікаціях деякі положення «харківського» правопису 1928 року. Але це питання часу. У подальшому це питання потребуватиме прискіпливої уваги науковців, які б звернули увагу на здобутки та недоліки таких ЗМК.

ЛІТЕРАТУРА

1. Верменич Я. В. Рівненська область [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.history.org.ua/?termin=Rivnenska_oblast (дата звернення 01. 09. 2019).
2. Данильчук Дмитро. Аналізуємо новий «проект» правопису: від «скрипниківки» до новацій [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.chytomo.com/analizuiemo-novuj-proiekt-pravopysu-vid-skrupnykivky-do-novatsij/> (дата звернення 01. 08. 2019).
3. Квіт С. М. Дмитро Донцов. Ідеологічний портрет: монографія. Київ: ВЦ «Київський університет», 2000. 260 с.
4. Курилишин К. Українська легальна преса періоду німецької окупації (1939–1944 рр.): Історико-бібліографічне дослідження / НАН України. ЛНБ ім. В. Стефаника. Відділ україніки. Відділення «НДЦ періодики»; Наук. ред.-консульт. М. М. Романюк; Відп. ред. Л. В. Сніцарчук; у 2 т. Львів, 2007. Т. 1: А–М. 640 с.
5. Курилишин К. Українська легальна преса періоду німецької окупації (1939–1944 рр.): Історико-бібліографічне дослідження / НАН України. ЛНБ ім. В. Стефаника. Відділ україніки. Відділення «НДЦ періодики»; Наук. ред.-консульт. М. М. Романюк; Відп. ред. Л. В. Сніцарчук; у 2 т. Львів, 2007. Т. 2: Н–Я. 592 с.
6. Курилишин К. Українське життя в умовах німецької окупації (1939–1944 рр.): за матеріалами україномовної легальної преси: монографія / НАН України. ЛНБ ім. В. Стефаника. Львівське відділення Інституту української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського. Львів, 2010. 328 с.
7. Мельник Ігор. Соборний правопис 1928 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zbruc.eu/node/12449> (дата звернення 01. 08. 2019).
8. Місто Рівне. Адміністративно-територіальний поділ. Сторінки історії [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rivne.org/historfr.php> (дата звернення 31. 08. 2019).

9. Назва нашого міста (1990 рік) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rivne.org/history/rovno.php> (дата звернення 02. 09. 2019).
10. Пономарів О. Д. Українське слово для всіх і для кожного. Київ: Либідь, 2013. 360 с.
11. Радчик Р. В. «Літопис буремних днів»: видавництво «Волинь» (1941–1944 рр.) у ствердженні української державності: монографія. Рівне: Волинські обереги, 2006. 188 с.
12. Сидоренко Н. М. Національно-духовне самоствердження: У 3 ч. Ч.ІІІ. Національні часописи у «таборовому процесі» Європи після завершення Другої світової війни (Італія, Великобританія, Німеччина, Австрія, 1945–1950) Київ, 2000. 160 с.
13. Супрун Л. В. Мовноментальні особливості комунікаційної системи «Літературно-Наукового Вістника»: монографія. Вінниця: Вінницька обласна друкарня, 2012. 507 с.
14. Український правопис (2019) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/05062019-onovl-pravo.pdf>. (дата звернення: 03. 09. 2019).

REFERENCES

1. Vermenych, Y.V. (2019), «Rivne region», Encyclopedia of the History of Ukraine, available at: http://www.history.org.ua/?termin=Rivnenska_oblast (accessed 01.09.2019).
2. Danilchuk, D. (2018), «We analyze a new «project» of word spelling: from «skrypnykivka» to innovations», Chytomo: Kultura Chytannya ta Mystetstvo Knyhovydannya [Chytomo: Culture of Reading and Art of Book Publishing], available at: <http://www.chytomo.com/analizuiemo-novyj-projekt-pravopysu-vid-skrypnykivky-do-novatsij/> (accessed 01.08.2019).
3. Kvit, S.M. (2000), Dmytro Dontsov. An Ideological Portrait: a Monograph, VTs «Kyivstyi universytet», Kyiv, 260 p.
4. Kurylyshyn, K. (2007), Ukrainian Legal Press of the Period of German Occupation (1939–1944): Historical and Bibliographic Research, in Snitsarchuk, L.V. (Ed.), National Academy of Science of Ukraine, Vasyl Stefanyk National Scientific Library of Ukraine in Lviv, Department of Ukrainian Studies, Department «Scientific Research Center of Periodicals», in 2 vols., vol. 1: A – M, Lviv, 640 p.
5. Kurylyshyn, K. (2007), Ukrainian Legal Press of the Period of German Occupation (1939–1944): Historical and Bibliographic Research, in Snitsarchuk, L.V. (Ed.), National Academy of Science of Ukraine, Vasyl Stefanyk National Scientific Library of Ukraine in Lviv, Department of Ukrainian Studies, Department «Scientific Research Center of Periodicals», in 2 vols., vol. 2: H – Я, Lviv, 592 p.
6. Kurylyshyn, K. (2010), Ukrainian Life in Terms of German Occupation (1939–1944): Based on the Materials of the Ukrainian-Language Legal Press: a Monograph, National Academy of Science of Ukraine, Vasyl Stefanyk National Scientific Library of Ukraine in Lviv, Lviv Department of the Institute of Ukrainian Archaeography and Source Studies named after M.S. Hrushevskyyi, Lviv, 328 p.
7. Melnyk, I. (2013), «The cathedral orthography of 1928», Zbruc [Zbruch], available at: <https://zbruc.eu/node/12449> (accessed 01.08.2019).
8. Rivne.org (2019), «The city of Rivne. The administrative-territorial division. The pages of history», available at: <http://www.rivne.org/historfr.php> (accessed 31.08.2019).
9. Rivne.org (2019), «The name of our city (1990)», available at: <http://www.rivne.org/history/rovno.php> (accessed 02.09.2019).
10. Ponomariv, O.D. (2013), An Ukrainian Word For One and All, Lybid, Kyiv, 360 p.
11. Radchuk, R.V. (2006), «Chronicle of Stormy Days»: The Publishing House «Volyn» (1941-1944) in the Assertion of Ukrainian Statehood: a Monograph, Volynski oberehy, Rivne, 188 p.
12. Sydorenko, N.M. (2000), National-Spiritual Self-Assertion: In 3 Parts, Part III, National Magazines in «The Camp Space» of Europe after the Second World War (Italy, Great Britain, Germany, Austria, 1945–1950), Kyiv, 160 p.
13. Suprun, L.V. (2012), Linguistic Mental Features of the Communication System «Literary-Scientific Bulletin»: A Monograph, Vinnytska oblasna drukarnya, Vinnytsia, 507 p.
14. Ministry of Education and Science of Ukraine (2019), Ukrainian Orthography (2019), available at: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/05062019-onovl-pravo.pdf> (accessed 03.09.2019).

«Kharkiv» Orthography on the Pages of the Newspaper «Volyn» (1941-1944)

R. V. Radchuk

Abstract. The article studies the main provisions of the cathedral Ukrainian orthography of 1928 in the publications of the Rivne newspaper «Volyn» (1941-1944), which was published during the German occupation of Ukraine. The relevance of the study is caused by the need to show the struggle of the Ukrainian patriots in this difficult historical period for assertion of the true Ukrainian language as the language of national identity. The attention is focused on the fact that its true graphics, spelling and punctuation was returned to the Ukrainian language many years later.

Keywords: newspaper, publications, spelling, editorial staff, nation, readers.

SOCIAL SCIENCES

Концепт «УНІВЕРСИТЕТ» як структурний елемент образотворення української вищої школи (на прикладі тижневика «Освіта України»)

А. В. Волик

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Інститут журналістики, м. Київ, Україна
Corresponding author. E-mail: alina_mav@ukr.net

Paper received 06.02.21; Accepted for publication 18.02.21.

<https://doi.org/10.31174/SEND-HS2021-249IX44-14>

Анотація. У статті досліджено концептуальне поле концепту УНІВЕРСИТЕТ офіційного видання Міністерства освіти й науки України «Освіта України», проаналізовано його субконцепти, а також роль концептів у процесі образотворення. Визначено, що на сторінках «Освіта України» переважають субконцепти позитивного оцінного значення. Панівними субконцептами концептуального поля УНІВЕРСИТЕТ у газеті є РЕФОРМУВАННЯ ТА ЯКІСТЬ ОСВІТИ. За кількістю тематичних матеріалів вони є найбільшими й мають позитивне оцінне значення. Негативними або частково негативними є субконцепти КОРУПЦІЯ, ПЛАГІАТ, ДИСЕРТАЦІЯ, ФІНАНСУВАННЯ. Однак матеріали із такими субконцептами майже не зустрічаються, є поодинокими.

Ключові слова: образ університету, образотворення, публіцистичний образ, медіаобраз, концептуальне поле, субконцепт.

Вступ. Сьогодні університети стають повноцінними самостійними суб'єктами господарювання. Точиться серйозна конкурентна боротьба за абітурієнтів. Водночас найголовнішим фактором формування образу вищого навчального закладу є його присутність в інформаційному просторі, виразниками якого є ЗМІ, серед яких і видання владних структур. «Освіта України» – офіційна щотижнева друкована газета Міністерства освіти і науки України, висвітлює основні події в освітній сфері нашої держави, зокрема прийняття нових законів та поправок до них, зміни у правилах та механізмах проведення вступної кампанії, присудження премій та нагород видатним науковцям, нарахування студентських стипендій та фінансування наукових досліджень.

Ці наукові розробки можуть стати частиною ґрунтовного дослідження про процес творення образу університету, його специфіку, імідж українських вищих навчальних закладів, роль ЗМІ у формуванні образу університету в майбутніх абітурієнтів та студентів, вплив соціальних мереж на творення образу університету, у глобальній перспективі бути джерельною базою для створення практичного механізму формування образу вищих освітніх інституцій у суспільстві.

Мета. Окреслити концептуальне поле концепту УНІВЕРСИТЕТ тижневика «Освіта України», визначити емоційне забарвлення образу університету як інституції на сторінках видання.

Матеріали й методи. У статті використано такі загальнонаукові методи як порівняльно-історичний, описовий, класифікацій, а також спеціальний метод соціальних комунікацій – контент-аналіз. Джерельною базою дослідження є матеріали тижневика «Освіта України» про університет за 2017-2019 роки. Загальна кількість проаналізованих випусків – 100.

Короткий огляд публікацій по темі. Образ – специфічна для літератури і мистецтва конкретно чуттєва форма відображення дійсності [1, с. 396]. Джерельною базою нашого дослідження є публіцистичні матеріали,

які у свою чергу є виразниками саме публіцистичного або медійного образу.

Поняття медіаобразу стало предметом наукового дискурсу з 2000-х років. Науковці розмежовують медіа- та публіцистичний образи, розглядаючи останній через призму чуттєво-емоційної, художньої та естетичної площини [2; 3 с. 175], а медіаобраз – з боку іміджології та раціональної інформації в ЗМІ. Загалом, медіаобраз у дослідженнях пов'язують із «сукупністю емоційних і раціональних уявлень, заснованих на інформації, одержуваної з ЗМІ» [4, с. 42-44; 7, с. 93-96], а публіцистичний образ розглядають як його невід'ємну складову частину [8, с. 31-33].

Концепт є основоположним структурним елементом публіцистичного та медійного образів. Концепт – це будь-яка оперативна змістовна одиниця мислення (поняття, образ, схема дії), що існує в нашій психіці і, маючи статус пізнавальної категорії, виступає посередником між словами й екстралінгвальною дійсністю, а отже, є частиною нашого розуміння світу [5, с. 90-93; 9, с. 191-192]. Концепт охоплює всі наявні в тексті слова-асоціати, що репрезентують його [6, с. 211]. До прикладу, концепт УНІВЕРСИТЕТ у журналістському матеріалі може виражатися через слова-асоціати «альма-матер», «місце отримання знань», «вуз», «ВНЗ» та інші. Крім того, залежно від того, який концепт (позитивний чи негативний) є ключовим, текст, відповідно, може набувати того чи іншого оцінного значення.

Важливу роль у формуванні позитивного чи негативного образу матеріалу відіграють субконцепти – складники концептуального поля, які є наступними за величиною після концепту. Наприклад, такі субконцепти як ЗНАННЯ, УСПІХ, ТАЛАНТ, РОЗУМ, ДОПОМОГА, ТУРБОТА та інші формують позитивний образ університету у тексті, а КУМІВСТВО, ХАБАР, КОРУПЦІЯ – негативний.

Тобто, концепти та їхні субконцепти – складники структури публіцистичного твору, опорні точки, через призму яких формується образ журналістського мате-

ріалу та окремих об'єктів у ньому зокрема. Проводячи аналогію із аксіологічними моделями [6, с. 212], центральними метаконцептами є ДОБРО та ЗЛО, усі ж інші концепти й субконцепти є їхніми виразниками залежно від закладеної інформації та журналістського контексту. Аксіологічні моделі на рівні з концептами є структурними елементами публіцистичного образу. У своєму дослідженні ми взяли за основу аксіологічну модель «добре-погане», або ж «позитивне-негативне», оскільки такі моделі як «своє-чуже» і «старе-нове» майже не представлені в матеріалах тижневика «Осві-

та України».

Результати та обговорення. Методом суцільної вибірки було відібрано матеріали освітньої тематики про вищу школу за 2014-2018 роки. Загальна кількість матеріалів у газеті за 2014-2018 роки – 6935. Кількість статей, у яких виявлено концепт УНІВЕРСИТЕТ, – 507, із них, де образ вищої освіти є позитивним – 191, негативним – 22, нейтральним – 275. Амбівалентних текстів, у яких превалюють аксіологічні моделі «своє-чуже» і «старе-нове» – 19. Отримані дані у відсотковому значенні наведено в таблиці (Таблиця 1).

Видання	Чіткі тексти			Амбівалентні тексти
	Позитивні, %	Негативні, %	Нейтральні, %	
«Освіта України»	37	4	54	5

Таблиця 1. Кількісні показники вияву концепту УНІВЕРСИТЕТ на сторінках тижневика «Освіта України»

Перевагу позитивних матеріалів над негативними можна пояснити провладним спрямуванням видання, а значну кількість нейтральних за своїм емоційним значенням текстів – превалюванням інформаційних повідомлень над аналітичними матеріалами.

Рисунок 1. Концептуальні зв'язки концепту УНІВЕРСИТЕТ на сторінках тижневика «Освіта України»

Концептуальне поле поняття УНІВЕРСИТЕТ тижневика «Освіта України» складається із таких субконцептів як РЕФОРМУВАННЯ, РЕКТОР, СТУДЕНТ, ЗНО, ЗДОБУТКИ, МІЖНАРОДНА СПІВПРАЦЯ, ДИСЕРТАЦІЯ, ПЛАГІАТ, ЯКІСТЬ ОСВІТИ, ВОЛОНТЕРСТВО, ФІНАНСУВАННЯ, КОРУПЦІЯ, РЕФОРМУВАННЯ.

Лідером за кількістю згадок у текстах є Національний університет «Києво-Могилянська академія» – 112. Друге місце належить Київському національному університету імені Тараса Шевченка – 79. Під час підрахунку до уваги бралися не тільки матеріали, повністю присвячені конкретному ВНЗ, а й окремі згадки в інших текстах.

Образ Києво-Могилянської академії на сторінках «Освіти України» чітко характеризує цитата із статті Ольги Коваленко «Спудейський дух свободи» (Коваленко О. Спудейський дух свободи. – ОУ. – 2014 рік. – №19): «...не було в історії нашої країни іншої інституції, яка б справила більший вплив на розвиток освіти, науки, культури, ніж Києво-Могилянська академія». Цей ВНЗ в аналізованому виданні має виключно позитивний образ і зображується тільки через позитивні субконцепти. Наприклад: «Києво-Могилянська

академія – один з найкращих університетів країни, який завжди перебуває на передньому краї – і революцій, і реформ», «Адже могилянці – скрізь. Наші студенти, викладачі й випускники – дуже активні люди» (Галата С. В'ячеслав Брюховецький: не бійтеся заперечити собі. – ОУ. – 2015. – №31-32), «Так, ми домінуємо, – погоджується Андрій Мелешевич. – І що поганого в тому, що наші випускники стали депутатами чи міністрами?» (Галата С. «Конституція» Могилянці. – ОУ. – 2016. – №36). Отже, позитивний образ Києво-Могилянської академії позначають концептуальні характеристики *найкращий, передовий, активний, домінуючий*.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка також має виключно позитивний образ на сторінках видання «Освіта України», однак його основні концептуальні характеристики – *провідний, класичний* («Це один з провідних університетів України...Класичний і національний у повному значенні цих слів» (Класичний, національний і незалежний. – ОУ. – 2014. – №28), «...Коли йдеться про провідні університети – Київський національний...» (Короденко М. Наука за «Гамбурзьким рахунком». – ОУ. – 2017. – №18-19); «Традиційно найкращі результати серед українських вишів демонструє КНУ імені Тараса Шевченка. Він став єдиним нашим ВНЗ, що увійшов до Шанхайського предметного рейтингу» (Короденко М. Володимир Бугров: на результати хорошого рейтингу, як і на дзеркало, ображатися не варто. – ОУ. – 2017. – №29).

Києво-Могилянська академія і КНУ імені Тараса Шевченка не єдині університети, про які йдеться в «Освіті України». У матеріалах тижневика згадується про НТУУ «КПІ імені Ігоря Сікорського», НТУУ «ХНУ імені Григорія Сковороди», Донецький національний університет імені Василя Стуса, Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського, Національний медичний університет імені О. О. Богомольця й Національний авіаційний університет. Виразниками матеріалів про ці університети є субконцепти РЕФОРМУВАННЯ, ЗДОБУТКИ і навіть КОРУПЦІЯ. Так НТУУ «КПІ імені Ігоря Сікорського», НТУУ «ХНУ імені Григорія Сковороди» відомі своїми науковими розробками: «У ніч на 20 червня на навколосезонну орбіту виведено створений у НТУУ «КПІ» перший український наносупутник PolyITAN-1» (Наносупутник родом із КПІ. – ОУ. – 2014. – №24),

«Харківська політехніка – перший університет України, який володіє повним циклом процесів забезпечення енергоефективності й енергетичної автономії» (ВНЗ – за енергоефективність. – ОУ. – 2014. – №11). ДНУ імені Василя Стуса та ТНУ імені В. І. Вернадського були реорганізованими: «У 2015-му питання «евакуації на материк» стало невідкладним... Міністр освіти і науки України Сергій Квіт підписав наказ про організацію освітньої діяльності Таврійського університету на території, яку контролює Україна» (про ТНУ) (Галата С. Володимир Казарін: я оптиміст, ми повернемося до Криму. – ОУ. – 2016. – №1-2). НМУ імені О. О. Богомольця й Національний авіаційний університет називають субконцепт КОРУПЦІЯ: «У заяві йдеться, що Віталій Москаленко надавав розпорядження нараховувати собі щоквартальні премії. Таким чином з 2010 по 2014 рр. ректор незаконно заволодів коштами університету майже на 4 мільйони гривень» (про НМУ) (Екс-ректор під домашнім арештом. – ОУ. – 2014. – №46), «Земельна афера? Ні, не чули. Літаки за вдвічі більшу вартість? «Усе законно» (про НАУ) (Галата С. Жорстке приземлення. – ОУ. – 2015. – №34).

Незважаючи на велику кількість навчальних закладів, про які говориться у матеріалах тижневика та широку тематичну складову цих статей, усе ж більшу частину текстового наповнення «Освіти України» становлять матеріали загальної тематики – про реформування, якість освіти, вступ до університету, навчальний процес, студентське життя, плагіат, захист дисертацій та інше. Цим темам відповідають і однойменні субконцепти – РЕФОРМУВАННЯ, ЗНО, СТУДЕНТИ, ЯКІСТЬ ОСВІТИ, ПЛАГІАТ, ДИСЕРТАЦІЇ, останні тісно переплітаються між собою. Субконцепти РЕФОРМУВАННЯ та ЯКІСТЬ ОСВІТИ є найбільшimi за кількістю тематичних статей. Це можна пояснити провладним спрямуванням видання, його приналежністю до органів державної влади.

За матеріалами «Освіти України» ми зробили висновки, що реформування вищої освіти в Україні має на меті розширити автономію університетів, сформувати єдиний освітній європейський простір, демократизувати вплив міністерства на навчальний процес, покращити якість вищої освіти й модернізувати її формат. Тож, субконцепт РЕФОРМУВАННЯ є позитивним. Наприклад: «У 2014 році основними завданнями вищої освіти стануть запровадження європейських стандартів і рекомендацій щодо забезпечення її якості, формування єдиного освітнього простору» (Галата С. Дмитро Табачник: українські садочки і виші – одні з кращих. – ОУ. – 2014. – №1-2), «Дати університетам свободу, зробити їх справді автономними – ось той імпульс та головний інструмент, за допомогою якого відбуватимуться реформи» (Грузинський Д. Освітні реформи: реформування вищої освіти. – ОУ. – 2015. – №15), «Міністерство відмовляється від репресивних функцій і хоче бути партнером навчальних закладів для досягнення високої якості освіти. Ми відмовляємося від корупції як складової частини управління» (Сто кроків. – ОУ. – 2016. – №23).

ЯКІСТЬ ОСВІТИ: «Андрій Мелешевич має досить амбітну мету вивести академію у рейтинг 500 кращих

університетів світу» (Кулик Н. Андрій Мелешевич: наша мета – вивести могилянку в 500 кращих ВНЗ світу. – ОУ. – 2014. – №45), «Часто аспірантура була ефективною й готувала дуже непоганих фахівців. Але загалом відсоток тих, хто доходив до кінця і захищався, є досить маленьким» (Кулик Н. Андрій Мелешевич: наша мета – вивести могилянку в 500 кращих ВНЗ світу. – ОУ. – 2014. – №45), «Водночас Лілія Михайлівна констатує: на даний час у нас практично не працюють інструменти вимірювання реальної якості освіти» (Шулікін Д. рамковий закон: концептуальні питання. – ОУ. – 2015. – №21) «Загалом більшість студентів оцінили якість вищої освіти в Україні нижче середнього – у 2,8 бала за 5-бальною шкалою. Ця оцінка істотно нижча за ту, що була у 2011 році (3,5 бала)» (Шулікін Д. Про якість і корупцію. – ОУ. – 2015. – №24) «Наша діяльність спрямовуватиметься насамперед на розроблення та впровадження інструментів, процедур та заходів із забезпечення і підвищення якості освіти» (Корошенко М. На зміну дінз прийде служба якості. – ОУ. – 2017. – №41-42).

Якість освіти – одне із найважливіших положень закону «Про вищу освіту», якому необхідне реформування, механізм забезпечення якості університетської освіти потребує кардинальної трансформації. Її ми і спостерігаємо на сторінках видання «Освіта України»: 2014-2015 рр. – розуміння того, що існуючі інструменти вимірювання якості освіти неефективні, амбітні плани та очікування щодо виконання закону «Про вищу освіту»; 2016-2017 рр. – створення та діяльність НАЗЯВО і Служби якості, конкретні дії; 2018 р. – оцінка діяльності НАЗЯВО, «робота над помилками». Тож, концепт ЯКІСТЬ ОСВІТИ є і позитивним, і негативним одночасно.

Субконцепти ПЛАГІАТ і ДИСЕРТАЦІЯ на сторінках тижневика зустрічаються поодинокі, однак тісно переплітаються між собою й мають негативне емоційне забарвлення. Плагіат називають «ганебною практикою» (Боротьба з плагіатом. – ОУ. – 2014. – №42), «проблемою кожної конкретної людини», яка має сміливість називати себе науковцем» (Шулікін Д. За академічну чесність. – ОУ. – 2015. – №33), «великою проблемою на пострадянському просторі», «крадіжкою чужих думок» (Шулікін Д. За академічну чесність. – ОУ. – 2015. – №33), «новітнім трендом» ((Шулікін Д. Академічна чесність: практики ВНЗ. – ОУ. – 2017. – №18-19).

Плагіат є однією з основних ознак у концептуальному полі субконцепту ДИСЕРТАЦІЯ. Наприклад: «Ми також бачимо в інтернеті велику кількість оголошень із надання специфічних «послуг» – написання дисертаційних досліджень» (Шулікін Д. Андрій Гевко: ВНЗ, в якому працюють батько, син, брат – уся родина, не можна назвати здоровим. – ОУ. – 2014. – №30), «За останній рік виявлено 16 підроблених дипломів про вищу освіту, які не були підтверджені навчальними закладами» (Шулікін Д. Антикоруptionний вектор. – ОУ. – 2014. – №46), «Частина вчених сказали собі: стоп, покривати плагіат – це просто ганебно!» (Корошенко М. Андрій Гевко: плагіат починається не з дисертації. – ОУ. – 2014. – №46), «Усім добре відомо, що низка наших навчальних закладів просто друкує дипломи, – зауважив Прем'єр. – На

першому етапі ми позбавили ліцензій 70 ВНЗ» (10 хвилин про освіту. – ОУ. – 2016. – №31-32).

Оскільки нейтральні тексти не є емоційно забарвленими і не несуть у собі конкретної проблематики, детально розглядати ми їх не будемо.

Висновок. Тож, проаналізувавши концептуальне поле концепту УНІВЕРСИТЕТ тижневика «Освіта України» ми зробили висновок, що найбільші за кількістю тематичних матеріалів субконцепти, а саме РЕФОРМУВАННЯ і ЯКІСТЬ ОСВІТИ, є позитивними. Відповідно й образ університету як інституції теж має позитивне емоційне забарвлення. Негативні суб-

концепти мають другорядний характер, зустрічаються поодинокі.

За результатами дослідження можна дати таку збірну характеристику українському університетові як інституції:

- класичний, передовий, рейтинговий;
- автономний;
- орієнтований на європейські стандарти;
- постійно працює над підвищенням якості освіти та над її контролем;
- славиться своєю науковою діяльністю й розробками.

ЛІТЕРАТУРА

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. – К.: Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. – С. 396.
2. Желіховська Н. С. Теоретичне обґрунтування публіцистики як виду літературної діяльності у працях В. Здорогеги / Електронна бібліотека Інституту журналістики: зб. наук. праць. – 2006. – Доступ [05/02/21]. URL: <http://journlib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=1677>.
3. Здорогега В. Й. Мистецтво публіциста / В. Й. Здорогега. – К.: Радянський письменник, 1966. – С. 175.
4. Киричок А. В. Використання нових медіа у формуванні іміджу ВНЗ / А. В. Киричок // Вісник Книжкової палати. – 2015. – № 2. – С. 42-44.
5. Кубрякова Е. С. Концепт. Краткий словарь когнитивных терминов // Е. С. Кубрякова. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1996. – С. 90-93.
6. Кузнецова Т. В. Аксиологічні моделі мас-медійної інформації: монографія / Т. В. Кузнецова. – Суми: Університетська книга, 2010. – 304 с.
7. Марушак А. В. Политико-социальный образ России в американском медиапространстве / А.В. Марушак // Журналистский ежегодник. – 2012. – №1. – С. 93-96.
8. Пархоменко Я. А. Публіцистична складова медійного образу / Я. А. Пархоменко // Вісник електронних і друкованих ЗМІ. – 2015. – №1 (23). – С. 31-49.
9. Штерн І. Б. Вибрані топіки та лексикон сучасної лінгвістики. Енцикл. словник для фахівців з теоретик. гуманіст. дисциплін та гуманіст. інф-ки / І. Б. Штерн. – К.: АртЕк, 1998. – 191-195 С.

REFERENCES

1. Busel, V. (2005). Velykyi tлумachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy [Large explanatory dictionary of the modern Ukrainian language]. Kyiv: Perun.
2. Zhelikhovska, N. (2006). Teoretychne obgruntuvannia publitsystyky yak vyduliteraturnoi diialnosti u Pratsiakh V. Zdrovegy [Theoretical substantiation of journalism as a literary activity in the works of V. Zdrovega]. *Elektronna biblioteka Instytutu zhurnalistyky: zb. nauk. prats.* Retrieved from <http://journlib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=1677>.
3. Zdroveha, V. (1966). Mystetstvo publitsista [The art of the publicist]. Kyiv: Radianskyi pismennyk.
4. Kyrychok, A. (2015). Vykorystannia novykh media u formuvanni imidzhu VNZ [The use of new media in shaping the image of the university]. *Visnyk knyzhkovoї palaty*, 2, 42-44.
5. Kubryakova, E. (1996). Kontsept. Kratkiy slovar kognitivnykh terminov [Concept. A Concise Dictionary of Cognitive Terms]. Moskva: Izdatelstvo Moskovskogo universiteta.
6. Kuznietsova, T. (2010). Aksiolohichni modeli mas-mediinoi informatsii: monohrafiia [Axiological models of mass media information: monograph]. Sumy: Universytetska knyha.
7. Marushchak, A. (2012). Politiko-sotsialnyy obraz Rossii v amerikanskom mediaprostranstve [Political and social image of Russia in the American media space]. *Zhurnalistskiy ezhegodnik*, 1, 93-96.
8. Parkhomenko, Ya. (2015). Publitsystychna skladova mediinoho obrazu [Journalistic component of the media image]. *Visnyk elektronnykh i drukovanykh ZMI*, 1 (23), 31-49.
9. Shtern, I. (1998). Vybrani topiky ta leksykon suchasnoi lnhvistyky [Selected topics and lexicon of modern linguistics]. Kyiv: ArtEk.

The university concept as a structural element image creation of the ukrainian higher school (the weekly "Education of Ukraine" as axample)

A. V. Volyk

Abstract. The article explores the conceptual field of the concept UNIVERSITY of the official publication of the Ministry of Education and Science of Ukraine "Education of Ukraine", analyzes its subconcepts, as well as the role of concepts in the process of education. It is determined that the pages of "Education of Ukraine" are dominated by subconcepts of positive evaluation value. The dominant subconcepts of the conceptual field UNIVERSITY in the newspaper are REFORM AND QUALITY OF EDUCATION. In terms of the number of thematic materials, they are the largest and have a positive evaluation value. Negative or partially negative are the subconcepts CORRUPTION, PLAGIARISM, DISSERTATION, FINANCING. However, materials with such subconcepts are almost non-existent, they are isolated.

Keywords: university image, image formation, journalistic image, media image, conceptual field, subconcept.

Editor-in-chief: Dr. Xénia Vámos

The journal is published by the support of
Society for Cultural and Scientific Progress in Central and Eastern Europe

Készült a Rózsadomb Contact Kft nyomdájában.
1022 Budapest, Balogvár u. 1.
www.rcontact.hu